

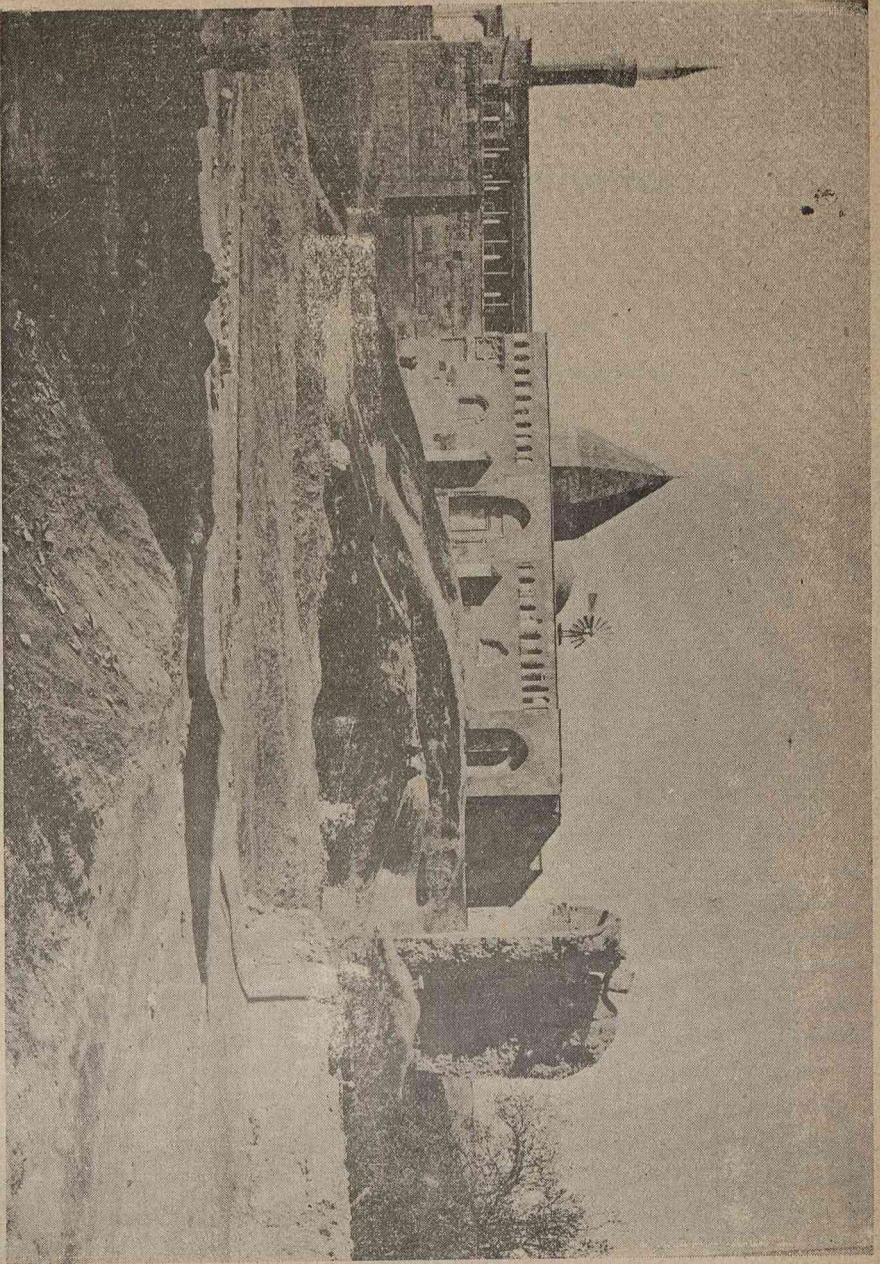
KONYA

İÇİNDEKİLER

Konya	Naci Fikret Baştağ
Şikârî Tarihi	
Selçuk tarihinin devamı	H. Fehmi Turgal
Nizamî	M. Turhan Tan
Selçuk arması hakkında notlar	Konya
Konyanın « Fuji—yama » sı	Hicri Göncel
Takkeli Dağ	M. Ferit Uğur
Ebubekir Efendi coğrafyası	Abdülkadir Erdoğan
Konya'da Selçukîlerden evvelki devirlere ait eser- ler üzerine bazı notlar	M. Mes'ud Koman
Bir tenkidin cevabı.	Hicri Göncel
Halk edebiyatına ait bir eser münasebetile . . .	Pertev Boratav

Halkevi tarafından aydabir çıkarılır

Konyada meşhur Alâeddin Camisi

KONYA REVÜSÜ : 5

KONYA

Halkevi Tarafından Aydabir Çıkarılır.

K O N Y A

[Preistorik devirde Konya .— Hitit medeniyeti ve Konya .— Frikya medeniyeti ve Konya —. Yunanlılar ve Romalılar zamanında Konya .— Selçuklular zamanında Konya]

NACİ FİKRET BAŞTAK

IV.

HİTİT MEDENİYETİ VE KONYA

II.

M E M L E K E T

Asyanın en garbî hıttası olan (Anadolu=Asie Mineure) ; üç taraftan denizlerle çevrilmiş bir yarım adadır. Dalgalı bir yayla olan merkezi kısmı, cenuptan şimale ve şarktan garbe doğru, gayri muntazam surette alçalır; bu yaylanın yüksekliği bazı yerlerde 1300 metreyi tecavüz eder, ve diğer bazı yerlerde aşağı yukarı 900—1000 metre aralarında kalır. Bu yaylanın her tarafında yüksek dağlar yükselir ve bunlar şarka doğru yüksek Cezire deki kütleye dayanır. Bu cihette Sarıçiçek Dağı Anadolu'nun en şarkî ve Fırat havzasının en garbî tepesidir. Bu dağın aldığı yağmur suları üç istikamete doğru akarlar : Bir kısmı, Suriye hududuna kadar Anadolu için bir tabii sınır teşkil

eden, Fırata doğru; bir kısmı, Yeşii Irmağın tâbilerinden olan (Kelkit = Lycus) ırmağına doğru; nihayet bir kısmı da, bu dağın şimalî sırtlarından membaini alan ve Anadolu'nun en büyük nehri olan (Kızıl Irmak = Halys) e doğru. Eğer Fırat ve Kızıl Irmak vadileri arasında, suların inkısam hattını takiben, Sarıçiçek Dağından cenuba doğru inilirse Antitoros silsilesi takib edilir ki bunun başlıca tepeleri Delidağ : 2800 M. , Gâvur Dağı : 3000 M. , Tecer Dağı : 2670 M. ve Tonus Dağı : 2330 M. dir. Tonus Dağında, suların inkısam hattı iki dala ayrılır ki müteakiben Torosa kavuşacaklardır ; bunlardan biri Maraşa doğru

cenubu şarkî istikametinde, Fırat vadisini takip eder ki buradan geçen yol, Anadolu yaylasını evvelâ Halebe ve Kargamışe rapteder ve sonra Malatyaya ve Asuriye ve Babile doğru Dicle vadisini takip eden Büyük Asurî Yolu boyunca uzanır.

Antitoros'un diğer kolu cenubu garbî istikametinde Hınzır Dağı : 2623 M. ve Aladağ : 3000 M. den teşekkül etmiştir; bu kol, bir taraftan da sönmüş bir yanar dağ olup Anadolu'nun en yüksek noktası olup zirvesi 3830 metreye yükselen (Erciyeş = Argée) Dağına dayanır. Antitorosun iki kolu ile Toros tan teşekkül eden müselles, (Ceyhan = Pyramus) ve (Seyhan = Sarus) nehirlerinin yukarı havzalarını ihtiva eder; bu nehirlerin getirdiği lahiklar mümbit ve mahsuldar olan Çukur Ovayı Akdeniz sahillerine kadar tevsî etmişlerdir ki Misis, Adana ve Tarsus şehirleri işte buradadır. Bu çukur hıtta, ancak üç mahreç vasıtasile, kıt'a ile birleşir : Suriye Kapıları ki İskender (İsüs=İssus) muharebesinden sonra, Suriye'ye gitmek için bu kapılardan geçmiştir. İkincisi Amanus Dağı üzerinde Amanus Kapıları ki İran hükümdarı birinci Dara oradan geçmiştir, ve halihazırda oradan Bağçe demir yolu geçmektedir.

Nihayet Tarsus ile Tiyan arasında (Gülek Boğazı = Kilikya Kapıları) ki bunları takip ile ve şarkta Aladağ ve garpte Bulgar Dağı arasından Anadolu yaylasına çıkılır. Buraya kadar cenubu garbiye müteveccih olan hattı taksimi miyah, bundan sonra şimali garbiye doğru yükselir, Beyşehir Gölü'nün cenubundan

ve Sultan Dağlarından geçer ve Büyük Menderes ve Gediz nehirlerinin membalarını hariçte ve Akar Çay ile Sakaryanınkileri yaylanın dahilinde bırakır.

Sahili takip eden Anadolu silsilei şimaliyesi evvelâ Sakarya vadisi ile katedildikten sonra nihayet (Kızıl Irmak = Halys ve Hitit metinlerinde Marasandiya) ya varır. Anadolu yaylası tabîî olarak altı hıttaya ayrılır :

1 — Merkezde, Büyük Tuz Gölü'nü ihata eden ova;

2 — Garbi şimalîde, Sakarya havzasının yukarı kısmı;

3 — Cenubu garbîde, Beyşehir Gölü ile diğer bir kaç küçük gölün havzası;

4 — Genupta, Akgöl havzası;

5 — Cenubu şarkîde, Toros ve Antitorosların vücuda getirdiği müselles;

6 — Şimali şarkîde, Kızıl Irmak havzası.

Bu hıttaların her biri, sularının tarzı cereyanı ile birbirinden ayrılırlar. Merkezî hıtta, Tuz Gölü dediğimiz büyük bir tuzlu gölün etrafını ihata etmiş olan büyük bir ovadır. (Aksilon ovası) ki bu hıttayı Kızıl Irmak havzasından ayıran dağlardan inen suları alır ve bunları ortasındaki göllere doğru akıtır. Bu ova, kısmı cenubîsinde, at yetiş-tiren bir sitep halini alıyor. Buranın en mühim şehri müteaddit yolların birleştiği Aksaray'dır.

Şimali garbî hıttası, cenupta kendisini cenubu garbî ve merkezî hıttalardan ayıran Murad Dağı, Emir Dağı ve Paşa Dağı ile, şarkta Kızıl Irmak vadisini çeviren sırtlarla mahduttur. Otlak ve çamlik olan bu hıtta Sakarya'nın yukarı mecrasile

ve daha şimalde, garbî kısmında Porsuk Çayı ile, şarkî kısmında Ankara Çayı ile sulanır, ki bu, şimdi Türkiye hükûmetinin merkezi olan Ankara (Eski Ancyre) şehrinin ortasında bulunup üzerinde eski iç kal'a mebni bulunan yalçın tepenin eteklerini yalayarak geçer.

Avrupayı Asyaya rapteden Anadolu Demiryolu yaylayı bir boydan bir boya katederken Eskişehir'de ikiye ayrılır. Birisi : Ankara, Kayseri (Gésarée) yi ve Niğde ve Bor ve (Kilise Hisar = Tyane) gibi en eski mevkileri katederek (Gülek Boğazı = Portes Ciliciennes) na vasil olur; diğeri Eskişehir'den Afyon Karahisar'ına gelerek burada İzmir'den gelen diğer bir hat ile birleştikten sonra Akar Çay mecrasını takiben Akşehir ve Ilgına uğrarak yaylanın cenubu garbî hıttasının en mühim şehri olan Konya (klasik zamanlarda Iconium ve Hitit'ler zamamanında : Kuwanna) ya gelir.

Bu hat geniş ovalarla irtifai mutavassıt çıplak tepelerden müteşekkil olup dahilî göller ve bataklıklara müntehi olan ve kenarları mümbit ve mahsuldar bulunan küçük çaylarla sulanır, otlakları âlâdır.

Cenubî hıtta da böyle bir kapalı havzadır. Bunun merkezinde Akgöl bulunur ki bunun da şimalinde Hasan Dağı, şarkında Toros silsilesi, ve garbinde Kara Dağ vardır, ve Toroslardan gelen çayları alır. Gölün civarlarında her ne kadar bir takım bataklıklar varsa da diğer taraflarda mer'alar ve hububat yetiş-tiren arazi boldur. Dağların eteklerinde üzüm bağları ve meyvalı ağaçlar

çoktur. Kilise Hisar (klasik zamanlar da Tyane ve Hitit'ler zamanında Tuwanuwa) bu hıttada bulunan mevkilerin başlıcalarından birisidir. Cenubu şarkîde, Ceyhan ve Seyhan havzalarının yukarı kısmını ihtiva eden dağlık müselles hıttanın en mühim şehri Kayseri'den Suriye'ye giden yol üzerinde bulunan Maraş (Klasik zamanlarda Germaniceia ve Hitit'ler zamanında Margasi) dir.

Şimali şarkîdeki Kızıl Irmak vadisi derin vadilerle birbirinden ayrılmış ve çok defa yeşilliklerle mestur bulunan bir sathı mailler hıttasıdır. Büyük nehir, müteaddit dar boğazları aşarak sür'atle garbe doğru iner, sonra Zara da 1500 metre irtifaa gelince cenuba doğru meylederek (Sivas = Sébastié) a kadar daha az sür'atle akar, ki membaından buraya kadar 250 kilometredir. bunu müteakip Hınzır Dağı ile Akdağ arasından geçer ve yaylanın ortasına girmiş bulunur; burada evvelâ kayalık ve sarp vadiler arasından cenubu garbiye doğru akar ve Kayseri şehrini ve Erciyeş Dağı'nı cenupta bırakır; Avanos'ta mecrasının en cenubî noktasına gelmiştir; bundan sonra yeniden şimali garbiye doğru çıkmağa başlar; artık geçit noktaları gittikçe azalmaktadır; buradan Kara deniz'deki munsabına kadar olan kısım tabîî bir hudut hükmündedir. İşte bundan dolayıdır ki İsa'dan 585 sene evvel Halys; Médie imparatorluğu ile Lydie arasında hudut olarak intihap olunmuştur. Kızıl Irmağın en mühim tâbii, nehrin vücuda getirdiği büyük kavsın içinde doğan (Delice Irmak = Cappadox) dir.

mata nazaran : Suriye'nin garbinde (Kilikya = Cilicie) vardı. Evvelâ , Akdeniz kıyılarında basık, düz ve mümbit ve mahsuldar olup Ceyhan ve Seyhan nehirlerinin aşağı mecraları ile sulanan bu hıtta garbe doğru gittikçe dağlık ve vahşî bir manzara alıyor.

Daha garpte (Pamfilya = Pamphy-lie) ve onun da şimalinde, yayla üzerinde (Pisidya = Pisidie) vardır. Pamfilya, Antalya körfezi etrafını çevirmiştir. Pamfilya'nın garbinde, Akdeniz sahilinde yüksek dağlarla ve bilhassa (Eşen Çay = Xanthus) vadisi ile mümbit ve güzel küçük ovalardan müteşekkil olan (Likya = Lycie) vardır. Burası at ve manda yetiştirirdi.

Bunu müteakip gelen ve (Ege = Egée) denizire temas eden (Karya = Carie) sürülerle ehlî hayvanat yetiştiren bir hıtta idi. Milet, (Bodrum = Halicarnasse) ve Apollonie en büyük şehirlerinden idi.

Karya'dan (Büyük Menderes = Méandre) vadisi ile ayrılmış olan (Lidya = Lydie) yüksek dağ silsileleriyle muhat ve pek mümbit başlıca iki büyük vadiden tereküp ediyordu. Şimalde, dağlarla Lidya'dan ayrılmış olan (Misya = Mysie) vardı ki burası da Ege , (Çanakkale Boğazı = Hellespont) ve (Marmara = Propontide) ile muhat ve mahsuldar bir hıtta idi. Bunu müteakip gelen (Bitiniya = Bithynie) , (Sakarya = Sangarios) vadisinin aşağı kısmıdır. (İzmit = Nicomédie) , (İzmit = Nicée) , (Kadıköy = Chalcedoine) şehirleri meyanındadır. Bitinya'nın şarkında Parthénus ve Halys vadileri arasında (Paflagonya = Paphlagonie) vardır. Burası da atları ve katırları ile şöhret almış bir hıttadır.

Kızıl İrmağın şarkında, çok kerre Kapadokya ile birleşmiş olan Pont hıttası vardır. Ovalar ve stepler memleketi olan (Kapadokya = Cappadoce) yaylanın bütün kısmı şarkisini işgal eder ve şimalindeki Pont'tan cenubundaki Kilikya'ya kadar imtidat eyler. Kısmı şarkisinde Fırata kadar uzanır. Başlıca şehirleri müntehai şarkide (Malatya = Mélitène, Hitit'ler zamanında Maldiya) ve garp tarafında (Mazaka = Kayseriye) ve (Tiyan = Tyane) idi. Kapadokya'nın garbında (Galatya = Galatie) ve (Firikya = Phrygie) hıttaları vardı. Galatya, evvelce Firikya'nın kısmı şarkisinden ibaret iken İsa'dan evvel üçüncü asırda, buraya gelip işgal ile yerleşen ve bir kaç hükûmet teşkil eden Golualara nisbetle Galatya tesmiye olunmuştur; başlıca şehri Ankara'dır.

Nihayet, yaylanın cenubu garbî kısmını işgal eden Firikya'nın ileride uzun uzadıya tâdat edeceğimiz pek çok şehirleri olup Gordium , Pessinonte , Colosse , Apamée , ve Laodicée bunlar meyanında idi.

Firikyanın cenubu garbisinde bulunup medeniyet ve kültür itibarıyla tamamen Firikyalı olan (Likaonya = Lycaonie) hıttasının merkezi ve en mühim şehri ise (Konya = Iconium — Kuwarna) idi.

**

İsa'dan evvel XIII. üncü asra ait olan Hitit vesikaları o zamanlar Hitit krallığının kendileriyle münasebette bulunduğu hıttalar hakkında çok mühim coğrafi malûmatı ihtiva etmektedir. Meselâ, Suppiluliuma'nın ve oğlu Mursil II. nin vakayinameleri bu iki kıralın askerî seferlerini hikâye ve

alınmış olan şehirleri işaret ederler; müteaddit ittifak muahedemeleri bir takım şehirleri ve hudutları tayin ve tahdit eden dağlar ve nehirleri, tafsilât ile, zikir ve ityan eylerler. Fakat bütün bu malûmatı tanzim ve tertip eylemek şimdilik müşküldür. Bunlardan istifade etmiş olan âlimlerin bu husustaki rey ve mutalaaları çok defa yekdiğerinden mütebait bir halde bulunmaktadır; ve bu meselenin kat'î bir halle iktiranını görmek için, Küçük Asya'nın en eski şehirleri olup bir çok ahvalde, tarihi tesisleri en azdan üçüncü binin ortalarına kadar yükselen mevkilerin yerlerinde bıraktıkları müteaddit sun'î tepeler üzerinde başlanmış olan hafriyatın netayic ve ihbaratını beklemek icap etmektedir.

Şüphesiz bir surette biliniyor ki Hatti memleketi ikinci binin bidayetinden evvel mevcut idi ve Kızıl İrmak vadisinde bulunuyordu. Burası tebaşirî ve çıplak kayaların meydana çıktığı ekseriya derin vadilerle birbirinden ayrılmış, yeşilliklerle mestur sathı mailler memleketidir. Bu memleketin sınırları çok defa değişmiştir, ve onun tarihinin en ziyade malûm olduğu devirler için bile bu sınırları tesbit etmek, hali hazırda mümkün değildir. Bununla beraber, şimali garbiye doğru, Kızıl İrmak, mecrayı esfelinde, tarihî hududu olduğu gibi coğrafi hududu da teşkil etmektedir. Bu memleketin payitahtı Büyük Hitit imparatorluğu zamanında Hattus Şehri idi ki şimdi Boğazköy denilen karyenin yakınında bulunmaktadır. Bu köy Kızıl İrmağın tâbii Delicesu'ya dökülen Kızıl Kaya Deresi'nin membaında ve Kızıl İrmak ile Yeşil İrmak sularının hattı taksimine

20, Karadeniz üzerindeki Samsun'a 200, Malatya civarında Fırat'a ve Tarsus civarında Akdeniz'e 360 ar, Şam'a ve İzmir civarında Ege Denizi'ne 650 şer kilometre mesafede bulunmaktadır. Hattus'un yerinde, bu hıttanın merkezi olmak üzere, (Krezus = Crésus) ün İsa'dan 550 sene evvel zaptettiği Pteria kaim olmuş ve bugün ise Delicesu membalarından bir günlük mesafede bulunan Yozgat o mevkia geçmiştir. Hattus'un iki kilometre kadar yakınında, Yazılı Kaya denilen mevkide, İsa'dan evvel XIII. üncü asırda nakredilmiş olan bir kaya üzerinde, kabartma olarak, bir çok eşhas tasvir olunmuştur.

Hattus'tan Karadeniz'e doğru bir yol başlar ve Yukbaş köyünden sonra Höyük'e vasil olurdu; burası Yeşil İrmak havzasının yukarı kısmında ve şimdiki (Alaca = Hüseyin Abad) kasabasına 30 kilometre mesafede vaki ehemmiyetli bir şehir idi; burada 1935 senesinde Türkiy Hükûmeti tarafından yapılan hafriyatda bir sarayın medhali ve bir takım heykeller bulunmuştur. Höyük'ten işlek bir yol Bozboğa Suyu vadisini takiben Çorum'a doğru iniyor, ve Varaiakazı Çayı'nı aştıktan sonra Amasya'ya geçiyordu; bu şehir civarında, 1932 de üç sun'î tepe üzerinde L. Delaporte tarafından Hitit'lere ait toprak kaplar bulunmuştur. Bu yol Karadeniz üzerindeki (Samsun = Amisos) a kadar devam ediyordu ve ağılebi ihtimale göre ticarî işler için uzun olmasına rağmen sahil yolu takip edilerek (Sinop = Sinuw) a kadar bu suretle gidiliyordu; halbuki askerî seferlerde, çok arızalı olan arazide mururu şüphesiz müşkül olan patikalar takip ediliyor ve Höyük'ten

itibaren İnalözü Vadisi ile Kızıl Irmak üzerindeki Karaburun ve bu nehrin tâbilerinden Gök Irmak üzerindeki İskilip ve Boy Abad'a varılıyordu.

Bir yol doğrudan doğruya Hattus'tan Alaca'ya götürüyor ve Çorum'dan sonra Amasya yolu ile birleşiyordu.

Paytahttan şimali şarkî istikametine çıkan bir yol Yalibunar Dağı'nın cenubundan ve Eğri vadisinden geçiyor ve Sivas istikametini terkederek tekrar Çekerek Irmağı havzasına çıkıyor ve evvelâ Zile (Zéla) ya ve sonra, Yeşil Irmak üzerindeki Turhal'a (Gaziura, burada toprak kap parçaları bulunmuştur) ve (Comana=Gemenek=Kumanni) ye vasil oluyor ve biraz yukarıda Tokad (Dazimon)dan uzak olmıyan bir noktada doğrudan doğruya Sivas yolu ile birleşiyordu.

Doğrudan doğruya Hattus'tan Sivas'a giden yol Akdağ madenleri yakınından geçiyordu; bu yol müteakiben Zara'ya kadar Kızıl Irmak vadisi üzerinde yükseldikten sonra, Fırat'ı teşkil eden başlıca ırmaklardan biri olan Karasu'yun üzerindeki Erzincan'a teveccüh ediyor ve daha sonra Erzurum'a, Kars'a, Erivan'a ve Ararat Dağı eteğindeki Bayezid'e ve nihayet Urmiye Gölünün ötesindeki Tebriz'e vasil ve orada Hattus'tan Erciyeş ve Malatya'ya uğrayarak gelmiş olan diğer bir yol ile mülâki oluyorlu.

Sivas'tan bu büyük şark yola doğru iki münharif tarik gidiyordu: Birisi Kızıl Irmak vadisini akip ile Kültepe (Kanês : Burada Chantre tarafından 1893 de ve Ho-ozny tarafından 1925 de hafriyat yapılmıştır) ve Asarcık civarındaki

Tepenefesi (burada kayalar üzerinde kitabeler vardır.) mevkiilerine varırdı. Diğer Maldiya'ya doğrulurdu. Muhtemeldir ki bunların içinde en ehemmiyetlisi şark yolu idi; çünkü bu yola Hattus'un Maldiya'da Fırat ile ve daha cenupta Kargamış ile ve binnetice bir taraftan Isuwa, Hurri, Alse ve Asuriye gibi nehrin öte tarafındaki memleketler ile ve diğer taraftan Suriye ile irtibat ve muvasalesini temin ediyordu. Bu yol gerek Büyük Nefes Köyünden ve gerek bugün o hıttanın en mühim merkezi olan Yozgad'dan geçerek Delicesu'ya doğru iniyordu. Bu hıttadaki Saray Suyu : Ankara—Kayseri yolu üzerinde mühim stasyon olan Yerköy'ün bir parça garbinde Delicesu'ya dökülür. Bunun civarlarında sun'î küçük tepeler ve biri nehrin şimalinde diğeri cenubunda iki kaplıca vardır. Bunlardan şimaldeki Uyuz Hamamının yakınında klasik devre ait bir çok kap parçaları bulunuyor. Tahariyat sayesinde daha eski devirlere ait kapların da bulunabileceği tahmin olunabilir. Bulumaşlı denilen ikincinin yakınında kırmızı sırlı kaplar ve 200 metre daha ötede bir kartal tasvir eden taştan iki parça bulunmuştur.

Bulumaşlı'nın cenubunda, Delicesu vadisini Malya Çölü denilen stepten tefrik eden dağlarda bir kaç saat yüründükten sonra görülen Kavas Mağarasında, gayri muayyen bir devre ait, yer altında bir bina görülmektedir. Bulumaşlı nahiyesinden mevzu-bahs olan dağın eteğinde kâin Boyalığa doğru ikinci derecede bir yol ayrılıyordu ki müteakiben bir sel ya-tağını takip ile Kırşehir'e varıyordu;

bu yolun üzerindeki Has Höyük'te 1931 de L. Delaporte tarafından hafriyat yapılmıştır. Oraya yakın bir yerde, yayla üzerine mailen vazolunmuş gayet cesim bir taş masa bulunmaktadır; tamamen sarp olan cenubî cihette üç kat üzere mevzu tah-telarız odaların medhali falez'in içine açılmaktadır. Burası Yarım Kal'a denilen mahaldir ki hiç bir seyyah tarafından ziyaret edilmediği zan-nolunur; hiç olmazsa hiç bir yerde bundan bahsedildiği görülmemiştir. Has Höyük'te bulunan asari atika hey'eti Kal'anın medhaline yetişebilmek için muktazi olan alpinizm alat ve edevatına malik olmadıkları cihetle içerisine girememişlerdir. Köyün çocukları kayanın dar bir kenarını takip ile oraya yetişirler, fakat büyük adamlar böyle tehlikeli bir tecrübeye teşebbüs edemezler. Bunlardan birisi gençliğinde oraya varıp on dört oda saydığını ve bir kuyu gördüğünü Delaporte'a hikâye etmiştir. Yukarıda ismi geçen taş masanın bir ucunda ve Zülkadirli (Dulkadirli) Köyü'nün yakınında diğer bir Kal'a vardır ki Has Höyük hey'eti tarafından bunun plânı tersim edilmiştir. Has Höyük'ün cenubunda, Buzluk Dağı'nın üzerinde aynı heyet büyük ve müstahkem bir surun harabelerini keşfetmiştir. Kırşehir vasil olmadan evvel yol Üç Ayak mevkiinden geçer ki burada Küçük Asya'daki Bizans harabelerinin en güzellerinden biri bulunmaktadır.

Kırşehir kısmen bir Höyük üzerine bina edilmiştir; civarındaki dağlar üzerinde bir çok tümülüsler mevcuttur. On kilometre kadar

bir mesafede Sevdiğin Höyük diğer üç tümülüs ile çevrilmiştir ve şarkta Kayseri yolu üzerinde, şehirden iki kilometre mesafede Külhisar ismindeki küçük höyük ve yanında diğer iki küçük tümülüs bulunmaktadır.

Yerköy civarında bıraktığımız büyük şark yoluna avdet edelim. Evvelâ Delicesu ve sonra Karacalısu vadileri boyunca yükseliyordu. Yerköy'ün 4 kilometre şarkı cenubisinde bulunan Höyükköy kayalık bir tepe üzerinde kâindir. Sonra, oldukça bir mesafede sağ sahil üzerinde Koçaşak görülür ki bunun üzerinde de iki tümülüs vardır. Öbür taraftan vadide sol sahilden 500 metre mesafede Akça Koyun civarında bir höyük'ün her tarafında toprak kap parçaları toplanlar. Karacasu mültekasının hemen karşısında, Hacı Şefaati'nin bir kilometre garbinde, vadinin ortasında sevkülceys noktai nazarından ehemmiyetli bir nokta olan kayalık bir tepenin üzerinde, Romalılar zamanından kalmış olması muhtemel bir istihkâm vardır ki Hitit devrine ait bir şehrin yerinde mebni bulunmaktadır.

Karacalısu'yun şark sahili üz-lerinde Tahir Oğlu ve hemen bunun karşısında ikinci derecede bir tâbiin cenubunda ve Temlikin yanında bulunan bir büyük höyük ki memleket ahalisinin dediklerine göre çayın diğer yakasındaki bir dağın üzerinde bulunan dairevî bir sur ile ihtilatta bulunuyordu, toprak bir duvar ile çevrilmiş ve merkezi yanında, bu gün kapanmış olan

tünel'in medhalini göstermekte bulunmuştur. Gâvur Höyük namı diğerle Göz Baba bir tepe üzerindedir ve aynı vadi üzerinde bulunan eski mevkilerdendir. Tahir Oğlu'na 5 kilometre mesafede, şarktan gelen bir tâbiin şimali kenarında ve Kuzayca Köyü'nün karşısında küçük bir höyük vardır; ve nehrin yukarısına doğru 10 kilometre daha uzakta daha ehemmiyetli diğer bir höyük vardır. Karacahsu vadisinde ve daha yukarıda diğer iki mevki daha işaret edilmiştir. Bunlardan birisi, sağ sahilde ve Başköy ile Karasinir arasındadır. Diğer sol sahil üzerinde, Karalıcanın 4 kilometre cenubu garbîsindedir ki bu beriki, demiryolunun inşası esnasında kısmen tahrip olunmuştur; M. Von der Osten 1926 da orada bir gün zarfında taharriyat icra etmiştir.

Şark caddesi Kanis civarında Er-ciyeş Dağı'na varıyordu, Oradan Maldiya'ya kadar üzeri bir takım abideler ve atik mevkilerle dolmuştu. Bundan sonra (Zamantı Suyu = Karmalas) ın bir tabii üzerindeki Ekrek'e geçiyor, (Pinarbaşı=Aziziye) ye varıyor, hattı taksimi miyah üzerinde yükselerek Gürün'e iniyordu. (Asurîlerde Guryana, klasik devirde Gauraima burada hiyereğlik kitabeler bulunmuştur). Gürün'de yol (Tohma Suyu=Mélas) a varıyor ve bu suyu Darende'den geçerek Malatya'ya kadar takip ediyor; sonra cenupta İsbekçire (burada üzerinde şekiller ve hiyeroğlik bir kitabe bulunan murabba bir direk vardır). Tonus Dağı'ndan inen balıklı Suyun mültekasına ve nihayet Kötü Kal'aya varıyor (bu-

rada da kitabe vardır). Tohma Suyu'nun Fıratla mültekasının cenubunda ve Fırat akıntılarına yakın bir yerde gayet ehemmiyetli bir ileri istihkâm hükmünde olan Malatya = Maldiya; ovada münferit bir şehir değildi, etrafında pek çok eski mevkiler keşfolunmuştur. Malatya'da 1932—1933 de Arslan Tepe'de Delaporte tarafından hafriyat yapılmıştır.

Yol. Çiftlik Höyüğü ile diğer bir höyük'ün işaret ettiği merkezlerden sonra Piro'ta nehire vasil oluyor. Burada da bir höyük ve bir kaya üzerine hâk olunmuş bir Urartu kitabesi vardır. Fırat'ın ötesinde, İsa'dan evvel XIII. üncü asırda İsuwa, sonra Hurri memleketi var idi. Fırat'ın ötesinde yol iki kola ayrılıyor, birisi Tebriz istikametine doğru giderken, daha ehemmiyetli olan ikincisi Harput istikametine ilerleyerek ve Dicle'nin yukarı vadisindeki Alşe memleketini geçerek Asuriye ve Babil'e gidiyordu.

Suriye'ye doğru giden cenubu şarkı yolu Ekrek'te şark yolundan ayrılıyor. Evvelâ Kuruçay üzerinde yükseliyor, Soğanlı dağ üzerindeki Kurubel boynunu aşıyor, Kataonya Komana-sı'ndan Göksu üzerindeki Kemere iniyor, Sarüs ve Pıramüs havzalarını geçerek (Göksün=Cocusos) üzerinden Suriye'nin anahtarı hükmünde olan Maraş'a vasil oluyordu.

Bu yolu Maraş'tan daha uzaklara kadar takip etmemiz lazımdır; bunun sebebi ise, yalnız, Hitit'lerin Küçük Asyadaki büyük imparatorlukları esnasında şimalî Suriye'de de icrayı nüfuz etmelerinden ibaret olmayıp belki Hatti hükûmetinin inkırazından sonra bunların medeniyetlerinin İsa'dan evvel VIII. inci asra kadar şimalî Suriye'de

inkışaf etmekte devam etmiş olmasıdır.

Maraş'tan Suriye'ye iki yol gider. En garbîsi, Gâvur Dağı (Amanus) ile Kürt Dağı arasında, bu gün Fevzi Paşa'dan Malatya'ya giden demiryolunun geçtiği bir nevi koridoru takip eder; bu yol evvelâ Ceyhan'ın tâbilerinden Alsu vadisini takip eder. Bu vadi evvelce küçük küçük nahiyelere münkasim bulunup bunların her biri yekdiğerinden ayrı bir cemaat halinde bulunuyordu. Bu havalide evvelâ Bekliköy vardır ki yanındaki Çoban Tepe'de heykeller vardır. Garstang tarafından burada hafriyat yapılmıştır. Biraz daha uzakta Zencirli vardır ki burada da Almanlar tarafından hafriyat yapılmıştır. Bundan bir saat kadar şimalde bulunan Kara Burçlu civarındaki tümülüs'ün tepesinde kabartma olarak bir ziyafeti tasvir eden bir taş bulunuyordu. Zencirli'den sonra yol, (Antakya Gölü = Akdeniz) e dökü-

len Karasu vadisini takip eder; burada iki şubeye ayrılır, birisi Antakya'ya, diğeri, muhtelif nevi abideleri ihtiva eden haleb'e teveccüh eder.

Maraş'tan Haleb'e başka bir yol daha vardır ki Gaziantep'ten geçerdi (Burada da kabartmaları ve kitabeleri ihtiva eden büyük bir kütle vardır.) Burada, Kilikya'yı Fırat'a rapteden ve Bağçe'den geçen yola tesadüf olunur. Bundan sonra yol (Doliché=Tell Doluk) ye iner, burada klasik devirde ibadet olunan bir Jüpiter vardı. Bunu müteakip Kilis (Chalus), Kuveyk Suyu vadisi ile Haleb'e varır.

Maraş'ı Haleb'e rapteden iki yol arasında işaret olunması lâzım gelen bir takım eski mevkiler vardır: Evvelâ Bağçe ile Tell Doluk arasında Sakçagözü ki burada kabartmalar vardır; sonra Karasu ile Kilis arasındaki Selgin de bir heykelle hiyeroğlik kitabeler vardır; nihayet Nehri Afrin'in sağında Kurtoğlu Köyü yanındaki Amk da heykel ve kitabe vardır.

ŞİKÂRİ TARİHİ

[ÜSTÜ GEÇEN SAYIDA]

Şah Alâeddin menzil bemenzil azım asker ile Konya üstüne geldi. Hacı Kutluşah'ın geldüğün görüb kapuyu bağlayub cenge başladı. Bir sahar vakti Şahı Kişverküşa'ya feryadçı irişdi. Didiler ki : Ne durursun cümle Moğol askerin kırdılar. Mehmed Bey kaçdı; Osman'ı, Hamid oğlu İlyası tutdular. Alâeddin duyub ah eyledi, Bulgar'ın on bin senkendazile Kökez'i mukaddem gönderdi. Anın ardınca Koson oğlunu ve Kaya Bey'i ve Turgud oğlunu ve Elvan'ı ve Mirza Bahadır'ı gönderdi.

Ezincanib Kökez bey Bulgar taifesile giderken Hacıbeyler Oğlu karşudan gelürken mukabil rast gelüb kaçırmayub dört bin er ile kırdılar. Osman ve İlyas kurtuldular. Hacıbeyler Zadeyi habsedüb Şah'a arz etdiler. Alâeddin duyub şad oldu Osman gelüb Alâeddin ile buluşdu. Eyder : « Ey Sultanım ! Çok askerim, çok malım telef oldu. » Alâeddin eyder : « Ey Osman ! Birine bin verem, benim dünya ve ahiret pederim ol » didi. Ravi eyder; Osman'a tablu alem virüb bey eyledi, Kaya bey'i bile koşub Osman'ı, her kande ise Mehmed Bey'e ulaştır, didi. Bunlar

Mehmed Bey'i aramağa meşgul oldular. İbni Kürd'e haber irişdi ki ne tarafa gidersin, Alâeddin âlemi harabe virüb beylerini helâk eyledi didiler. İbni Kürd kırk bin Kürd ve Türkmen ile dönüb Meldüs Kal'asına gelüb andan dönüb Konya'ya gelürken Bulgar kavmine rast gelüb cenge başladı. Karaman beylerine haber irişdi. Turgud ve Bayburd askeri irişdi, dahi Şah Alâeddin irişüb, Allahü Ekber, Kürzün çak çakı feleğe irişdi, günden güne cenk terakki buldu, Pehlivanlar Hamza kahraman gibi naralar urub yirmi sekiz gün cenk oldu, dağ ve taş adem leşile doldu, kan ırmaklar gibi akdı, adem kellesinden püller yapıldı, meydan haşre döndü. Osman Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev'in, çoban başı idi. Anın önünde ne kadar koyun ve sığır ve at ve deve ve katır var ise Osman gözlerdi, kâfir almazdı. Karaman oğlu Mehmed Bey Alâeddin'i kaçırub cümle mülkünü aldugı vakit Osman gelüb doğruluk gösterdi; ana ivaz Mehmed Bey tablu alem ve kılıç virüb bey eyledi. Ezincanib Osman ve Kaya Bey Beyşehir'ne gelüb Mehmed Bey'le anda buluşub, alub Akşehir'e geldiler. Sekiz

bin Moğol askeri ile İsmail Ağa geldi, Devlet Şah geldi, Yirmi sekiz bin Moğol cem oldu. Osman Eyder : « Ey Mehmed bey ! Kürdü napâk elinde Şah zebundur, gidelim » didi. Heman badpaylara süvar olub alem küşade idüb kûsü nekkare döğüb yörüdüler, Meldüs canibine teveccüh eylediler.

Ezincanib Şah Alâeddin öyle cenk eyledi ki küştelerden püşteler peyda oldu. Bir mikdar zebun olmuş idi, anı gördüler toz belürdi, içinde nekkare sadası belürdi. Mehmed Bey yirmi sekiz bin tündhu Moğol askeri ile çıkageldi. İbni Kürd anı görüb aklı başından gitdi.

Ravi ider; bir taraftan Tatar ve bir taraftan Karaman beyleri şöyle kılıç urdular ki bölük bölük ittiler; Kürd askerine hezimet düşdü, beşi bir yerde kalmadı, ol gün yirmi bin Kürd toprağa düşdü. İbni Kürd ve Hoca Ali ol hali görüb Sivas yolların tutub kaçdılar. Mehmed Bey gelüb Alâeddin'in dizin öptü. Cümle asker bir yere cem oldular, ölenler için ağladılar, yaralıların yarasın bağladılar, cenge yarar yirmi sekiz bin asker alub Kayseri'ye canibine gitdiler, Süleyman Şah'a mustucular saldı. Ezincanib bir gün Kayseriye şehrine geldiler. Rum Beyleri karşu çıkub alub şehre götürdüler. Mehmed Şah'a tahtı Rum'u teslim eylediler. Alâeddin Mehmed Bey ile Rum Beylerin sulh eyledi. Ahidnameler yazub kat'ı niza ve faslı husumet eylediler; bir kaç gün oturub bir gün veda idüb Karaman beyleriyle kona göçe Larende'ye geldiler; Süleyman Şah istikbal idüb şehre götürüb Hoca Yunus Sarayına kondurub işunuşa başladılar. Ravi ider; Hacı Beyler Oğlu Halil Meldüs kal'asında habs

idi. Süleyman Şah getürüb azad ve hem kenduye vekilharç eyledi. Ravi ider : Kal'ayı Tünd'ün bir dizdarı var idi. Mento dirlerdi [*]; Karaman oğluna tâbi değil idi, bin dilaver yiğide malik idi; çıkub nice vilâyet harab idüb kaçub yine muhkem kal'asına girerdi. Ravi ider : Alâeddin'in küçük karındaşı Hızır Bey bir yaylakda safa iderken Mento, duyub,, varub basub, üçyüz yiğitle tutub, bağlayub, habs eyledi. Alâeddin'e feryadçı gelüb Mento'dan şikâyet eylediler. Alâeddin emreyledi. Yirmi yedi pehlivan, yirmi altı bin demür donlu dilaver ile kûsü nekkare döğüb alem şakin açub asker çeküb Tünd Kal'asına geldiler; Mento kal'a kapılarını bağlayub burcdan cenge başladı; bir ay cenk itdiler, kal'ayı alamadılar.

Ravi ider : Nerdüban ile bir gice kal'aya çıkub Alâeddin kendusi yüz kırk serverle burcun birinden girüb oturdular. Sabah olduğu gibi tekbir getirüb Mento'nun sarayına yürüdüler; Mentoyu tutub zencire çekdiler, çok adam kırdılar, habisten karındaşını çıkarub kal'a kapusun açdılar. Ravi ider : Mento zenciri kırub iç kal'a-ya düşdü, Kökez bey'i bile alub kaçdı; Alâeddin tekrar otuz gün cenk eyledi. Ezincanib Mento aciz kalub Kökez bey'i habisten salıvirüb didi ki : Eğer Şahın bana bir zeamet virirse kal'ayı ona viririm. Mentoyu Kökez bey alub Şaha geldi, Mento gelüb Alâeddinin dizin opdü, özrün diledi, kal'anın miftahın virdi; Mentoya riayet idüb zeamet virdi. Kal'ayı karındaşı Hızır beye virdi, bir ay kal'ada oturub bir

[*] - Menko. Ali Emiri nushası.

gün süvar olub asker çeküb Lârendeye geldi. İrtesi divanı Süleyman Şaha geldi. Mento gelüb Şahın dizin öpdü. Şah ider : Bu kimdir. Alâeddin ider : Kulun Mentodur; Şah iken gelüb derbanın oldu. Şah safa idüb hil'at virdi, divan idüb dört yüz şeyh, vaiz, müfti ve âlim ve Arız Hakim sağ ve sola oturdular. İkiyüz seksen namdar bey ve pehlivan ve altı vezir dahi oturdular. Badehu Arız Pir ider : « Ey Sultanı kişverküşa lâyyık mıdır ki Konyayı bir alay Kürdü napâk zabt ide de sen bunda safada olasın » didi. Süleyman Şah ider : « Ey Arız Hakim, dün gice vakıamda Hazreti Mevlânayı gördüm. Didi ki : « Ey İbni Karaman, Ey Şahı Moğol bu şehiri Kürdü napâkden kurtar. Cümle Evliya Konyayı sana bağışladılar ». Arız ider : Fetih senindir. Hemen asker çeküb yürü, didi. Cümle asker hazır idi, çıkub sahraya kondular. Ravi ider : Karamannamede Şairi Nazik Tab'ın buyurduğu beyitler bunlardır :

Sebi der hab budan Şahı adıl
Ki habi dide şadı kerd der dil
Celâlülhakkı veddin pişes amed
Ne bigâne çü nameş hos beş amed
İnayet kerd şehri Konyara dad
Zi ruhaş müşkilat—ü ukde biküşad

Ravi ider : Süleyman Şah ve Alâeddin yirmi altı bin er ile Konya üstüne geldiler; Evliyanın himmetile Kürde kılıç çeküb karşı gelmeğe kudret bırakmadılar. Kimi kaçdı, kimi gelüb bende oldu, Şah gelüb sarayı Keykubada kondu, üç ay sakin oldu, şehirlüye muhkem riayet eyledi, bac ve haracı kaldırdı, ne kadar harabe var ise mamur eyledi, cümle evliyalari ziyaret

eyledi, çok türbe yaptı, bir gün divan eyledi, beyler divana cem oldular, Alâeddin dahi Şahın nazarında oturdu. Şah ider : İkimiz bir şehirde oturmak caiz değildir; sen burayı taht idin, ben Lârendeye gideyim didi. Alâeddin ider : emir sizindir. Süleyman Şah veda idüb Larende'ye geldi, geçüb tahtda karar eyledi. Mehmed Bey gelüb Rum tahtına geçdi, mülkü İsmail Ağaya ısmarlayub kâh Erciyeş Dağında şikârdâ ve kâh Kayseriye'de işü safada oldu. Ravi ider : Hoca Ali yirmi bin Türkmen ile Sivasa, İbni Kürde, geldi. Buluşub ider : Ne durursun, oğlan safada ve zevkda, Karaman oğlu kendü aleminde, asker cem eyle, varub Kayseriyeyi zabt idelim, didi. İbni Kürd otuz yedi bin Kürd ve Türkmen askerin cem idüb Kızıl Irmağın kenarına kondular. Ezincanib Kayseriye beyleri cem olub Mehmed Beye gelüb didiler ki : İşte düşman geldi, durma asker cem eyle Aru namusun var ise hasmınla bertaraf ol, andan sonra zevku safada bulun. Mehmed Bey İsmail Ağaya ider : Sen Moğol askerile evvel yürü, ben ardınca varayım. On bin Moğol askerile İsmail Ağaya yürüdü, yirmi sekiz bin Rum askeri ile Mehmed Bey dahi yürüdü. Ezincanib İbni Kürd su kenarında otururken bir gice Moğol şebhun eyledi. İki asker çat çat cenge başladılar, dördüncü gün Moğol sındı, bölük bölük kaçarken Mehmed bey yirmi sekiz bin er ile çıkageldi, kazayı gör ki İbni Kürd kırk er ile bir alay Tatarı koğub giderken Mehmed Bey fırsat ganimet deyüb İbni Kürdü tutub başın kesdi. Kürd askerin şöyle kırdılar ki sahra leşle doldu.

Hoca Ali İbni Kürdün katl oldu-

ğün duyub kaçub Sivasa geldi, Mehmed Bey ardınca gelüb Sivasi zabt eyledi, andan dönüb Kayseriye'ye geldi, cümle Rum'u zabt eyledi, işünuşa başladı. Ravi ider : Şah Alâeddin bir gün beylerle süvar olub Beyşehir'ne geldi, şehir kavmi istikbal eylediler, bir saraya konub vilâyeti teftiş eyledi. Cümle kal'a ve mezrea ve has ve çiftlik İsmail Ağaya elindedir, ced beced Keykubat zamanındanbefu didiler. Sultan Emreyledi; cümlesin zabt eylediler, serkeşlik ideni oradan koğub çıkadılar. Eğer Suğla, eğer mezrea, eğer has, eğer bağ ve bağçe, eğer değirmen ve hamam cümlesin zabt eylediler. Elvan Bey'i sekiz bin er ile üstüne koydular. Alâeddin : « Ol Rum Şahına Kethüda oldu, varub anda mekân bağlasun » didi. Ezincanib Ağanın karındaşı Kutluşah tevabiin alub Kayseriye'ye geldi, Ağaya macerayı takrir eyledi; Ağaya Mehmed Bey'e girüb Alâeddin'den şikâyet eyledi, didi ki : Size hizmet eylediğim için Alâeddin cümle mülkümü zabt eylemiş ve Kethüda olduğu Bey'in diyarında mülk idinsin dimiş. Ağladı, Mehmed Bey mektub yazub Süleyman'a gönderdi, Süleyman Şah dahi mektubu Alâeddin'e gönderdi. Yine emlâkin gerü viresin diyu reca itdi. Alâeddin dahi bir mektub yazub Süleyman Şaha gönderdi. Dimiş ki : « Ol Ağaya benim kulum idi; Mehmed Bey'e yardım için gönderdim idi; beni terk idüb Mehmed Bey'e kul ve Kethüda oldu; benim diyarında bağ ve bostanı neyler; varub sakin olduğu diyarda idünsün ». Ravi ider : Beyşehir yanında bir kal'a var idi, Mora dirler idi, etrafı İsmail Ağanın karındaşı Kutluşah Bey'in mülkü idi, Alâeddin

kal'anın üstüne vardı, harman zamanı idi, Moğol kaçub kal'aya girdi; cümle rızkı Alâeddin zabt eyledi. Kutluşah Kayseriye'de Ağaya gine feryadçı gönderdi. Gelüb Ağaya şekva eylediler, Kal'adan taşra çıkmazus, ekin ve tereke hep elimizden gitdi, açlıktan kırılıyoruz, deyu ağlaşdılar. Ağaya Mehmed Bey'e gelüb Alâeddin'den şikâyet eyledi. Mehmed Bey ider : Alâeddin'in muradı bizimle husumet; ancak varsun bildiğinden kalmasun. İsmail Ağaya dört bin asker ile Kutluşah'ı tekrar gönderdi, yine on bin er cem idüb Beyşehir'ne gitdi. Alâeddin beş bin er ile Mirza'yı gönderdi. Gelüb cümle mahsulü zabt eyledi; Moğol kaçub hısara düşdü.

Ravi ider : Alâeddin Konya'dan on bin er ile şikâr iderek Beyşehir'ne yakın gelmiş idi; Mirza mahsulü Konya'ya gönderüb kendüsü Alâeddine gitmek üzere iken dört bin Moğol askeri ile Kutluşah irişüb yolun bağladı, cenge başladılar, iki gün cenk kıldılar, üçüncü gün İsmail Ağaya irişüb Mirzayı ortaya alub zebun eylediler, ardın önün bağlayub kaçmağa yol komadılar. Heman Mirza Bahadır tek bir getirüb şöyle urdu kılıcı ki çok Moğol kırdı. Ezincanib Alâeddin Kökez'i dört bin er ile gönderüb kendüsü ava mukayyed olmuş idi; Kökez çıkageldi, gördü ki bir cengi sultanı. Gürzün çak çakı göğe çıkmış. Heman Şah'a bir adem gönderüb ve kendüsü tek bir getirüb, kılıç çeküb dört bin dilaver ile yörüdü. Ağaya kahkaha ile gülüb Alâeddin askerin ortaya alub kırmağa başladı. Ravi ider : Şah'a âdem irişüb macerayı haber virdi; Alâeddin on bin davudî zırhlı dilaver ile söyl yörüdü, tufan gibi irişdi. Gördü bir cenktir ki bin kelle bir akçaya. Gazaba gelüb

ejder gibi haykırub na'ra urub iki asker birbirine karışub, Allah-ü ekber, ol gün kıyamet gününe döndü. Yedi gün muhkem cenk oldu, sekizinci gün Moğol sınub rızkın, malın bırakub kaçdı. Beyler cümle rızkı yağma eylediler ve cümle diyarı Alâeddin zabt eyledi. Harabesin mamur idüb üç ay sakın olub andan sonra geçüb Konya'ya geldi. Kâh işünüş ve kâh siyaset idüb Beylerle zevku safada oldu. Ravi ider: İsmail Ağa Sivas'a gelüb Mehmed Beyle buluşub Alâeddin elinden çekdüğü cefayı haber virdi, ağladı. Mehmed Bey ider: Sabreyle, görelim nice olur, didi. Mehmed Bey asker cem idüb Aksaray önüne geldi, Alâeddin'in karındaşı Davud Bey Aksaray'da sakın idi; Mehmed Bey'in geldüğün duyub karşı çıkdı, Mehmed Bey Davud Bey'i tutub, bağlayub, dönüb Kayseriye'ye götürüb habseyletti. Süleyman Bey'e haber irişdi; küçük karındaşını Mehmed Bey tutub alub habis eyledi didiler. Süleyman Şah bir mektub yazub Sinan Naib'in [*] eline virüb Kayseriye'ye gönderdi. Sinan Naib Emirükelâm bir adem idi.

Kayseriye'ye gelüb divana girüb mektubu Mehmed Bey'e virdi. Mehmed Bey alub okudu. Dimiş ki: Ey Şah-ı Rum Senin uğruna can baş oynatduğumuza ivaz bunu mu eyledin? Eğer Alâeddin'e bihuzur oldun ise ol senin çok cefaların çekmiş idi; biz kemlik eyledik ise sen eyilik eylemek gereksin, hakkı nanı hatırına getirüb karındaşımızı azad eylesen, dimiş. Mehmed Bey mektub yazub Sinan Naible gönderdi. Sinan Larende'ye gelüb Süley-

[*] - Sinan nam bir Bey eline. Ali Emiri nüshası.

man Şah önünde yer öpüb mektubu sundu. Alub okudu. Dimiş ki: «Karındaşın eyilik eyledi, amma itdüğü kemliğe değmedi, benim kethüdamin vilâyetin elinden aldı, dört bin âdemisin kırdı ve nice hakaret eyledi; elbette bir kat cenk eylemeyince olmazız» . Süleyman Şah mektubu Konya'ya, Alâeddin'e, gönderdi. Alâeddin mektubu okuyub mefhumun bilüb asker cem idüb Lârende'ye geldi, Süleyman Şah istikbal idüb Hoca Ynnus Sarayı'na kondurdu. İrtesi divan idüb cümle erbabı devlet divana geldiler. Mehmed Bey kıssası açıldı; Alâeddin ider: Ey Birader!.. Ezelden meseledir ki oğlanın vefası olmaz; biz ana eyilik idüb Rum'a Şah eyledik; ana ivaz karındaşımızı habis idüb vilâyetimize kasd eyledi. İbnü Kürd'ün didüğü sözler gerçek imiş: amma hakkı nan vardır, inşaallah yoluna gelür didi.

Ravi ider: üç gün sakın olup dördüncü gün yirmi sekiz bin askeri çin pulada gark idüb on bin Bulgar'ın sapan atıcıların önüne düşürüb Aksaray ovasına bargâh kurub işünü başlandı.

Ezincanib Mehmed Bey'e haber geldi. Alâeddin azîm asker ile gelüb Aksaray ovasına kondu; ya varırsın yahud ol bunda gelür didiler. Mehmed Bey'in âkil vezirleri var idi. Hoca Ali ile Erciyeş Bey'i Evran Bey dirlerdi. Bunlar ider: Ey Şahl Alâeddin Bahadır dilâver şehzadedir ve hem Karamanlı çokdur, Yavuz yüz bin taifedir. Sen anların cengine takat getüremezsın; Maraş Beyi Zülkadir oğlun araya bırakub sulh idelim, didiler. Mehmed Bey razı

oldu. Zülkadri gönderdi, minnet idüb Davud Bey'e vardılar, kat'ı niza ve faslı husumet idüb, Alâeddin dönüb Konya'ya geldi, yine işüsafaya başladı, aradan bir yıl geçdi.

Ravi ider: Mehmed Bey muttasıl badenüş idi. Cümle Rum'u İsmail Ağa'ya ismarlamış idi. Kendüsü işüişret iderdi. Ağa çok hazine yığmış idi. Elhasıl Alâeddin Bey ile Mehmed Bey'in sulh olduklarına kakıyub cümle rızkın ve malın alub beş bin yiğit ile çıkub Beyşehir'ne arzu idüb gitdi. Ravi ider: Bir gün meclisde işünüş iderken Ağa Mehmed Bey'e ider: Benim acım Karaman oğlu'ndan alıvmeye kadir olmadın; Mehmed Bey ider: Nice idelim, cümle âlem bizi kınar, biri bu ki akrabalık vardır ve biri dahi askeri çokdur ve biri dahi yine Rum'a beni Karaman Oğlu Şah eyledi, nice kılıç çekem. İsmail Ağa kakıyub taşra çıkdı, karındaşı Kutluşah'a ider: Mehmed Karaman Oğlu'ndan korkar, kendiyi Rum'a Şah iden ben idim, şimdi Karaman Oğlu oldu dir. Heman emreyledi; bin deve ve bin katır altun, gümüş ve kemha yükledüb Beyşehir'ne azm idüb gitdi. Sabah oldu, Mehmed Bey Ağa'nın kakıyub gittüğün duyub, Huda'ya saldı, yoluna gele didi. Didebanlar Alâeddin'e haber virdiler ki İsmail Ağa Şah'a âsi olmuş. Bihisab altun, gümüş yükledüb Beyşehir'ne gelüb geçdi didiler. Sultan cenk için yirmi bin Davudî zırhlı dilâver ile on bin Bulgar [*] askerin çeküb Beyşehir'ne geldi. Bulgar'ın piyadelerine buyurdu, yolları bağladılar, kendüsü pusuya girdi. İsmail Ağa beş bin Moğol askeri ile gelüb geçmek üzere iken

[*] - Moğol. Ali Emiri nüshası.

Bulgar kavmi karşı varub bir fasıl cenk eylediler. Kılıcın sadası dünyayı tutdu, heman pusudan yirmi sekiz bin er ile Mirza Bahadır çıkub tekber getirüb yörüdü. İkdâm idüb Bulgar askerin sıyub Mirza'yı ortaya alub zebun eyledi. Ağa Gürzü çeküb üstüne geldi ve haykırub ider: Ey Mirza! Şah'ın bana eyledüğü cefayı bu gün ben dahi sana eyleyeyim didi. İkdâm idüb bir gün cenk eylediler. Bulgar askeri ve Mirza askeri gayet zebun olmuş idi. Anı gördüler ki kûsü nek-kare sadası âleme velvele bıraktı, toz asumane çıkdı. Ağa gördü ki Tuğu Şahî göründü. Gelenin Şah Alâeddin olduğu anlaşıldı. Heman ah eyledi, kendüsünden ümidi kesdi. Ezincanib yirmi sekiz bin er ile Alâeddin irişüb, nara urub, tiğ çeküb, Karaman Beylerle yörüdü. Üç gün üç gece muhkem cenk oldu. Dört yanın bağlayub bir adem çıkarmadılar.

Alâeddin kalkanın çevirüb, eline ok yay alub, cenge girdi; cenk idüb giderken Ağa'ya rast gelüb birbirine hamle eylediler; bir nice hamleden sonra Alâeddin Şah bir ok atub Ağa'nın dizin urdu; Ağa oku çeküb çıkardı, temren kemükde kaldı, üç yerde yara urdu, yıkub bağladı. Baş gidince ayak payidar olmaz, cümle Moğol'u kırdılar, kimse kaçamadı, ol kadar mal ve rızk çıkdı ki hesabın Allah bilir, Alâeddin zabt eyledi ve azm eyleyüb Konya'ya geldi. Ezincanib Süleyman Şah'a Alâeddin Moğol'u kırub İsmail Ağa'yı tutmuş deyu haber geldi. Göcer'i bir mektub ile gönderdi. Göcer gelüb mektubu Alâeddin'e virdi. Okudu; Dimiş ki: Benim biraderim, İsmail Ağa'yı azad idesin. Buyurdu; zindan-

dan çıkarub, at, don virüb Lârende'ye gönderdi. Ağa Lârende'ye gelüb Şah'a buluşdu. Şah muhkem riayet eyledi, ve cerrah getirdüb temreni kemükden çıkarub yarasını timar eyledi. Eyüce oldu. Süleyman Şah Ağa'yı divana getürdi, rızkının yarısını virdi, gine Beyşehir'n virdi. Didi ki: Ey Ağa suç senden oldu, bizden olmadı; Alâeddin'in bu kadar cefasın mazur tutasın, kendü Çelebindir. Ağa dahi özür eyledi ve ahd eyledi ki evvelki gibi gene dostuna dost, düşmanına düşman ola Ravi ider : Süleyman Şahla vedalaşub Beyşehir'ne geldi, küçük karındaşı Mir Hasan ile armağan düzüb Konya'ya, Alâeddin'e gönderdi, varub özü'n dedi. Alâeddin ahidnameler yazub Ağa'ya göndedi. Ravi ider : Kayseriye'ye, Mehmed Bey'e, haber vardı ki Alâeddin Ağa'ya rast gelüb, askerın kırub, kendusını tutub, cümle malın alub, sonra gene barışub rızkını ve mansıbını virmiş; ahd eylemişler ki gene evvelki gibi uğruna can baş vire. Mehmed Bey bu sözü işidince aklı başından gitti. Hoca Ali ider : Eğer Alâeddin Moğol Beyleri ile bile oldu ise tahtı Rum'u senin elinden alır, buna hile éylemek gerek. Mehmed Bey emreyleyüb Sivas'ın ve Kayseriye'nin ne kadar askeri var ise cem idüb çin pulada gark oldular. Ezincanib Süleyman Şah'ın yanında bir iki muzi [*] var idi.

Fırsat közedirler idi, Karaman Oğulu Kasım ve Sadeddin dahi kim var ise, Mehmed Bey'in geleceğin duyduklar, mektub gönderdiler, «doğru Lârende'ye gelesin, biz dahi Mut'un, Gülnar'ın askerın cem idüb yürüeyvüz; Süleyman Şah helâk o'unca Alâeddin

[*] - Hain. Ali Emirî nüshası.

nesneye kadir olmaz» didiler. Mehmed Bey bunların reyini görüb, asker çeküb gelmekde. Şah Süleyman kıssayı duydu, etrafa mektub saldı, on bin Bulgar askeri geldi; Gülnar v Mut ve Silifke beyleri geldi; Mamuriye ve Tarsus ve Koson askeri geldi; otuz bin er cem oldu. Ravi ider ; Mehmed Bey Kürd, Türkmen, Rum askerın çeküb Niğdeye, andan güçüb Ereğliye, andan göçüb Bulgar Dağı'nın eteğin sıyırub Devle üstünden Fisandon'a gelüb andan şehre karşı konub üç gün sakin oldu. Süleyman Şah divan eyledi. Arız Piri ve Şeyh Nizamüddin'i ve Müftü Yunus'u ve Şeyh Hasan'ı ve Emir Şah'ı ve Lala'yı ve Ulema ve Zurafayı cem idüb ider : Varın görün Şah'ı Rum niye gelmiş. Mahmud Paşa'yı ve Oğuz Han'ı ve Arız Hakim'i gönderdi. Ravi ider : Mehmed Bey gördü ki Karaman askeri çokdur, cenk kabil değildir, beylerle müşavere eyledi, müdarayı mâkul gördüler. Mahmud Paşa dört bey ile içeru girüb; Hoş geldin, muradınız nedir, hayırmıdır, sermidir Şah cevap ister? didiler. Mehmed bey ider : hayırdır, cenge gelmedik, Süleyman Şah pederimiz yerindedir, üstümüzde hakkı nanı çokdur, ziyarete geldik, ve hem bir at var imiş, anı ricaya geldik didi. Vezirler kalkub divanı Süleymana gelüb ahvali bir bir beyan eylediler. Süleyman Şah emreyledi, bir mektub yazub Mahmud Paşa eline virdiler; Mahmud Paşa alub divan'ı Şah'ı Rum'a geldi. Mehmed bey Rum beylerin cem idüb musahabet idüb otururken Mahmud Paşa içeri girüb edeb birle mektubu sundu. Hoca Ali möhrün bozub, açub okudu. Dimiş ki : « Ey Şah'ı Rum ! Dost dostu ziyarete böyle gelmez ,

ahval malûmdur, neye geldiğin bilürüz. Eğer sen Div sıfat Kürdistan askerın devşirüb geldin ise benim dahi Süleyman ve Rüstem'im vardır. Eğer sen Efrasyabı devir lsen ben dahi Keyhusrevi zamanım; eğer senin askerın Kürd Türkmen, Rum ve Tatar ise benim askerım Bulgar, Yunan ve Moğol'dur. Malûmdur ki bize Karamaniler dirler, zamanın kahramanıyüz» dimiş. Kürdistan beyleri Mehmed bey'e didiler ki ; Eğer cenk idersen hata idersin sulh olmak gerek. Araya beyler girüb sulh eylediler. İki Şah bir yere gelüb işüştet idüb, Süleyman Şah kendusından reca idilen atı bağışladı. Andan göçüb Kayseriye'ye geldiler. Ravi ider ; Engürü'yü Karaman oğlu Mehmed Bey Moğol bey'i Atabey'e virmiş idi. İlğün'u Devletşah'a ve İshaklu-yu Cafer'e virmiş idi. Bacı ve haracı Karaman oğluna gönderirler, hutba ve sikkeyi Karaman oğlu namına okuturlardı. Mahsul kenduların idi. Alâeddin Şah olunca haber gönderdi ki sikkeyi Alâeddin nanına urarlar, bac ve haracı göndereler; Atabey ve Devletşah bir yere gelüb müşavere idüb didiler ki, dahi kendi Şah olmadı, Şah karındaşı Süleyman Bey'dir; heman asker cem idüb Akşehir üstüne geldiler. Akşehir'de Uzun Hasan otururdu. Moğol gelince Alâeddine mektub gönderüb ahvali bildirdi. Ezincanib Alâeddin ahvali duyub etraf beylerin cem idüb Bulgar ve Koson Oğlun ve Turgud Oğlun ve Kaya Oğlun ve Oğuz Han cümle yirmi sekiz bin er ile çin pulada gark idüb, gürz ve tiğ götürüb, asker çeküb, Ak-

şehir geldiler. Moğol kavmin şebhun eylediler. Üç gün muhkem cenk oldu. Cenk içinde Atabeyi ve Devletşah'ı tutdu ve Menteşe Oğlu bile idi, Cafer ile ol kaçdı Moğol'un cümle rızkın, malın, atın devesin ve koyunun sürüb Konya'ya götürdüler. Dört yüz Moğol Bey'i habis eylemiş idi; dile ki çümlesin helâk eyleye. Beyşehirinde İsmail Ağa duyub Lârende'ye Süleyman Bey'e geldi, şefaaname alub Konya'ya götürdü. divana girüb Alâeddin önünde yer öpdü. «Ey Şehzade, Atabey ve Devletşah ve Babuk Han ve ben kulun yetmiş seksen yıldır Atan ve Deden önünde cenk eyledik, eski yarı vefadarlaruz, ve pirlürüz, bunları helâk eylesen dünya'yı kendine güldürürsün» didi, Süleyman Beyin şefaannesin virdi. Alâeddin Kökez Bey'e buyurdu, Moğol Beylerini habisten çıkarub hil'at ve rızkların virdi. Yine evvelki gibi her biri diyarına gitdiler Ravi ider : bunlar uğrun Kayseriye'ye Mehmed bey'e mektub gönderdiier, didiler ki : Alâeddin bize muhkem direnk virdi, her kaçan zuhur eylersen biz dahi hazır başuz; bilmiş ol, seni Yunan'a Sultan idelim demişler. Mehmed bey mektubun mefhumun bilüb, otuz bin er cem idüb Lârende hainlerine mektub gönderdi ki siz Süleyman Beye zehir virin, biz Moğol beylerle Alâeddin'in hakkından gelürüz didi. Ravi ider : Süleyman Şah, pāk mezhep, pak meşreb, itikadı muhkem bir Padişah idi. Bir vakıt namazın kazaya komamış idi, ehli Kur'an Hafız idi, kırk yıldır haftada bir hatmederdi.

bir sehar namazın kılub, viridin sü-rüb, hamamda gusl idüb, gelüb na-mazın eda idüb, tilavet idüb taşra çıkdı. Derbanlar deri devleti açub durdular. bir kimse içeru girüb ider ; «Mevlâna Arız Pir vefat eyledi, siz sağ olun.» Zira doksan yaşına girmiş idi, Süleyman Şah gayet sever idi; buyurdu, defin olacak zaman değildir, sabreyleyin didi. Ol adem bir zaman gidüb gene geldi. İder : buyurnn, meyyit hazır oldu, halk Sultan'ıma muntazırdır. Süleyman Şah emir eyledi, at çekdiler, binüb taşra çıkdı hainler kapuda dururlar idi, ezelden müşavere idüb fırsat gözlerler idi; ol gün Süleyman Şah'ın hizmetinde hikmeti ilahî bir kimse bulunmadı. Bunlar Şah'ın önüne düşüb bile git-diler. Bir تنها yere varınca arslan'a kurd üşer gibi her canibden seğırdüb hamle eylediler. Kimi kılıç ile, kimi taş ile kimi tir ile yirmi altı yerde zahim urdular. Süleyman Şah ah idüb atın sıçradub saraya düşdü, gördü safi kan olmuş, bir zaman Şah idim, sağım solum asker idi, şimdi تنها Allah'tan gayri kimse yokdur didi. Kulları irişüb ah ve efgan idüb yaka-ların çâk eylediler. Amma çi faide, iş takdirin. : Şah Elhükmü Lillâh şehid olub cani azizin Hakka teslim idüb muhibleri matem idüb ayin ve erkânı Muhammedî üzre götürüb, Di-van Oğlu Medresesinin yanında Kale-miye Zaviyesi'nin türbesinde Hazreti Mevlâna'nın Validesinin yanına defn eylediler.

Ravi ider : Hainler cem olub Sü-leymen bey'in yirmi yedi ağasın ha-bis eylediler. Kimi kaçub Konya'ya

Alâeddin'e gitdi ve kimi müdara idüb kaldı. Ezincanib hainler Kasım'ı tahta geçürdiler, Sadeddin ve Hacı-beyler Oğlu vezir olub her biri bir mansıb zabt idüb muradlarına irdiler ve Kayseriye'ye, Mehmed Bey'e mek-tub gönderdiler. Ravi ider : Mehmed Bey Süleyman'ın şehid olduğun duyub şad oldu. Kayseriyeden kalkub men-zil bemenzil gelmekte. Ezincanib Şah Alâeddin Konya'da karındaşı Davud bey ve Rum ve Yunan beyleri ile işüsafada idi. Süleyman Şah kulların-dan Göcer ve Firuz Bey Konya'ya gelüb divana girüb, hainlerin eyledü-ğü hakareti şekva idüb feryad kıldılar. Alâeddin duyub yedi gün matem eyledi, cümle şehirli siyahlar giydi-ler. Kökez bey yirmi bin er cem idüb kırk gün matem eylediler. Alâeddin emreyledi, asker cem oldu, beyler çin-pulada gark uldular, Lârende'ye var-dılar, hainleri helâk idüb habis olan beyleri kurtardılar, Şah Süleyman'ın kanın aldılar. Ravi ider : Moğol bey-lerinin bir bölümü Alâeddin'e hasım olmuşlar idi ve bir bölümü muhkem dost idi. İsmail Ağa Şahı severdi, haber gönderdi ki: «Ey Şah Alâeddin Konya'dan gitmiyesin. Rum beyi Şah Mehmed ile Moğol beyi Atabey ve babuk Han ve Kutluşah ittifak idüb Konya'yı elinden almağı murad idin-mişler» demiş. Ravi ider : Alâeddin yirmi iki bin er ile ve kırk pehlivanla çıkub Konya'nın önünde barigâh ku-rub oturdu. bir taraftan otuz bin er ile Mehmed Bey gelüb karşusuna kon-du, bir taraftan da Moğol beyleri yirmi altı bin er ile gelüb kondular. bir hafta mektub gelüb gitdi, sulh

olmadılar. Akibet bir gün alay bağ-layub meydan açıldı; Kökez bey mey-dana girüb yirmi sekiz Moğol helâk eyledi. Moğol'dan bir kuvvetli herif meydana girdi. Kökezi yıkdı, Oğuz Han'ı yıkdı, o kâfire Cafer dirler idi.

Alâeddin at depüb meydana girdi, Kara Cafer'i gürz ile döge döge yıkdı ve bağladı; heman nizesin çevirüb, meydana atın sıçradub haykırub didi ki: «Ey hakkı nan bilmez Mehmed bin Ertena ! ben ol kimesneyim ki seni İbni Kürdün elinden kurtarub Ruma Şah eyledim ve bir zaman aşıkı zârın olub yoluna can, baş virdim. Ezelden meseldir, oğlanın vefası olmaz. Meyda-nıma gel, devlet sınaşalım». Ezincanib Mehmed gayrete gelüb, atın sürüb, Şaha gürz havale eyledi. Şah gürzünü savdı, nize havale eyledi savdı, birbirine yirmi beş hamle eylediler. Alâeddin rikâb üstüne kalkub bir gürz havale eyledi, Mehmed takat getiremeyüb yıkıldı. Moğol, Kürd ve Rum askeri anı görüb bir uğurdan kılıç çeküb yö-rüdüler; Alâeddin de cümle Karaman askerile yürüdü. Kılıcın şakırdısı ve gürzün kütüldüsü asumane çıkdı. Şöyle cenk oldu ki sahra leşle doldu, kan ırmak olub akdı. Alâeddin kırk dilâ-ver ile sekiz bin bulgar askerin önüne bırakub Kürd askerin dağıtdı, Mehmed'in ordusuna irişüb tuğun yıkdı. Rum askeri sındı, Kaçdı, heman yirmi bin Moğol Babuk Han ve Devletşah ile çıkageldi. Düşman askeri elli bin oldu. Üç gün üç gece cenk itdiler. Karamaniler sınub Hısar önüne geldiler, akşam oluncadek cenk oldu. Akşam Hı-sar'a girüb, kapuları bağlayub burca çıkub bunlar yukarıdan, onlar aşağı-

dan yirmi gün cenk eylediler. Ravi ider : Bir gice Alâeddin çıkub şebhun eyledi, azım cenk oldu; ol gice altı bin er düşdü. Alâeddin bin yiğit ile kafa-dar olub cenk içinde gezerken Devlet-şah'a rast gelüb döge döge yıkdı, bağladı, andan sonra Hısar'a girüb kapıları yaptı. Mehmed aciz kaldı, nice ideceğin bilmedi. Lârende hainle-rinden Karaman iki yüz yük bal ve yağ ve buğday yükledüb, bin yiğit ile Konya'ya gelüb Mehmed'le buluşub zahireyi teslim eyledi. Mehmed ider : Ey Karaman, aciz oldum, Alâeddin'i ele getüremedim. Karaman ider : Ka-raman Beyleri birikmeden bir maslahat idemedin, cümle gelüb cem oldular, gel şimdengeru müdara eyle didi. Ravi ider : Her gün Karaman askeri gel-mekte idi. Kürd beyleri Kökez bey'e rast gelüb tutmuşlar idi. Mehmed bey'e götürdüler, Kökeze Mehmed bey hil'at virdi ve itti : Ey Kökez ! biz Alâeddin ile cenge gelmedik, Süleyman Bey'i hainlerin şehid eyledüğün duydum, geldim ki ziyaret idem, gördüm ken-disi cenge hazır olmuş, beni dahi ifsad eylediler, andan sonra cenge başladık; vakı'a hakkı nanımız çokdur, bizi ba-rışdırın, yine evvelki gibi dosta dost düşmana düşman olalım, dünya kimse-ye bakı değildir, didi; muhabbetname yazub Alâeddin'e gönderdi. Ravi ider : Kökez bey Hısar'a girdi, gelüb Alâ-eddin önünde yer öpüb mektubu sun-du; Alâeddin beylerle oturub musa-habet eder idi, baş kaldırup ider : Ey Kökez ! Mehmed seni iyi helâk eyle-memiş. Yoksa muradı hile mi eylemek? didi. Kökez Mehmed bey ne söyledi ise haber virdi, mektubu okuyub mef-humun bildiler. Alâeddin Şah ider :

Güç ile iş başaramadı, hileye başladı. Beyler ider : Askerimiz gelüb cem oldu, bildüğünden kalmasun. Nihayet birleşelim, eğer hile ederse biz dahi ana göre idelim, eğer itmezse yine ana göre idelim. Ravi ider : Osman ile Germiyan araya girüb iki Şah'ı sulh eylediler, ikisin bir yere getirüb, mer-

haba idüb, Mehmed bey ider, Vallahi Billahi Moğol beyleri hatırı için cenk eyledim, anların sözüne uydum. Elhasıl intikamı kaldırub yine evvelki gibi muhabbet eyleyüb, bir yıl kâh dağda kâh şikarda, kâh hamamda işüsafada oldular. Alâeddin yine Beylerin dağıdub yalnız kendi kullarila kaldı.

(Ardı var)

SELÇUK TARİHİNİN DEVAMI

H. FEHMİ TURGAL

(Aksarayîden)

Rüknüddin Pervane :

Aksaray ile Eyyub hisar ona aitti. O da himmetini müsaderelere hasreyledi. Tanrının emaneti olan halka o kadar ağır yükler, o kadar fahiş teklifler yükletti ki memleketin ulusu küçüğü tamamıyla varını yoğunu elden çıkarmadıkça canına sahip olamadı. Nihayet onun da fasit amelleri yüzünden kaza-ü kader eteğinden yakaladı. Fahiş ihracat ve havalât yüzünden elçilerin sorgusuna çekildi, cevap vermekten aciz kaldı. Sonunda ömrünün mahsulü olan bütün mevrus ve mükteseb malını vermeğe mecbur kaldı. Onun için en katı ve dar bir maişet içinde ömrünü tüketti.

Şerefeddin Osman, kendisine tevcih olunan Niğdeye yöneldi. Yolda uğradığı yerlere tecavüz elini uzattı. Teklif kalemini yürüttü. Türk ve Tacik onun gasb-ü talanından kaçıp gittiler. Bu vilâyetlerde onun yaptıklarını kalem ile tarif imkânsızdır.

Sahip Cemalüddin, kendi bölüğüne yönelmezden önce bir yıl

kadar İrakta kalarak hazırlık yaptı. Tam Sülemiş vak'ası baş gösterdiği sırada yani 699 yılı ayları içerisinde Anadolu'ya girdi.

98 Yılı varidatını tortusuna varıncaya kadar başkaları sömürmüşlerdi. O 699 yılı gelirini pürüzsüz, eksiksiz vurmak kaygısında idi.

Rüknüddin Pervane'nin bölüğüne ortaklı. Meşakkatlerini ona yükliyerek menfaatına kendi konacaktı.

Mücirüddin Emirşah maliye işlerinde kendisine müshahip olan Şerefeddin Abdürrahman ile işe girişti. İlk önce Kayseri ve teva-biinden başladı. Her yerde iş bilen sınanmış naip nasbeyledi. Sonra Niğdede bulunan Sutay'ın katına gitti.

Bir kaç yıldanberi Niğde kalelerinden Andırgı kalesine Türk Kongur adında birisi tahassun eylemişti. Orlarını kasıp kavurmuş, karmakarışık etmiş, huzur ve sükûn bırakmamıştı. Kongur kalesinde mahpus gibi dururdu. Kendisini zarar yapmayacak bir hale getirmekle beraber öldürülmesine

muvafakat eylemedi. Sonunda Kongur, Moğol ümerasına yaptığı bazı hizmetler dolayısıyla kurtuldu.

Luluva Kütvali Sabiküddin'in yola getirilmesi : (1)

Luluva kal'ası kütvali Sabiküddin isyana başlamıştı. Muteber naiplerinden birisini oğlu ile birlikte Luluva kal'asına gönderdi. Baba oğul kal'ada Sabiküddin'in elinde rehine olarak mevkuf kaldılar. Sabiküddin'in bunun üzerine güven ve itimadı arttığından Mücirüddin'in davetine icabet etti. İyilikler ve okşayışlar görerek kal'asına döndü. Bundan sonra da kal'ada rehine gibi duran Naip oğlu ile birlikte bir çok izaz-ü ikramlar görerek kal'adan döndü.

Bedreddin veledi Boğdin ile kardaşının katli :

Halize köyü mağaralarına tahassun etmişlerdi. Üç yüz kadar

[1] Lulva. Birinci lâmin ötresi, ikinci lâmin sükkânı, vavin fethası ve sonra h ile Lulva'dır.

Tarsus'ta çetin ve sarp bir dağın tepesinde müstahkem bir kaledir. (Aynı: Cilt 1. 244)

Lulva kal'asının Anadolu tarihinde mühim yeri vardır. Karamanlıların melcei idi. Burada mühim levazım yığarlar, icabında tahassun ederlerdi. Bu kal'anın esas halkı Volga Bulgarları idi. Öyle sanılır ki kal'a Tolon oğlunun eseridir.

Onun kölesi Lü'lü'nün namıyla anılmıştır. Volgada müslümanlık başlamazdan önce (ki hicri 310 senelerine düşer) Tarsus gemileri vasıtasıyla Volga civarından bazı Volgalıların geldiği (Mürücüzeheb) de görülmektedir. Tarihi Kâmilde Hicri 263 yıl'ı içinde geçen bir vak'a Karaman tarihinde gördüğümüz Bulgarların aslına doğru bizi götürebilir.

Tarihi Kâmilde vak'a aynıyle böyledir :

Bu yıl içerisinde Sakalibe Lulva kalesini Bizanslılara teslim eylediler. Sebebi şudur : Tolon oğlu Ahmed Tarsusta sınır valisi bulunduğunda Bizans baskınlarını idaman

yigir şakı de onlara iltihak eyledi. İki yıldanberi Sivas ile Niğde arasını kasıp kavuruyorlardı. Köylerde hiç rahat bırakmamışlardı. Sürülerini kolay kolay otlaklara çıkaramaz olmuşlardı. Aksaray ve başka yerler imam ve şeyhleriyle Mücirüddin meşveret eyledi. Bunları askerle yerlerinden koparmak mahzurlu göründü. Orası temizlense bile başka yerleri aynı hale uğratabilirlerdi. Mücirüddin şöyle bir teklifte bulundu. Daha doğrusu kendilerinden bir fetva istedi. Ben bunlara karşı yeminler, andlar vererek andlaştım ve sonra da kolayca ele geçirerek yeminimi bozsam, ahtimi sısam günahkâr olur muyum dedi. Hepsisi de hüccet verdiler. Bu nakzın cevabını yarın kıyamet günü bizim vermemiz boynumuza borç olsun dediler. Bir hey'et

eylemişti- Senede bir iki huruç yapardı. Kendisi Mısra sahip olduktan sonra da oralarda kendisi gibi faal valilerin bulunmasını isterdi. Bir kaç zate teklif edildi. Nihayet Arkuz bin Yoluğ bin Turhan adında bir Türk kabul eyledi ve gitti. Bu adam nefsine mağrur ve cahil bir adamdı. Lulvalılara verilmesi mutlak olan erzak ve levazımın gönderilmesinde gecikti. Lulvalılar telâş ederek Tarsululara yazdılar, bu halden şikâyet eylediler, eğer erzakın gönderilmesinde daha ziyade tevhür edilecek olursa kal'ayı Bizanslılara teslim etmek zaruretinde kalacaklarını anlattılar. Tarsuslular bu haberdan heyecana düştüler. Hemen aralarında on beş bin altın toplayarak Lulvalılara gönderilmesi için Arhuz'a teslim eylediler. Arhuz paraları yanında alıkoydu, göndermedi. Paranın ve erzakın gecikliğine gören Lulvalılar kal'ayı Bizanslılara teslim eylediler. Bunun üzerine Tarsusluların kıyameti kopmuştu. Çünkü Lulva düşmanın geleceği boğazda mühim bir kal'a idi. Denizden, karadan gelen düşmanı ilk onlar görürdü. Eski Coğrafyalarda görülen (Hısnı Sakalib) bu olsa gerektir. Lulvada darbedilmiş meskûkât vardır.

arada gidüp geldi. dendiği gibi şhitler imzalandı. Salime kal'ası Boğdın oğullarına iktâ ediliyordu. Bu suretle her iki kardeş emniyet ederek inlerinden çıkup geldiler. Derhal bütün maiyetleriyle birlikte öldürdüler. Yığdıkları mal ve eşya müslümanlara dağıldı. Vilâyet Boğdın oğullarının teğallübünden, adamlarının tasallütünden kurtarılmış oldu.

Müellifin siyasî bir mütalaası :

Mülk mamur olmazse ne mal, na servet olur... Mülkün mamur olması için halk ve raiyyet gerektir. Bunlarsız olamaz. Halk ve raiyyet ise adâlet sayesinde kazanılır. Bir hükûmet recülü zulmile servet ve mal teminine çalışırsa boşuna düğüşmüş olur. Bu suretle onun eline geçecek netice ancak dünya ve ahiret iflâsıdır. Diğer devlet adamları vilâyetlerin köylerin; Mücirüddin'in himmetiyle huzura kavuştuklarını, gerek Sutay'ın ve gerek kendisinin bu yüzden Âlâhazretin yarlıklarına nail olduklarını görünce taassup ve haset sebebiyle kendisini kötülemeğe başladılar. O gine müdara yolunu bırakmıyor, işin gereğine göre çalışıyordu.

Mücirüddin'in Samsuna gitmesi :

Mücirüddin Aksaray'a döndü, oradan Samsuna yöneldi. Samsun sahillerini Muinüddin Süleyman Pervanenin torunu Mühezzebüddin Mes'ut elde etmişti. Bafra da elinde idi. Samsunu yağmalamış, şehrin hasılatını darphane mevcudunu tamamen elde eylemişti. Burasını da onun elinden kurtardı. Buranın

asıl mutasarrıfı Anadolu eşrafından Sıvaslı Rüküddin Rahat idi. Mesudun askerlerinden korkarak deniz yoluyla Caniğe çekilmişti. Onu Canikten alarak vazifesi başına getirdi. Mesud'un büsbütün bertaraf edilmesi kolay olmadığını anlayınca onunla başka türlü bir anlaşma yolu buldu. Aralarında dünürlük tesisine teşebbüs eyledi.

Sinopta mühim bir hadise :

Bu günlerde Sinop sahiline bin kadar zırhlı, Frenk gemileriyle gelmişti. Bir kısmı gemiden şehre çıkarak öte beri almağa başladı. Sinoplular alış veriş harareti içinde gafil bulunuyorlardı. Muttasıl mal satmakla meşguldular. Sinopluların bu gafleti içinde Frenkler hücum ederek Mes'udu yakalamışlar ve gemilerine alıp götürmüşlerdi. Kendisini öldürmeğe teşebbüs etmişlerse de eceli gelmemiş olduğundan kurtuldu. Uzun pazarlıklardan sonra dokuz bin dirhem mukabilinde kendisi satın alındı. Mes'udun vaziyeti kötü bir halde bozulmuştu. Vaziyetini kurtarmak için Mücirüddin Emirşahın da arzusu veçhile kızıyla evlenmek arzusunu gösterdi. İmamlar, şeyhler arada gidüp geldiler. Bu cihet te temin edilmiş oldu. Bundan sonra şehir ve vilâyetlerin hesapları görüldü. Darphanenin islahiyle uğraşıldı. Mücirüddin ile birlikte hareket eden maliyeci Şerefeddin mesleğinde son derece maharet sahibi bir şahsiyet idi. Diğer bölüklerin ahvalini de teftişe memur edildise de Mücirüddin'in yanından ayrılmıyor, bununla beraber diğer bölükler ahvalini de teftiş ettirmekten geri durmuyordu.

698 senesi böylece sonlandı.

699 Yılı girerken Horasan vezir ve vezir zadelerinden Nizamüddin Yahya Hoca Vecih emval tahsiline, vilâyetlerde kanunların tatbikına memur olarak İlhan yarlığı ile Anadolu'ya geldi. Yarlığ hükmüne göre rencber reaya ailelerinden bir çiftlik arazi için bir gümüş Dinar alınacak ve başkaca bir şey istenmiyecekti. Memleket vüzerası olan Reşidüddin ve Sahibi Divan Sadüddinin zannına göre her çift başına bir dinar alınması basit bir iş idi, muhtasar bir teklif idi. Bunun için yarlığ istihsal eylediler. Irak'tan bu mühim iş için hadem ve haşemi ile hareket eyledi. Öyle ki Nişanburu ve Horasanlı kâtipler, Azerbaycanlı hacipler, Kuhistanlı muhassıllar, Kirmanlı amiller İsfahanlı ve Mazenderanlı kumandanlar beraberinde idi.

Her birisi Elemut tekkesinden inabe almış olan adamlarını nahiyelere, kasabalara, şehirlere tevzi eyledi. Bu gönderdikleri adamların yekûnu on bini buluyordu. Hepsi de kendi kesesini dolduruyordu. Kendi tenciresini kaynatıyordu. Bu muhassıllar dönüb geldikleri zaman, getirdikleri defterler yüzlerinden daha kara çıktı.

Muhassılların işlerinden bir hayır çıkmadığı anlaşılınca ikinci def'a olarak daha şiddetli, daha kalın kasıdlar, daha merhametsiz muhassıllar gönderildi. Bunlar iş bilen amilleri bulup getirecekler, perişan ve müşevveş evrakın hallini onlarla müzakere edeceklerdi.

Bu ikinci bir zulüm akımı teşkil

eyledi. Eski tekliflerin darbaları altında canları boğazlarına gelmiş olan halk bu ikinci kasırgaya da tahammül ettiler.

Nizamüddin kendisi asil bir zat idi. Ancak tab'an sefihi idi. Keskin bir kaleme sahipti, ancak onu daha ziyade kan dökmekte kullanırdı. Lûtf-u ihsanı hesapsız, bununla beraber zulm-ü gadri de hududsuz idi. Sırasına göre Elvend Dağı gibi ağır ve vakarlı, bazan da rüzgârdan hafif idi. Hasılı hayrı şerri karmakarışık, mazarratı faydasına üstündü. Maiyeti de «Ennasü alâ dini mülûkihim» fehvasınca aynı tabiat ve aynı iradeye sahiptiler.

İlk ulaşılabilecek yer Erzincan idi. Bu havaliye geldikleri sırada Sultan Alâeddin Keykubad bin Feramerze rast geldiler. Zavallı tuzaktan kurtulmuş bir kuş gibi Sülemin elinden kaçmıştı. Âlâhazrete kulluk arzilemek üzere Rebîa ve Diyarbekire yönelmişti. Derhal Nizamüddin ve adamları hile ve hud'a terkeşinden oklarını çıkarıp Sultan'ın mevkibini hedeflediler. Cebren ve kahren Âlâhazrete götürülmekte olan hediye, armağanlara vaz-ı yed eylediler. Erzincana girince mükelleflerin vergilerin tetkik ve teftişi bahanesiyle memlekete saldırdılar. Yarlığ hükmünce her çift için alınacak olan bir dinara mukabil on dinara bile razı olmadılar. Anadolu hakimlerinin nüfuzu haricinde bulunan vilâyetin azamî vermesi lâzım gelen iki üç bin dinara mukabil elli bin dinar istifa eylediler.

Sivasa geldiklerinde mağşuş gümüş alış veriş bahanesiyle Kızıl adında bir sarrafa havale suretiyle on beş bin

dinar yüklettiler.

Amasyada Taceddin Pervane ailesi hiç bir işle mükellefiyetleri yokken döğerek, asarak, işkenceler yaparak zorla sekiz bin dinar kendi hesaplarına olarak ahzeylediler.

Tokat'ta maktul Kadı Sadruddinin ailesine de saldılar. Gözden sürmeyi çalan Cüneydi, Bayezidi angaryaya süren zalimler ilk önce iki yüz cilt nefis kitabı gasbeylediler, tereke ve emvalinden de yirmi bin dinar cebren aldılar Yol üzerinde rast geldikleri Anadolu ümerası, içlerinde Müci-rüddin Emirşah, Rüküddin Pervane ve kardeşi de olduğu halde yüzer bin dirhem vermedikçe kurtulamadılar.

Muinüddin Pervaneyi elde edemeyince kız kardeşi olan Muinüddin Süleyman Pervane kızına musallat oldu. Gûya biraderi vasıtasıyla kendisine nikâh edildiğini iddia ediyor, muttasıl köşklerine girmek için zorlayordu. Zavallı kız kadîm hanedanının şeref ve namusunu kurtarmak üzere hiç aslı olmıyan akidden muhalea ücreti olarak yetmiş direm vermeğe mecbur oldu. Bu fahiş tasarufatı birer birer anlantmağa bu muhtasar eserimiz mütehammil değildir.

Müstevfi Şerefeddin Abdürrahman; Nizamddin Yahya geldiği sırada biraz onunla birlikte hareket eyledi. Onun halini yakından gördükten sonra namusunu korumak için ondan uzaklaştı. Naipilerle, adamlarile ihtilâttan sakındı. Müci-rüddin Emirşah'ın hizmetine koşup Tokat yoluyla Samsuna azimet eyledi. Orada daha önce anlatıldığı veçhile Samsun işleriyle, sikkenin islahı mes'elesiyle, Sinop mutasarrıfı Mes'udun def'iyle meşgul oldular.

Onlar Samsun sahillerinde gafil bulunurken Allahın takdiri gizli bir hadise hazırlıyordu. Orada yerleşmişler, gemiler, kayıklar düzüyorlar, denizlerde sahillerde huzur içinde tefer-rüçler yapıyorlardı.

Şerefeddin Abdürrahman, Nizamüddin Yahyanın tasarruflarına, mü-saderelerine tamamiyle muttali olunca onun mesavisinin bir kısmını kalemiyle tespiti başladı. Bu takrirler hakkında Nizamüddin Yahyanın kulağına haylı fahiş haberler uçuruldu.

Bundan dolayı Nizamüddin'in intikam ateşi beynini sardı. İntikam ocağı kaynamağa başladı. Nizamüddin Yahya onun izalesi için Horasan evbaşlarından Belek adında bir rindi memur eyledi. Bu, Elemut mülhidlerinin en mel'unlarından birisi idi. Darphane bahanesiyle Abdürrahmanın kanını dökmek için para mukabilinde oraya gönderildi. Belek bu maksadla Samsuna geldi. Şerefeddin Abdürrahmana sikke ayarları hususunda mülâzemet eyliyordu. Son derece hüsnü kabule mazhar oldu.

Mülhid onun kanına, o da onun tatlı musahabetine düşmüştü. Memleketin köşesini bucağını her türlü esrarını öğrendi. Müsâit bir gece karanlık bastıktan her şey uyuduktan sonra mel'un müsâit an geldiğini gördü. Tün buçuğunda Abdürrahman'ın yattığı yere girdi. Gaflet uykusuna dalmış olan Abdürrahmanın yastığı ucuna dikildi. Tam kafasına bir kılıç darbası indirdi. Müteakiben mahirane bir darbe daha indirdi. Öyle ki kesif karanlıklar içinde inen ikinci darba birbirinden kıl kadar inhıraf ey-

lememişti. Bu aydınlıkta bile yapılması imkânsız bir maharetti. Bundan sonra yatak odasından fırladı. Kurtuldum sanıyordu. Abdürrahman kılıç darbalarından bayılmıştı. Kendine gelince bu müthiş acılara tahammül eyledi. Sabahleyin Mücirüddin Emirşahın kapı halkı Samsun Frenkleri, vilâyet naipleri Samsun etrafına yer yer dağıldılar Herif yakalandı. ve itiraf eyledi. Bu işe kendisini Nizamüddin Yahya'nın memur eylediğini söyledi. Abdürrahman'ın adamları bir kaç gün sonra işkence ile mel'unu öldürdüler, leşini köpeklere attılar.

Abdürrahman on gün kadar bu cerihalar içinde kıvrandı. Mezbu hane hareketler gösterdi. Cerrahların sağaltacağı bir yara değildi. Çok umutlanıyordu. İfakat bulursa Nizamüddin Yahya'dan intikam almağa çalışacaktı. Adamlarıyla her an bu kaziyenin nasıl imkân bulacağını görüşe görüşe ölüp gitti.

Bu senenin başkaca hadise-leri :

Gök yüzünden tek katra inmedi. Sanki erzak müdebbirleri halkın rızkını tamamiyle kesmişlerdi. Öyle ki bir batman buğday elli adede çıktı. Aksarayda kedi gibi anneler yavrusunu yedi. Ehli divanın zulm-ü cefasına gök te iştirâk etmişti.

Sülemişin diğer hurucu :

Sülemişin işleri bozuk gidince kaza-ü kaderin çenberinden fırlayarak Şam diyarına canatmıştı. Ömrü tükenmiş, eceli yakasına yapışmış olduğundan döndü, yeniden hu-

ruç ederek Sis tarafından yürüdü. Kırk bin süvari geliyor avazesıyla Akçe Derbend'den girdi. Uç tarafında karışıklıklar başladı. Uç halkı birbirine girdi. Bu gelen öncülerin arkasından Şam ordusunun gelmekte olduğu yalanı fitneyi arttırdı. Aksaray'da bile bazı naipeler bu haberleri duyunca sevinçler içinde harekete geldiler. Bu suretle vebâl ve ukubete uğradılar.

Anadolu saltanatının meşhur maliyecilerinden ve müntesiplerinden olan köse Sait te bu muhalif rüzgâra mümaşat eylediyse de hayrını görmedi.

Hasılı bu debdebenin aslı yalan olduğundan bir netice vermedi. Uçtakılar de ona uymaktan vaz geçtiler. Gurgurum vilâyetinden başka kaçacak yer bulamadı. Oralarda şaşkın şaşkın dolaştı. Nihayet, bir gün oradan da kalkarak Engürü taraflarına geldi. Buralarda da ne kaçacak yer, ne sığınacak bir bucak bulamadı. Engürü başbuğlarının ellerine düştü. Bağlı olarak o sırada İrakta bulunan Orduya götürdüler. Orada öldürüldü.

Kazan Hanın Şam fethine hareketi :

Bu yıl içinde Şam müfsitleri Diyaribekir hudutlarının huzurunu selbeylediler. Dımişk beylerbeyisi olan Kafçak Mısır hükümdarlarından yüz çevirerek Kazan Hanın kulluğuna iltica eyledi. İlk önce Kazan Han elçiler göndererek iki tarafın arasını düzeltmek istedi. Nihayet Musuldan dağların tahammül edemeyeceği ağır bir kuvvetle yürüdü. Şamı ellerinden ala-

rak Anadolu ile birleştirmek, aradaki Türklük ve Rumluk (burada Rum deye geçen Anadolu, Türk deye geçen de Şam idi) ikiliğini bertaraf eylemek istiyordu.

Şam Ordusuyla muharebe :

Humus sahrasında iki ordu karşılaştı. Kazan Han güzel itikadı dolayısıyla kibleye karşı cenk etmekten iraz eyledi. Saflarını bir suretle tabiye eyledi ki leşkerin arkası kibleye geliyordu. Bu suretle kibleye karşı kılıç çekilmiş olmuyordu. Hatta her iki taraf sabah namazını eda etsin deye hücumu te'hir eyledi. Gün doğarken iki deniz birbiriyle çarpışmağa başladı. Zafer Şamlılara arkasını çevirdi. Çekirge gibi çöllere, sahralara düştüler. Hak batıl üzerine galebesini temin eyledi. Kazan Han ; savaşın asıl sebebi olan Kafçak Dımişk emaretine tayin eyliyerek döndü. Hasılı bu yıl da bu hadiselerle sonlandı. Anadoludaki ümera kendi bölüklerinde metrûk kaldılar. Hiç birisi müşküllerinin binde birisini hallede-memişti.

Nizamüddin Yahya neticesiz işkencelerinin hesabını vermeğe mecbur oldu. Hemedan yolunda def'atla yarguya çekildi. Yaptığı işkencelerin vebali boynuna dolanmıştı. Bir taraftan da Müstevfi Abdürrahmanın oğulları babalarının kanı davasını ileri sürdüler. Nihayet cezasını buldu. Nizamüddinin gösterdiği yoldan yürümüş olan diğer Anadolu amilleri iltizam olunan üç bin çiftten tek bir kösele bile istihsale muvaffak olamadılar. Haib-ü hasir kaldılar.

Kazan Hanın ikinci kez Şamı Fethe gitmesi :

Şam emiri Kafçak malûm olan zaferden sonra Kazan Hanın itimadına mazhar olmuş, Şam umuru kendisine tevdi olunmuştu. Bu fütuhât sayesinde rakiplerinden emin olunca dönerek eski efendisine iltihak eyledi. Kazan Hanın itaatından yüz çevirdi. Eski vaziyetini takındı. Kazan Han bunun üzerine Şam üzerine varmak için yeni tahşidat yaptı. Diyaribekirden kalkarak Resûlayn'a geldi. Kendisi Şam hududunda Rahbede kaldı. Orduyu gönderdi. Halep civarında Moğol öncüler Şam emiri olan Aşçının (Kafçak) askeriyle buluştu. Sabahtan akşama kadar iki taraf çarpıştı. Nihayet Aşçının askerleri bozuldu. Aşçı firarı fırsat sayarak oradan kaçtı. Doğruca Mısır ordusuna ulaştı. Ordu bunun üzerine yürüyerek Dımişki geçti. [*]

Çölde Mısır ordusuna ulaştı. Burada her iki taraf ta şiddetle vuruştı. Kazan Hanın orduda bizzat bulunmayışı harbin idaresini güçleştirdi. Tümen beyleri iyi idare edemediler. Mısırlılar galip geldi. Moğol ordusu vahdetini temin edememişti. Hezimet çok feci oldu. Bozgun bir halde çöllere düştüler. Bunlar da Kürtlerin, Arapların baskınlarına uğrayarak mahvoldular.

Sultan Alâeddin bin Feramerzin ikinci defa olarak Selçuk tahtına dönüşü :

Kazan Han bu hadiseler üzerine

[*] Burada kapçak, kaşçak kelimesini tezyif için Aşçı deye kullanıyor. Aksak Timur'un vak'a nüvisi de Osman oğulları için dedeleri bir kayıkçı idi der. Kayı kelimesinden bu manaya varıyordu. Burada da kap, kapçakdan çıkarıyor.

Şamdan dönmüş, Diyarıbekir ve Musul taraflarına gelmişti. Sultan Alâeddin bin Feramerzin de Sülemiş fitnesi üzerine Anadolu'dan çıkarak Rebia Diyarında bulunmakta olan Âlâhazrete kulluk arzetmeğe koşmuştu. Kazan Hanı istikbal eyledi. İlhan kendisine emsali görülmemiş iltifat ve inayetlerde bulundu. Erzeni Rumdan Antalya sahillerine, Diyarıbekir hududundan Sinop kıyılarına değin bütün Selçuk devletini ona tefviz eyledi. Bu bapta yarlıklar istar olundu. Aynı zamanda Şahzade Hulaçunun kızıyla de evlendirdi.

Selçuk mansıpları :

Mücirüddin Emirşah her ne kadar burada hazır değil idisede saltanat naipliğinde ipka edildi. Memleket umurunun onsuz idaresine esasen imkân yoktu. Saltanat düğümünün esası o idi. Vezirlik Saveli sahip Alâeddine verildi. Bu yüksek mansıba bihakkin liyakati vardı.

Mecdüddin Karahisarî Atabey oldu. Haddi zatinde büyük bir âlim değildi. Ancak kendisini her ilim ve fende mahir deye tanıtmıştı. Kimyaya vukuf iddiasıyla Âlâhazrete de yakınlık peyda eylemişti. Attığı okların hiç birisi hakikî hedefini bulmuş değildi. Nasirüddin Mehmed, müstevfi oldu. Malî işlere vukufu olan eski bir müstevfi idi. Hakayıkı idrake kabiliyeti yoktu. İshrafı memlekete Şerefeddin Hamzai Alevî getirildi. Her ne kadar hükmen şerafeti haizdi, ancak ne fütüvvette, ne mürüv-vette hiç bir dahil yoktu.

İşte Sultan Alâeddin bu kadar padişahane bir ihtimam ile sancaklar,

bayraklar, kûslar, askerler ve sair şahane debdebelerle Resül'ayn hududundan Diyarıbekir tarafına hareket eyledi. Karahisarlı Atabeyin kötü tedbirleri diğer şeytan ruhlu mü-sahiplerinin iğvasıyla Sultan adalet ve insaf yolundan azdı. Karahisarlı gibi, Seyid Hamza gibi adamlar sayesinde onun asıl sıfatları değişti.

Bu yüzden ellerini müslümanların mallarına canlarına uzattı. Mevkibe mensubiyetleri münasebetiyle bir takım erazil etrafa yayıldılar. Mevkip Harputa irişti. Orada kadı, Seyid Mecdüddin idi. Hakikaten fazilet sahibi idi. Nübüvvet hanedanına nisbeti vardı. Her ilimde mütebahhirdi. Vazu tefsirde emsalsızdı. Kimseye muhtaç olmayacak bir servete malikti. Kendisinden para koparmak için gürz ve çomaklar altında inlettiler. Zorla beş yüz bin dirhem kıymetinde muhtelif emvalini gasbeylediler. Yediği darbalar tesiriyle hastalanan zavallıyı bundan sonra tatyibe koyuldularsada iş isten geçmişti. Bu yüzden ölüp gitti.

Malatyalı Nureddin Şahap :

Hakan ve Selâtinin sefaretleriyle meşhurdu. Diyarıbekir ekâbirinden olan bu zat mevkibin Malatyaya yaklaştığını öğrenince bir takım armağanlarla karşı çıktı. Yer öpmeğe, hoş geldiniz demeğe meydan bırakmadılar. Getirdiği hediyeleri, armağanları vergiye mahsup ettiler. İstedikleri kırk bin lirayı koparmak için seksenlik ihtiyarı zemherinin ortasında, müthiş soğuklar içinde çırıl çıplak bıraktılar, bu suretle ölümüne sebep oldular. Oğlu Kutbüddin Malatya başbuğu idi. Babasının işkenceler içinde öldürüldüğünü duyunca isyan etti. Malatyaya mal tahsili

için gönderilen adamlarını birer birer tutarak elbiselerini çıkardılar, çırılçıplak bıraktılar. Hakkı, haksız tahsil ettikleri emvali ellerinden aldılar. Şehre ait ellerinde ne varsa hepsini istirdat ettiler ve geri gönderdiler. Sultan intikam sevdasıyla ve bütün kuvvetiyle Malatyaya saldırdı ve muhasara eyledi. Kutbüddin şiddetle karşı koydu. On gün süren tazyik hiç bir netice vermedi. Bir çok adamları yaralandı. Nihayet muhasaradan vaz geçerek Divriğiye gittiler. Orada müthiş musadereler yaptılar. O derecede şiddet gösterdiler ki servet sahibi bir hıristiyanı meydana getirerek top gibi çevgânlarla darbetteler, yanına odunlar yığarak ateşlediler. Kendisini bu ateşte yakmak istiyorlardı. Zavallı varını yoğunu vererek bu elim azaptan kendisini kurtardı.

Hasılı bu suretle Sıvasa geldiler. Günlerde Ramazandı. Bütün günlerini meydanda geçiriyorlar, top oynuyorlar, at koşturuyorlar, öğle karanlığında müslümanların karşısında taam edüp iştret ediyorlardı. Sultan daha önce Danışmend İline ezcümle Tokada Seyid Hamzayı mal tahsili için gönderdi. Elinde fermanlar vardı. Seyid Hamza bu işi Horasanlı tahsildarlara, Moğol amillere tevdi eyledi. Bu güruh bu mübarek diyarın altından girüp üstünden çıktılar, Herkes vatanını terketmeğe mecbur oldu.

Mücirüddin Emirşah Sahip Alâeddin ile birlikte bu mezalimin def'ine çalıştılar. Ancak Karahisarlı Atabeyin mesavisi; verilen öğütlerin Sultanın

kulaklarına ulaşmasına engel oluyordu.

Mücirüddinin orduya azimet, Sahibin Abuşka'ya dehaleti :

Mücirüddin Emirşah bu ateşin zararından kurtulmak için Orduya gitmeğe karar verdi. Sahip Alâeddinin bu meş'um alâmetlerden ürkererek o sırada Anadolu'nun en büyük istinadı olan Abuşka'nın nezdine gitti. Abuşka o sırada Moğollar hesabına Anadolu Emiri bulunuyordu. Sahip, Abuşka'nın terkisine sığındı. Abuşka esasen bu mezalimden gazaba gelmişti. Sahip te bu gazap ateşini kuvvetlendirdi. Nihayet olanı biteni Âlâhazrete arzylediler. Gelen yarlığa göre Sultan bundan sonra Abuşka'nın yaylak ve kışlağında ayrılmıyacaktı. Daima beraberinde bulunacaktı. Onun reyi olmadıkça hiç bir iş görmeyecekti. Bu suretle halkın zulüm görmesine mümaneat edilmiş olacaktı. Abuşka adamlarından bazısını Sultanı getirmek üzere Sıvasa gönderdi, Sultanı Sivastan alarak onun yaylamakta olduğu Yabanlu yaylağına getirdiler. [*]

Sultanı Şevvalin yedisinde ister istemez Alakilise mevkiinde bularak

[*] (Yabanlu) ismi çok defa geçti. Bunun eski bir Anadolu pazarı olduğunu ve hat-ta mesnevî şerifte de Mevlâna bundan bahsetmiş bulunduğunu söylemiştik. Buraya mesnevîdeki beyitleri nakletmeği faydalı bulduk.

Çün yabanlu dermeyanı şehriha
Ez nevahtı amed anca behriha
Kâlei m'ayubü kalbi kisever
Kâlei pürsüdü müştêşref çü zer
Zan yabanlu her ki bazırğânêrest
Ber sereh ü ber kalpha dide verest
Şüd yabanlu mer ora darürrebah
Van digerra ez ama darülcünah

Abuşka'nın yanına getirdiler. Bir fersahlık mesafede kendisine otak kurdurdu. Her gün beş kere Saltanat nevbeti çaldırıyordu. Abuşka bu siyasetle ammenin gönlünde onun için bir hürmet ve heybet doğmasını istiyordu.

Yarındası te'dip kur'ası Seyid Hamzaya çıkmıştı. O erkenden kalkmış, çadırına çıkarak divana gelmişti. Hırsız kedi gibi divan erkânı gelmezden önce divan har-gâhını taraşlamak istiyordu. İşraf Mesnedinde gayri meşru işlerine başlamıştı. Akrep gibi zehirli iğnesini o gün kimlerin yüreğine saplayacağını gözliyordu. Hangi mazlûmun hanesini ateşliyeceğini düşünüyordu. Seyidlere mahsus saçlarını kuyruklu ve menhus bir yıldız gibi dağıtmış, bu ağına hangi ihtiyaç erbabını düşüreceğini bekliyordu. Abuşka onun bir yılan gibi kafasını ezmek istedi, divana geç gelmesini bahane edecekti. Ancak bu gün en erken o gelmişti. Nihayet yakalandı. Çomak ve sopa altında otuz iki diş boğazına tıklandı. Müstevfi Nasirüddin de onu müteakip bu akibetten hissedar oldu.

Sultan Alâeddinin kaçması ve bunun neticesi :

Sultanda bu hareketler fasit hayaller meydana getirdi. Bir takım habîs mukarreplerinin iğvasıyla fahiş tevehhümlere kapıldı. Abuşka'nın katından, Mücirüddin ve Alâeddinin yanından uzaklaşmak, Konyaya giderek geniş ve başlıbaşına saltanat sürmek sevdasına düştü. O gün için bu düşüncelerine sabretti. Gecele-

yin pek zulüm ve vebal ile topladığı nefais ve emvalini ve haznelerini bıraktı. Âlâhazretin büyük teveccühlerini ayaklar altına alarak bir kaç adamıyla Sivas'tan ayrıldı. O kadar sür'atle gidiyorlardı ki bir gece içinde beş konaklık yol alarak Ürgübe geldiler. Ancak bu seğirdim içinde atlar durarak hepsi de piyade kalmıştı. Binekleri elden gidince zarurî olarak kimisi su kuşları gibi çay kenarlarına, kimisi vahşî hayvanlar gibi dağ oyuklarına serildiler. Sultan yalnız bir kölesiyle ancak vahşî hayvanlara mesken olan Ürgüb mağaralarından birisine iltica etti. Dünkü izzet ve saadetten bu sefil menzelele indi.

Beri tarafta Sultanın kararı anlaşılınca ilk önce metrukâtına vaz'ı yet edilmesi emrolundu. Müellif der ki ben bizzat bıraktıkları hazneleri, eşyayı tespit ve tahrir eyledim. Sebepsiz olarak, hiç bir endişe ve korkuya mahal yok iken bu kadar acele ve perişan bir harekete hayret etmemek elde değildi. Cevahir hokkasını hububat torbasından tefrik etmeksizin almışlar, mazlûmları kahrederek topladıkları bütün hazineleri bırakmışlardı. Altın at takımlarından beş bin tane yazmıştım.

Emsali pek çok olan altın kemerlerden birisinin sıklığı bin ikiyüz miskal ağırlığında idi.

Hasılı kendisini Ürgüp'te yakalayarak Abuşka'nın yaylağına getirdiler. Bütün beraberinde olanlar yarguya çekildi, hepsi de cezasını gördü. Hacıpleri berdar edildiler. Sultan'la Karahisarlı Atabey zillet ve hakaret içinde esirler meyanında idi. Sultan

Alâeddin Alâhazrete getirildi. Orada yarguya çekildi. Siyaset edilmesi istenildise de karısı ve Şehzade Bayçunun kızı şefaatiyle kurtuldu. Günahı affedilerek İsfahan'da ikamete memur oldu. Orada az bir tahsisat ile vakit geçiriyordu. Nihayet bir gün şarap meclisinde bir kötü söz yüzünden adamlarından birisi tarafından bıçakla öldürüldü.

Atabey Karahisarî :

Her ne kadar bir kaç kez helâk çenberinden sıçrayup kurtulmuş idi. Bu kere de yasanın kılıncından halâs bulmuş isede akibet yaptığı zulümler yakasından yapışarak ömrünü nihayetlendirdi. Yakalandığı müzmin bir hastalık yüzünden kötü bi halde göçüp gitti. Bu yılın havadisleri böyle geçti. Sultan Alâeddin'in devleti sonlarınca Sahip Alâeddin Abuşka'nın yanında vezirane bir mevki buldu. Ulu Betikçi unvaniyle istiklâl buldu. [1]

Mücirüddin Emirşahın son günleri :

Mücirüddin Emirşah Âlâhazrete, orduya gitmeğe azmeylemişti. Anadolu'dan çıkınca bin türlü felâket ve engellere uğradı. Artık devleti yükselmekten kalmış, yıldızı düşmeğe başlamıştı. Nereye yöneldiyse âfet te gölge gibi onu takip ediyordu. Devleti kendisine yar olduğu

[1] İlhan namına Anadolu nazırlığında bulunan Abuşka hakkında Şikâri şu kaydı yapıyor :

Hikâye edilir ki Kazan Han rahimehullah zamanında Abuşka Noyen Anadolu'da hükümet icra eyleyordu. Son derece raiyetperver ve adalet küster idi. O derece ki halk kendisine Peygamber demişlerdi. Mekânet sahibi müslüman ve pâk itikatlî bir adamdı.

zamanlar ne dehrin saikalarından ne zamanın badirelerinden korkusu yoktu. Her gün devletin kudreti artmakta her türlü musibet ve taarruzdan masun kalmakta idi. Talih bir kere yüz çevirince işler değişti. Bir ağaç kurumağa yüz tutunca onu hiç bir şev tazeliğe döndürmez, onun devlet hil'ati öyle yıpramıştı ki onu hiç bir tedbir ile takviyeye imkân kalmamıştı. Karaya oturmuş olan devlet sefinesi hiç bir lengerle kımıldamağa kadir olmadı. Nihayet 701 senesinin Recebi yedisinde Mücirüddin Emirşah geceleyin uykusu içinde hiç bir sıhhi arızası olmadığı halde ölüp gitti.

Horasanlı Nizamüddin Yahya ibni hoca Vecihin katli :

Yine bu tarihlerde idi ki Nizamüddin'in Anadolu'da yaptığı mezalim ve tehakkümat Âlâhazrete arzolandığından yakalanıp orduya götürüldü. Yarguya çekildi. Anadolu'lu hasımları her taraftan aleyhinde şikâyetler ulaştırdılar. Bunlara cevap vermekten aciz kalmış iken diğer taraftan Müstevfi Şerefeddin Abdürrahmanın varisleri babalarının kanı davasıyla bu şikâyetlere iltihak eylediler. Kurtulmak için epeyce roller çevirdiyse de nihayet öldürüldü.

Sultan Gıyasüddin Mes'udun Anadolu Sultanlığına yeniden dönüşü :

701 Senesi böylece nihayete irmişti. 702 senesi girdiğinde Sultan Gıyasüddin Mes'udun ikbal güneşi küsüftan kurtuldu. Âlâhazretin atıfet ve ihsanı eseri olarak Anadolu Sultan-

lığı kendisine tevcih olundu. Musul canibinden Anadolu'ya yöneldi. Merkezi hükûmete gelince tahtına oturdu. Veziri eskisi gibi Sahip Alâeddin idi. Memlekette Türk ve Tacîğin hakimi mutlakı Abuşka idi. 703 senesine değin birlikte devleti idare ettiler. Bu sene içinde Cahî oğlu ? Niğde ile Aksaray arasında Develihisarı elde etmiş ve isyan yolunu tutmuştu. Bütün o havalinin mahsullerine sahip olmuştu. Abuşka, Sultan ve Sahip Alâeddin ve başkaca ümera mühim kuvvetle kaleye geldiler. Bir ay kadar kuşatıp mancınıklar kurdular. Mahsurlar epeyce sıkışmıştı. Ecelleri gelmemiş olacak ki Ordu'dan bir takım muhtelif haberler

yayıldı. Engeller zuhura geldi çaresiz kalenin muhasarasından vaz geçildi.

Kazan Han'ın ölümü :

Bu yıl içinde cihan padişahı Kazan Han bazı islahat için Horasan'a azimet buyurmuştu. Bu sırada ansızın devletin inkızası haberi yayıldı. Talih yıldızı sönmüş, devlet güneşi küsufa uğramıştı. Kazvin yakınında cennet kapısı denilen mahalde dünyaya gözlerini kapamıştı. Vefatı için yazılan manzum tarihlerde yevmi vefatı şöyle tespit edilmişti : 703 Şevvalinin on birinci Pazar günü ikindiden sonra Kazvin yakınında ölmüştür.

(Ardı var)

KONYALI ŞAİRLERDEN :

N İ Z A M İ

M. TURHAN TAN

Konya, Türk Tarihine çok kıymetli satırlar ve çok değerli simalar veren bir şehirdir. Sırası düştükçe ve fırsat elverdikçe o satırların delâlet ettiği hadiseleri ve o simalarda canlanan şahsiyetleri bu sütunlarda tahlil edeceğiz. Bu gün Şair Nizamî'yi kaleme alıyoruz.

Aziz okuyucular belki merak ederler ve bizim, Konya mıntakasından yetişmiş yığın yığın âlim, müellif ve Şair varken Nizamî'yi hepsine tercih eder gibi davranıp ilk safa çıkarışımızın sebebini anlamak isterler. Bu haklı merakı tatmin etmek ve bu mukadder suale cevap vermiş olmak için hemen arzedeyim ki Nizamî'yi başkalarından önce hatırlayışım şahsî bir alâka yüzündedir. Okuyucularımın müsaadelerini dileyerek izah edeyim :

Ben henüz bir orta mektep şakirdi iken Nizamî adlı bir gençle tanıştım. Şimdi yerin üstünde adı, yerin altında da kemiği kalmıyan bu genç, gerçekten kudretli bir şairdi. Daha on sekiz yaşını dolduramışken pek parlak

şiiirler yazardı, muhitini hayretler ve hayranîyetler içinde bırakırdı. Bir gün ona sordum :

— Nizamî adını sana neden vermişler ? Baban Genceli Nizamî'yi çok mu severdi ?

Malûm olduğu üzere Genceli Nizamî Fars dilile yazan Türk şairlerinin en büyüklerindendir. «Penç genç—Beş hazine» adını taşıyan hamsesi İran edebiyatının şaheserlerindendir. Fransızcaya da tercüme edilmiştir. Nizamî'nin eli, içinde yaşadığı devrin ve muhitin bütün büyükleri tarafından öpüldüğü halde onun dudakları ne bir ele, ne bir eteğe temas etmemiştir. Şiirin biraz da dalkavukluk sayıldığı ve kasîde yazmıyan şairlerin aç kaldığı bir zamanda o, hiç kimsenin meddahı olmadı, hep yüksekte kaldı.

İşte ben arkadaşşıma bu büyük şairden dolayı Nizamî adının verildiğini tahmin etmiş ve o soruyu yapmıştım. Fakat Nizamî bana şu cevabı verdi :

— Genceli Nizamî'nin değil Karamanlı Nizamî'nin adını taşıyorum. Ve sonra izah etmişti :

— Karamanlı Nizamî, On beşinci asrın tanıdığı incilerin en kıymetlisidir. Karaman ona sadef oldu ve bu inci o sadeften doğdu. On sekiz yaşında ölmeseydi zamanının olduğu gibi istikbalin de en büyük şairi olacaktı.

On sekiz yaşında bulunmasına rağmen yirminci asrın ilk yıllarındaki Babalı kaldırımlarında imrenilerek gösterilen arkadaşım Nizamî'nin bu sözleri bana Karamanlı Nizamî'yi tanımak emelini aşıladı ve bu emel, gençliğimin bir çok günlerini işgal etti. O yıllarda eyi ve etraflı tetkikler yapabilmek müşküldü. Şuara tezkereleri basit Kamusülâlâm gibi eserler kemiyet ve keyfiyet itibarile mahduttu. Buna, tesbit olunmamış hakikatleri araştırmaktaki acemiliğimiz de katılınca : Nizamî'yi—olduğu gibi veya olduğuna yakın şekilde — tanımak güçleşiyordu. Nitekim ben o güzide şairi uzun yıllar dostumun tarifine uygun manevî bir sima ile tanıdım ve onun on sekiz yaşında öldüğüne de inanarak yaşadım. Dostum öldükten ve memleketimizde eskileri tanımak imkânları çoğaldıktan sonradır ki — başta muallim Naci ve Şemseddin Sami olmak üzere — Karamanlı Nizamî'nin edebî kıymeti hakkında pek eksik malûmat veren muharrirlerin nüfuzundan kendimi kurtarabildim.

İşte onu Konya muhitinde yetişen başka şairlerden önce bu sütunlarda tahlil etmek isteyişim bu maceradan ve kendisini çocuklu-

ğundanberi sevdiğimdendir. Karamanlı Nizamî'yi bana tanıtan Filibeli Nizamî, kıymetli adaşı kadar da tanınmadı, bir yıldız olarken fani bir şuleye döndü, çarçabuk söndü. Tanrı ikisine de rahmet etsin.

*
*
*

Karamanlı Nizamî'nin hangi tarihte doğduğu belli değildir. Öldüğü yıl da tesbit olunmamıştır. Muallim Naci onun on sekiz yaşında öldüğünü söyler. Başkaları « Pek genç yaşında » ibaresile kat'î bir yaş ifade etmekten çekinirler. Kamusülâlâm, Divan Edebiyatı Antolojisi, Türk Edebiyatı Nümuneleri gibi eserlerde onun babası da yazılı değildir. Fakat hepsi dil birliğile Nizamî'nin yüksek bir şair olduğunu kaydederler. Konya Elinin bu kıymetli çocuğundan bahseden yarım düzüneye yakın eserden elde edilebilecek malûmat şunlardır :

- 1 — Nizamî Karamanlıdır.
- 3 — Veliyüddin adlı bir vaızın oğludur.
- 3 — Bursalı Veliyüddin zade Ahmed Paşa'nın şiirde mukallididir ve onun nüfuzu altında kalmıştır.
- 4 — Sadriâzam Mahmud Paşa'nın tavsiyesi üzerine Fatih Sultan Mahmud tarafından himaye edilmek istenilmiş, fakat vukubulan davete icabetle İstanbula gelirken hastalanıp ölmüştür.

Şu malûmlara göre tenvir edilmesi icap eden meçhuller de şu şekilde sıralanmak icabediyor:

- 1 — Hangi tarihte doğdu?
- 2 — Ahmed Paşa'nın edebî nüfuzu altına neden düştü?
- 3 — Mahmud Paşa ile ne suretle

tanıştı?

Bu meçhulleri halle medar olacak elde bir anahtar vardır, ve bu Kara-

manlı Nizamî'nin Karaman hükümdarı Pir Ahmed Bey'e yazdığı kaside olup seçme beyitleri şunlardır :

Vasfında ol cemalin zikr etdiğünü bu dil
Her kim işitse ider lillâh derrüi kail
Yüzüne karşı gözüm yaşını kim görürse
Oldu sanır Süreyya Hurşid ile mukabil
Ol zülfü ol binagûş sûbani desti Musa
Ol halü ol zenehdan Harutü çahı Babil
Her hışmı çeşmini çün kaşım içinde gördüm
Sandım ki eylemiştir : merrih, kavsi menzil
Divanedir göreliden su ârızın safasın
Badi saba anınçün ûra ana selasil
Tiğ ile heykelini se pare eyleseydim
Boynuna her kişi kim eyler kolun hamayil
Bu suret ile Leylâ seni eğer göreydi
Mecnun gibi olurdu elbette aklı zail
Mahmuru hap olursa gamzen aceb mi çün kim
Her fitneyi uyutdu ahdinde Şahı Âdil
Ol kiblei eâlî ol kâbei meâlî
Ol menbai meânî, ol mecmâi fezail
Sultanı pür inayet Pir Ahmed, ol Melik kim
Bir bahrdır ki bulmaz, akl âna hiç sahil
Na'li sümi semedin, tacı seri selâtin
Haki deri serayın, abi ruhi efadil
Cemşid gibi hükmün, ins ile cinne nafiz
Hurşid gibi feyzin bahr ile berre şamil
Ey hattı istivaya adlin senin muvazi
Vey sathı asumana kasrın senin müşakil
Hükmün katında Şaha Kûhi giran sebükser
İzzin katında hakka berkı acül kâhil
Ol husrevi zaman kim azmi neberd idicek
Şebdizi cümbüşünden âlem dolar zelazil
Tiği adu şikârın keffi kerem şiarın
Güşişde berkı hatif bahşişde karni hatil
Ger meclisinde sakî cür'an yere dökeydi
Azmi remim olurdu filhal ruha vasıl
Ger terbiyet gözüyle hâki siyaha baksan
La'lü akîk ola senk, müşkü abîr ola kil
Kullarını kapunda tapun ederler idi
Bu asra kalsa Şaha ! Sencer ile Tuğrıl
Koy Sencer ile Tuğrıl zikrini ey Nizamî
Sen cer murad edersen Şeh kapısına doğrıl !

Bu kaside dil ve dili süsleyen edebî bilgi bakımından tahlil olunursa görülür ki on sekiz veya yirmi yaşında bir adamın kaleminden çıkamaz. Çünkü İran Mitolojisine, şark Kozmogonisine taallûk eden nüktelerle dolu olduğu gibi lûgatçe de pek kuvvetli tasarruflar ihtiva etmektedir. Bu bilgi ancak sürekli bir tahsil ile elde edilebilir. o halde Nizâmî'nin Pir Ahmed Beye kaside sunduğu sırada — asgarî bir tahmin ile — yirmi beş yaşında bulunduğunu kabul etmek hatalı olamaz.

Pir Ahmed Bey ise 1463 — 1466 yılları arasında saltanat sürmüştür. Gerçi ölümü 1475 tedir. Lâkin Konya'ya Karaman mıntakalarında hüküm deürüşü o iki tarih arasına tesadüf biridir. Şu takdirde Nizâmî'nin 1443 — 1438 yılları arasında doğduğunu kabul etmek mantıka uygun düşecektir. bir Şimdi değerli Şairin Ahmed Paşa'dan ilhamlar alması ve onu taklit etmiş olması bahsine geçelim : Ahmed Paşa'nın « Bursalı » diye şöhret almasına rağmen Edirne'de doğduğu muhakkak olmakla beraber doğum tarihi belli değildir. Fakat Fatih Sultan Mehmed'le beraber İstanbulun fethinde hazır bulunduğunu biliyoruz. O sırada mühim bir mevki ihraz ettiğine göre kırk yaşından aşağı olmadığı tahmin olunabilirse de vefatının 1472 de vukua geldiği ve o zaman seksen yaşında bulunması lâzım gelirken hiç bir eserde kendisinin çok yaşadığına ve Pir olduğuna dair bir kayıt görülmemesi delaletile 1453 te biraz daha genç bulunduğu da söylenebilir. Şu halde onunla Nizâmî arasında vasatî yirmi yaş kadar bir fark bulunmak icap ediyor. Bu fark, o devrin harsî şartları bakımından birini

diğeri üzerinde müessir edermi, bilmem. Lâkin Nizâmî'nin Ahmed Paşaya çok şeyler borçlu olduğunu söyleyenler edebiyat tarihinde gerçekten üstat olan şahsiyetlerdir. Onun için bu nokta üzerinde fazla ısrar etmek istemiyorum. Sadece ihtirazî bir kayıt ilâve ederek geçiyorum.

Fakat sarahatle söylemek lâzımdır ki Ahmed Paşa'nın edebî mürşit tanıyupta eserlerinden vasi mi kyasta istifade ettiği Selman Saveci, Kemal Hocendî, Hafız ve Cami gibi şairleri Nizâmî de okumuş, tetkik etmiş ve kendilerinden müstefit olmuştur. Bu itibarla Nizâmî'de Ahmed Paşa'nın değil, Ahmed Paşa üzerinde müessir olan şairlerin tesirini aramak daha doğru olur. Onun Ahmed Paşa'ya nazireler söylemesi, Paşanın İstanbul Sarayında tuttuğu mevkia imrenmekten ileri gelse gerektir.

Sıra bu Konya incisinin toprağa münkalip olmasına geldi. Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere Nizâmî'nin Sadri-Âzam Mahmud Paşa tarafından vuku bulan davete icabetle İstanbul'a gelirken hastalanıp öldüğü rivayet olunmakla beraber tarih ciheti meskût geçilmektedir.

Malûm olduğu veçhile Mahmud Paşa (1466) da Pir Mehmed Beyi Konyadan kaçırmış ve Şehri ele geçirmişti. Karamanda aynı yıl Osmanlılar tarafından zaptolunduğuna göre şairle vezirin o sırada tanıştıklarını kabul etmek zarurîdir. Daha doğrusu Nizâmî kasideler sunarak teveccühünü kazandığı hükümdarın mağlûp ve yurdundan firara mecbur olduğunu görünce galiplerle temas çareleri aramış ve bulmuştur. Lâkin Mahmud Paşaya hulûl etmek suretile temin

ettiği ikbal ve refah yolunun ilk merhalesini bile aşamadı, göçtü. Biz, hakikate pek yakın bulduğumuz bir tahminle onun dünyadan göçüş yılını da 1466 olarak kabul ediyoruz. Çünkü Sadri-Âzam Mahmud Paşa aynı yıl içinde azlolunduğundan şairin daha sonra vezirder davet telakki etmesine imkân yoktu. Mahmud Paşa'nın ikinci Sadri-Âzamlığında

(1472 — 1474) şairi İstanbul'a çağırması varidi hatır değildir. Çünkü böyle bir ihtimalin kabulü halinde — genç yaşta öldüğü ittifak ile soylenilen — şairin Pir Ahmed Beye kaside yazmış olması imkânı ortada kalker. Halbuki kaside vardır ve bir kısmını yukarıda gördük. Şu teselsül edip giden tahminlere, gerçekten değerli bir şair olan Nizâmî'nin bir gazelini kayıt ile nihayet veriyorum.

Gül, arızına olsa muarız aceb olmaz
Kim yüzü açılmışta haya vü edeb olmaz
Gönlümde gözün fikri ile zevku safa yok
Bir evdeki bîmar ola ayşü tarab olmaz
Anılsa lebin canü gönül cenge düşerler
Mey meclisi bi fitnei şurü şaab olmaz
Aşıklarına hışmile hançer ne çekersin
Cenk etmeğe çün mihrü muhabbet sebeb olmaz
Gelmez yüzü şevkile Nizâmî dile zülfü
Her kûşede kim pertevi şems ola şeb olmaz

Tarihsel Notlar :

SELÇUK ARMASI HAKKINDA NOTLAR

Sadı Konevî deye meşhur olan tabip Zeyneddin Ebubekir'in Ankara Kütüphanesine kaldırılan Hacı Bektaş tapları arasında (Ravzatülkütab) ye bir eseri çıktı. Kendisi tarafından takım vesilelerle Selçuk ulu-na yazdığı mektupların suretlerinin meydana gelen bu eserde de mersiye vardır. Bu mersiye; Selçuk istiklâlinin zevalini, Selçuk Ulularının ufulünü gören ve bundan acı duyan Konyalı tabip Sadreddin'in otuz üç beyitlik bir manzumesidir. Farsça olan bu mersiyeden Konyalı habersiz değildir. İstat Abdülkadir mersiyeyi tercümesiyle (Babalık) ta yazmışlardır. Biz bu manzumenin yalnız mısraında geçen bir maddesinden istifade ediyoruz.

Mersiyede sırasile Selçuk ricali geçiyor. Her birisinin adı geçtik- onun şan ve evsafıyla ilgili bazı şiarlarından da bahsediliyor. Önce Muinüddin Pervane'nin kırı görölüyor. Ondan sonra damadı Meliküssevahil Hoca Yunus geliyor. Ondan sonra da yine Meliküsse-

vahil Bahaeddin Mehmed geçiyor. İşte bizim temas ettiğimiz nokta bu zatın evsafı arasında okunur. Ona ait mısralar şunlardır :

Miskin Behaidin ki cüvani güzide bud,
Çün ez miyani kâr bürün reft nagehan.
Gû an heme fesahat-ü-an hatt-u-an sühan
Gû an kifayyet-ü-an cah-ü-an mekân.
An tabl-ü-buk-u-kûs-ü-alemha güca şügend,

Van ejdeha nigâşte ber ruy-ü-pür niyan

Altı mısradan ibaret olan bu parçanın meali şöyledir :

Zavallı Bahaeddin güzide bir civan idi. Ansızın aradan çekildi gitti. Nerede o fesahat, nerede o talâkat, nerede o hat ? Nerede o davullar, nerede o borular, nerede o kûslar, nerede o alemler, nerede o ipekli diba üzerine nakşedilmiş olan ejderhalar ?

Mersiyede geçen her ismin yanındaki vasıflar o şahsın hususiyetini gösterirse de bu altı satır içinde geçen şeyler hep umumidir.

Her halde bu umumiyet içinde Bahaeddin Mehmed'in bir hususi-

yeti olacak ki onun vasıfları arasına sokulmuş bulunuyor. Müellif Sadreddin'in kendisile ilgisi pek çoktu. Eserinde ona yazılmış müteaddit mektupların suretleri görülür. Yalnız burada yeni bir timsal Ejderhadır. Acaba bahri armalarda mı bulunuyordu. Burası tetkika değer. Biz diğer Türk hanedanlarında gördüğümüz Ejderhaları da zikretmekle geçeceğiz.

Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'sına ay-nen geçirdiği (Kanunnamei Hata) adlı eserde şu satırlar görülmektedir :

« Hakan ol zaman Daymen Han idi. Sakalı ortasında bir bölük kıl gayet diraz olup üç dört halka bağlanmış idi. Başı üzerinde on zira kadar mürtefi sarı Atlas perde de dört Ejder birbirine hamle eder surette tasvir olunmuştu. Beyaz yeşim'den el ayası kadar mühürü vardı. Üzerinde Ejderha sureti nakşolunmuştu. Kırmızı renkle basılırdı. »

Demek bu Ejderha Anbilemi Çin Türkistanında da Hakanların Anbilemi idi. Acaba Selçuklarda Ejderha bayrakları üzerinde mi yoksa çetri humayunlarda mı bulunuyordu ?

Ankarada Ahi Şerefeddin camii mihrabının üstündeki çinî nakışlar içinde birbirine hamle eder iki Ejderha resmi tahayyül edenler vardır. Ben iyi seçemedim.

Selçuk Anbilemleri hakkında başka bir kayıt daha var. Bu kaydı Ayasofya kütüphanesinde bulunan tek yazma Selçuknamenin 166 ncı sahifesinde aynile şöyle görüyoruz. Malûm olduğu üzere bu eser Farsçadır. Türkçesini yazıyoruz :

« Çetri Humayunun ukabı; Hurşidi

Selatin üzerine ikbal kanadını açtı. Bu da kartal hakkında bir kayıt demektir.

Büyük Selçuklarda (Ok ve Yay) ın kullanıldığını öğreniyoruz. İbni Esir'in onuncu cildinde Tuğrul Bey'in vefatını bildiren satırlar arasında şöyle bir kayıt geçer :

Tuğrul Bey'in kardaşı İnal Bey'in eline Bizansa yaptığı gazâlardan birisinde büyük Prenslerden bazı esirler geçti. Bunlardan birisi nefsinin kurtarmak için İnal Beye dört yüz bin altın fidyei necat teklif eyledi. İnal kabul etmedi. Kendisini doğruca biraderi Tuğrul Bey'e gönderdi. Bizans imparatoru o sırada Diyaribekir ve Amid sahibi olan Nasruddevleye muracaat ederek fidye mukabilinde Bizans esirlerinin azat edilmesi için delâlet ve şefaate eylemesini rica eyledi. Nasruddevle de Tuğrul Beye rica eyledi. Tuğrul Bey tutsakları bilâ bedel azatladı. Bizans İmparatoru bundan son derece memnun kaldı. Bilmukabele bazı armağanlar takdim eyledi. Meselâ: Bin kat elbiselik kıymetli kumaş, beş yüz kat muhtelif dikilmiş elbise, bin iki yüz adet gümüşten kerpiç vesaire yolladı. Bunlardan başka İstanbulda Mesleme bin Abdülmelik tarafından inşa edilmiş olan mescidi tamir ettirdi. Minaresini süsledi. Kandiller astırdı. Menberinde Tuğrul Beyin hutbasını okuttu. Mihrabına da (Ok ve Yay) resmettirdi.

Şimdi bir tarihçi son fıkraya ne mânâ vermelidir. Tuğrul Beyi bu mihraptaki resmin memnun edeceğini bilmese yapar mı idi. Demek Büyük Selçukların anbilemi Ok ve Yay idi. Bunu başkaca bir tarih kaydile peki-

debiliyoruz. Hutsman'ın birinci cilt olarak bastırıldığı (Tarihi Selçukiyani Kirman) da da şu satırları okuyup tercüme eyledik :

« Kirman ülkesi Kavurd'un temamile eline geçince Selçuk oruğunun türesine göre ki ok ve yay onların anbilemidir. Yine o türeye göre yaptırılan çetri humayuna ok ve yay ve kemañçe resmeylediler, Altına da isim ve elkabını havi tuğra yaptılar.»

Bu kayıtta ok ve yay'ın Selçuk Ailesi anilemi olduğunda sarahat vardır. Kemañçe, mahçe haline geliyor demektir. Bu daha ziyade eskiden tâbiyet ifade ederdi. Nasıl ki Aksak Timur'un çocuklarına ait bayraklar üzerinde mahçe bulunduğu görülür. [1]

KONYA

[1] - KONYA'nın her nüshasına böyle faydalı notlar dercedilecektir.

Konyada Takkeli Dağ

Konyada Takkeli dağdaki eski ka'eden kalma bir Burç yıkıntısı

KONYANIN "FUJİ-YAMA" SI (1)

— TAKKELİ DAĞ İÇİN —

HİCRİ GÖNCEL

Eskiler yem olur, beslenir yeni,
Sağların payıdır ölmüşün teni;
Fakat senin başın bir ezeldir ki
Ölmüş « ebet » lerin hüküm süreni...

Verdin ruhunu bir ideye,
Kül oldun ki güller açılsın deye;
Benzer gökten inmiş bir neşiydeye
Yaptığın cennetin her bir çimeni...

Çamurdan gelişir gerçi tabiat,
Hayat bir tutuşan ateştir fakat.
Sen ateş püskürüp açmasan kanat
Sarardı « küf » ten bir kefen ölkeni...

Şimdi her kolundan bir hayat çağlar,
Çevreni sarmıştır dağ üstü bağlar;
Batarken ardından güneş kan ağlar,
Doğarken alnından öper ay seni...

Geçmiş günleri hep anar gibisin,
Derdin tazelenir, kanar.. gibisin;
Her gün alev alev yanar gibisin
Günleri kaplarken gecenin « ben » i...

[1] Fujiyama, Japonya'da Tokyo yakınında sönük bir yanardağın adıdır. Japonlarca bu dağ çok mukaddes sayılır. O, şiir ve resim için yüce bir isim kaynağıdır.

« Bahtın açık ! » deyor ismi « Loras » ın [2] ,
Ruh kaynar içinden hep « Sulutas » ın ;
Yüce dağ ! Sen de bir « Fujiyama » sın..
Kutludur takyenin her fesleğeni...

Benim de yanmaktır işte tecellim ,
Hayalim yücedir, erişmez elim ;
Dilsiz, ağızsız bir Hicri Göncelim..
Aşkın ateşidir söyleten beni...

ANKARA 27/1/1937

[2] « Loras » kelimesinin en kısa analizi şudur : Ol
+ oras..

« ol = yol » ve « ülüğ » kelimeleri Uygurcada baht ve
saadet anlamınadır ki İngilizce, Weal, Well, Wheel gibi keli-
melerin anlamı da budur.

Bundan başka « ol » kelimesi eskiden dilimizde « harfi
tarif » olarak ta kullanılırdı

Uras, Uraz, ırıs kelimeleri ise Altay, Baraba, Kuman-
du, Şor, Teleüt, Koman, Kazak-Kırğız, Küerik, Çağatay ve
Kazan lehçelerinde ikbal, saadet, fali hayır anlamınadır
[Kaynaklarını anlamak isteyenler Tarama dergisinde bulabi-
lirler.]

Anadoluda aynı kelime aynı anlam ile ırısa şeklinde
kullanılıyor.

Şu halde « Lora » kelimesi, başından « o » sesi düşmüş
bir « ol » ile « uras » tan kurulmuş bir kelimedir.

×

« Loras » dağının bu adı Konyanın eski ejderha masa-
lıyla da ilişkilidir gibi görünüyor : Uygurcada ve Orhun
kitabelerinde « lü, lüy » ejderha demektir.

Ejderha ki kartal kanatlı, arslan pençeli, yılan kuyruklu
ağızdan ateş püsküren ve eski haznelerin bekçiliğini yapan
sanılan hayali bir varlıktır. Yanardağlar için en uygun bir
sembol olabilir.

Biliyoruz ki eski insanlar bu gibi korkunç varlıkları
hayre yorarlar, onlardan uğur umarlardı.

H. G.

Mahallî Tetkiklerden :

TAKKELİ DAĞ

M. FERİT UĞUR

Yalnız Konya'ya gelip giden-
lerin değil, oturanların da her zaman
gözlerini üzerine çeken « Takkeli
Dağ » hakkında yaptığımız tetkikleri
biz de dergimizin bu nüshasına
geçirelim :

Konya'nın batı cihetinde arzı en-
dam eden bu dağ, biçimi, duru-
mu ve halk arasında kendisine
dair söylenen sözler itibarile ha-
kikaten tarife, tavzihe şayan bir
arızadır. Bir çok adamlar Konya'-
nın (Fouzi—yama) sı olan bu dağın
tepesinde gemi bağlamağa mahsus
halkalardan, Konya ovası vaktile
su altında — Yani cesim bir göl
veya deniz — iken üzerinde sey-
rüsefer eden gemilerin buraya ya-
naşıp bağlandıklarından, dağın ya-
maçlarında suların husule getirdik-
leri münhanî izlerin hâlâ belli
olduğundan, dağın tepesinde bir
soğuk pınarla göl bulunduğundan
bahsederler.

Filvaki Konya'nın bugünkü arazisi
daha doğrusu «Orta Anadolu yaylası»

üçüncü zamanda suların yüzüne
çıkan karalardandır. Jeolojik bir
tabirle üçüncü zamanın « Pliosen »
devrine ait rüsubî bir teşekküldür. Arz
üzerinde nebatlar ve hayvanların ço-
ğalıp çeşitlenmesinden dolayı bu
devre Yunancada ziyade manasına
gelen « Pliosen » namı verilmiştir.
Avrupadaki « Alplar » ve «Balkanlar»
ile Asyadaki «Toros » ve «Himalaya»
silsileleri bu devrin iptidalarında be-
lirmişlerdir. Fakat üçüncü zamanda
yer yüzünde insanlar yoktu. İnsan
oğullarının bu küre üzerinde mey-
dana çıkmaları dördüncü zamana
tesadüf etmektedir. Binaenaleyh Kon-
ya ovasının vaktile su altında
bulunduğuna şek ve şüphe yoksa
da insanların bu denizde gemiler
işlettikleri ve gemilerini Takkeli
Dağa bağladıkları bir mahsulü
hayaldir. Dağın yamaçlarında su-
ların tesirile peyda olmuş küçük,
büyük bir takım « itikâl vadileri »
mağaralar ve kovuklar görülür;
fakat derece derece eksilen deniz

sularının yaptıkları münhanî hatlar ve nişanelere rastgelinmez. Hiç bir tarafında halkaya ve kazığa dair bir eser ve emmare de yoktur. Tepesinde pınar ve göl bulunduğu da yalandır.

Konya'ya bir saat uzaklıkta bulunan bu dağa ya « Hoca Cihan » köyünün içinden geçen yoldan veya Konya — Beyşehir tarikından gidilir. En kısa yol « Hoca Cihan » dan « Sarayköyü » ne giden yoldur. Saray köyüne kadar her türlü nakil vasıtasıyla varılabilir. Sarayköyü'ne uğramadan bu köyün şimalinden geçen yolu takip ederek dağa çıkmak ta mümkündür ki biraz uzun olsa bile güzergâhında ahır ve su sarnıçlarının bulunmasına nazaran en eski ve kolay yolun bu yol olması lâzım gelir. Dağın eteğinden tepesine, yavaş yürüyüşle ancak bir saatte çıkılır. Yolun bittiği yer, dağın günbatıya bakan sırtı üzerindedir. Yolun garbe döndüğü mevkide ve hemen hemen ortasında dağa oyulmuş bir ahıra tesadüf edilir. Tavanı Tonos biçiminde olan bu ahırın boyu 18,5 ve eni 5 metredir. İçinde hayvanlara mahsus yemliklerle ocak, kandil yerleri ve ziya alacak yahut etrafı gözetecek delikleri vardır. Şehir halkından ve mektep talebelerinden dağı ziyarete gelenlerin burada bir müddet dinlendikleri; tebeşir ve kurşun kalemle yazdıkları yazılar, attıkları tarihler ve yaptıkları resimlerden anlaşılmaktadır. Ahırdan sonra devam eden yol üzerinde küçüklü, büyüklü, harap ve mamur havuz ve sarnıçlar görülür. Başka akar su bulunmadığından dağdan inen

yağmur ve kar sularını toplamak ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu depolarda en sıcak ve kurak aylarda bile su eksik olmaz. Kuşlar ve çobanlar bunlardan daima istifade ederler. Çoğu taşla, bazıları da kırmızı tuğla ve harçla vücuda getirilmiş olan havuz ve sarnıçların şekilleri ya murabba veya beyzidir.

Yukarıdaki sarnıçlardan artan sular aşağıdaki sarnıçlara künkler vasıtasile indirilmiştir. Dağın takriben dört dönüm genişliğinde olan tepesinde bir takım çukurlar, taş yığınları, temel ve sarnıç harabeleri görülmektedir. Bu tepenin etrafına icap ve ihtiyaca göre iki üç sıra müdafaa hattı yapılmıştır. Araları harçlı ve hatıllı taşlardan vücuda getirilmiş olan bu harap müdafaa duvarlarında mazgal delikleri vardır. Tepede bulunan saray ve tetümatından bugün eser kalmamıştır. Kalenin tahribinden sonra işe yarar taşların köylüler tarafından aşırılmış olduğunda şüphe yoktur. Yabanî otlar ve dikenlerle toprak ve molozların sütrei nisyanı altında kalmış olan bu tepede hafriyat yapılsa belki faydalı vesikalar meydana çıkar. Kule-harabeleri, tepenin cenubu garbisile tepeye çıkılabilecek sair mevzilerde kalmıştır. Saydığımızı göre bunların adedi sekizi bulmaktadır.

Dağın gündoğu eteğindeki köyün adının (Sarayköyü) olmasına ve bu köy ahalisinin buraya halâ (Gevele) namı vermelerine bakılırsa Selçuk ve Osmanlı tarihlerinde adı geçen meşhur (Kâvele — Kevale) kal'asının bu tepe üzerinde bu-

lunduğuna şüphe etmemek lâzım gelir. İdris'te : (كواله) ve (كواله)

Sadeddin'de : (كواله) , İbni Bîbî'de:

(كواله) Döğinyi'de (Cabala = Kabala) imlâsında görülen bu ismin acaba aslı nedir ? . (Kavale) yahut (Kavaler) der mi muharreftir ? . Üstüne atla çıkıldığı için mi, yoksa müstahkem olduğundan dolayı mı böyle denilmiştir ? .

Dağın üstünde ve civarında ele geçen haçlı, putlu paralar ve taşlardan bu kal'anın Bizanslılar devrinde de mevcut ve mamur olduğu anlaşılıyor. Eskilliği belki Frikyahlılara hatta Etilere kadar çıkar. Dağa yakın yerlerde bir takım eski mezarların bulunduğunu da köylüler söylemektedirler.

Ovadan dört yüz metre kadar yüksek olan dağın tepesinden etrafa atfı nazar edersek; gündoğu cihe-tinde : gözün alabildiği kadar geniş bir ova ve bu ovanın (Aslım) tabir olunan kısmında yer yer parlayan suları ve otlayan hayvanlar ile uzaklarda küme küme kararan köyleri ve koca Konya şehrini, dağa doğru güzel Hoca Cihan köyünü ve bağlarını, dağın hemen eteğinde Sarayköyü ile küçük bir dere kenarındaki ağaçlar ve üzüm çubuklarını;

Şimal semtinde : Dağlar, tepeler, dereler ile su kıyılarını donatan söğüt ve Kavak ağaçlarını, uzakta bir vadinin sırtlarında Silile kasabasıyla bu kasabaya ait üzüm bağlarını ;

Günbatı yönünde : Tabiatın Tak-keliye nazire olarak yarattığı (Sulutas Dağı) nı ve bu dağın tepesile yamaçlarına serpilmiş çalılar ve ahlatları, biraz daha ilerisinde bir çeşme ile

etrafına dikilmiş söğüt, kavak ve iğde ağaçlarını ;

Kible tarafında : Dağ, dere, tepe, iniş, yokuş, alan, sırt bayır gibi zemin arızalarının muhtelif şekillerile Konya — Beyşehir şosesini görürüz.

Tulû, grup ve mehtap gibi tabiatın şairane levha ve manzaralarını buradan temaşa etmek cidden ömürdür ! Tepedeki hava gayet temiz ve saftır. Doğrusu burası, Sanatoryum yapılmağa lâyık bir yerdir.

Bu dağı nakıs bir mahrut biçimine hangi kuvvet sokmuştur. Sular mı, indifâlar mı? . Son tetkikimize göre sulardır sanıyoruz. Çünkü Dağın feveran ettiğine dair bir delil ve emmare elde edemedik. Bünyesini; liparit, [*] tuf, kum, çakıl silikat ve kil gibi sahraler teşkil etmektedir. Sağışı belirsiz yıllardanberi çalışan seller, rüzgârlar; buradan kopardıkları parçaları Konya şehrine kadar getirmişlerdir. Dede bahçesi'nde açılmakta olan arteziyen kuyusundan çıkarılan nümuneler bu sözü-müzü teyit eder.

Dağda gördüğümüz nebatların başlıcaları : Ufak boylu adi çalılarla, kızılıçık ağaçları, ayı kulağı, sütleğen otu, palak otu, diken, fare kulağı, sarı çiçek, sakız otu gibi şeylerdir.

Yabanî hayvanlardan; tavşan, tilki, kurt sansar ve kokarca eksik değildir. Keklikler sürülerlerle uçmaktadır. Sarayköyü'nün koyun ve sığırları bu dağın yamaçlarında otlıyorlar.

Bizans devrile daha evvelki devirlerde (Kâvale) de neler cereyan ettiğini bilmiyoruz. Selçukîler, Karaman oğulları ve Osmanlılara ait tarihlerde bu kal'anın ismi şu münasebetlerle

[*] Bir nevi Trachyte dir.

geçmektedir :

1 — (538 H. — 1143 M.) yılında Selçuk Sultanı Mes'ud Bizans İmparatoru (Manüel Komnen) le barışı bozarak (Pitheca) yı kuşatmış ve (Tracesium) u yağma etmişti. Manüel Komnen Lidya kıt'asından geçerek Türkleri geri çekilmeğe mecbur etti. Menderese kadar bütün Friky'a şehirlerini kurtardı. Akşehir'e yakın bir yerde Mes'udu yenerek bu şehri ele geçirdi. Çoktanberi orada bulunan Rum tutsaklarını kurtardı. Kaçmasından dolayı Mes'udu korkaklıkla itham etti. Mes'ud bunun üzerine geri geleerek (Andrachma) adlı bir yerde karargâh kurdu. Manüel de (Groeta) da mevki aldı. Ertesi sabah iki ordu kanlı bir savaşa girişti. Yenilen Mes'ud ta Konya'ya kadar çekildi. Burada askerini ikiye ayırarak bir kısmını Konya'nın arkasında bir yere yerleştirdi. Diğer kısmı ile Konya ve (Cabala=Kâvele) arasında bir mevki tuttu.

İmparator onu takip ederek çekilmeğe mecbur etti. Mes'udu takip ile meşgul olduğu sırada Rum ordusunun mütebaki kısımları boğazlara girmişlerdi. Konyadaki muhafız Türk kuvvetleri bunları bastılar. İmparatorun imdat kuvvetleri yetişmeseydi dört tarafları kuşatılacak ve tamamen imha edilecekti. Bununla beraber Türkler galip vaziyette idiler.

2 — (600 H. — 1203 M.) tarihinde babası Rüküddin Süleyman'ın yerine, oturan genç İzzeddin Kılıç Arslan III. 1, bazı ümeranın daveti üzerine İstanbul'dan gelen amcası Gıyaseddin Keyhüsrev I. Konya kal'asında muhasara etmişti. Kardeşi Süleyman'ın tazyığıyla 12—13 sene evvel Konyadan ayrılan Keyhüsrev, Anado-

lu'da bir çok yerleri gezdikten sonra ailesile İstanbul'a gitmiş ve oradan da Almanya'ya kadar bir seyahat yapmıştı. Şimdi ikinci defa olarak, babasının vaktiyle kendisine verdiği Selçuk Sultanlığını elda etmek istiyordu. Kılıç Arslan biraz mukavemet etti. Fakat kal'a haricinde bulunan bağ ve bahçelerin tahribine dayanamıyan Konya Uluları ikisinin arasına girdiler. Kılıç Arslan'ın hayatına dokunulmak ve tahsisatı muntazaman verilmek şartıyla kale kapılarını açacaklarını söylediler. Keyhüsrev kabul etti, birader zadesi hakkında çok iyi muamelede bulundu, onu bir müddet (١٠٦) kal'asında oturtuktan sonra Tokad'a gönderdi.

3 — Selçuk Sultanı meşhur Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra yerine büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev II. geçmişti (634 H. — 1236 M.). Ahlâkı zayıf ve kiyaseti noksan olan bu hükümdar zamanında ümeradan Sadeddin Köpek diğerlerine tefevvuk ederek Emir-i Kebir ünvanını almıştı. Bu adam çekemediği ünlü, şanlı Beyleri birer behane ile öldürtüyordu. Aklile, faziletile ve devletine ettiği büyük hizmetlerle maruf olan Emir Kemaleddin Kâmyar'ı da Sultan'ın gözünden düşürmüştü. Kemaleddin (١٠٦) kal'asında bir müddet mahpus kaldıktan sonra idam edildi.

4 — Selçuk Sultanı İzzeddin Keykâvüs Moğollardan korkarak İstanbul'a kaçmağa mecbur olunca kardeşi Rükeddin Kılıç Arslan IV. bütün memalike hükümdar olmuştu. (660 H. — 1261 M.)

Bu sırada Muinüddin Süleyman Pervane Moğol ve Selçuk kuvvetleriyle

uçlardaki karışıkları yatıştırdı. Kendilerinin de aynı akibete uğrıyacıklarını anlıyan Ermenâk Türkmen Başbuğları Karaman, Zeynühaç ve Bunsuz zahiren İzzeddin Keykâvüs tarafını tutarak başlarına haylı adam topladılar. Yirmi bin zırhlı süvariden mürekkep bir kuvvetle Konya üzerine yürüdüler. Bu sırada Moğol ordusu yaylaklarda bulunuyordu. Muinüddin Pervane mevcut Selçuk ordusile bunları karşıladı.

(١٠٦) sahrasında kanlı bir savaş vukubuldu. Türkmenler bozuldu. Zeynühaç ile Bunsuz esir edildiler. Bunlar; Konya'nın çarşı ve pazarlarında gezdirilerek halkın sillesine, tahkirine hedef oldular ve bir kaç gün sonra da iç kale kapısına asıldılar. Karaman'ın bu hadisede ölmediği anlaşılıyor.

5 — İbni Bibî'nin (Tevarihi Ali Selçuk) una göre Sultan İzzeddin II. memlekettten ayrılıp ta Selçuk ülkesinin iki parçası kardeşi Kılıç Arslan IV. uhdesinde birleşince, Ermenâk havâlisinde haramilik ve yol kesicilikle halkın rahatını kaçıran Karaman ve kardeşi Bunsuz'u itaat altına aldı. Karaman'a Beylik verdi, Bunsuz'u da Candar yaptı. Fakat bunlar eski adetlerini bırakmadılar. Sultanı kızdırarak işler yaptılar. Karaman ölünce kardeşi Bunsuz Sultan dergâhına mülâzemet etmek maksadıyla Konya'ya geldi. Sultan bunu hapsedirdi ve Karaman'ın küçük olan çocuklarını da Ermenâk'ten getirdip (١٠٦) kalesine gönderdi. Kılıç Arslan'ın vefatından sonra bunları memleketin sair kal'alarına dağıttılar. Nihayet Pervane'nin himmetile affolunarak yurtlarına gittiler. Fakat Sultan Rükeddin'e olan kinlerini oğluna muhalefetle izhardan

geri durmadılar.

6 — Kırk bir sene Beylik eden Karaman oğlu İbrahim Bey'in İshak, Pir Ahmed, Karaman, Kasım, Alâeddin, Süleyman, Nursofu adında yedi erkek oğlu vardı. En büyükleri olan İshak bir cariyeden ve diğerleri Osmanlı Padişah'ı Fatih Mehmed'in halasından dünyaya gelmişlerdi. Babaları İshak'ı çok sevdiğinden ouu hükûmetine varis yapmış değerli ve nefis mallarını hep ona vermişti.

Haklarının tanınmadığına kızan diğer oğulları asker toplayarak babalarının üzerine yürüdüler. Onu Konyada muhasara ettiler. Ölüm döşeginde bulunan İbrahim Bey Konyadan çıktı. (١٠٦) kal'asına sığınmak üzere iken vefat etti. Cenazesini Karaman'a göturdüler. (868 H. 1463 M.)

7 — Karaman oğlu İbrahim Bey öldükten sonra Osmanlı hükümdarı Fatih Mehmed'in vardımile hala zadesi Pir Ahmed Konya tahtını elde etmişti. Zaman geçince bunun da Osmanlı düşmanları olan Venedikliler ve uzun Hasan'la uyduğu anlaşıldı. Artık Karamanlı ailesinin ortadan kalkması ve Anadolu birliğinin temin edilmesi zamanı da gelmişti. Fatih kuvvetli bir ordu ile Konya üzerine yürüdü. Evvelâ (١٠٦) kal'asını aldı. Badehu asırlarca Selçuklularla Karamanlılara paytahtlık eden Konya şehrine girdi ve onu oğlu Sultan Mustafaya verdi. (871 H. — 1466 M.)

(١٠٦) kal'ası Sultan Mehmed'in emrile tahrip edildi.

Tarihî Mehazlar : Deguignes, İbni bibî, Türkiye mecmuası, Tacü'ttevarih, Hammer

EBUBEKİR EFENDİ COĞRAFYASI

ABDÜLKADİR ERDOĞAN

Bu kitap İstanbul'da Vefa'daki Âtîf Efendi Kütüphanesinin (1686) No. sında kayıtlıdır. İki cild içinde (1105) sayfeden ibarettir. Müellifi Dimeşk'lı Kadı Ebubekir'dir. Babasının adı Behram'dır. Ebubekir Efendi daha önce (Atlas) atlı lâ-tince yazılmış bir eserin terceme edilmesine Üçüncü Mehmed tarafından memur edilmiş ve altı cilt üzerine Türkçeye çevirdikten sonra onu götürüp kendilerine sunmuştur. (1).

Daha sonra Atlası yine esas tutarak onun artığını azaltmak ve eksikliğini artırmak suretile bu coğrafyasını vücuda getirmiş ve iki ciltte bitirmiştir. O güne göre açık ve çok akıntılı bir ifade ile yazılmış olan bu eser şöyle böyle bir coğrafya kitabı sanılarak şimdiye kadar bir gencin dikkat

(1) : Bursa'lı Tahir Bey'in (Osmanlı Müellifleri) nde bu eseri beş cilt göstermesi yanlıştır. Burada başlık yaptığımız (Coğrafya) sının başlangıcında atlası altı cilt olarak bitirdiğini Ebubekir Efendi kendi söylüyor. Tahir Bey'in bu coğrafyayı eline almadığını ve başından bir sahifesini bile okumadığını anlıyoruz.

nazarını çekmemiş ve kütüphanenin bir bucağında unutulup gitmiştir. Coğrafya bakımından bu güne göre değeri olmasa bile tarih ve etnoğrafya itibarile baha biçilmez bir eserdir. Kâtip Çelebi de (Cihannüma) sını bu atlastan alarak telif etmiş ise de Ebubekir Ef. zamanen daha sonra olduğu için onun ihmal ettiklerini ikmal eylemiştir. Asya kıt'asında ve hassaten Anadolu'da bulunan her kasabanın tarihi, Tabii, Ziraî, İctimai, Cevvî ahvali hakkında bizi aydınlatacak önemli ışıklar vardır.

Ebubekir Efendi kendisinin Şam'lı olduğunu kitabının başlangıcında söylemekte ise de milliyetini bildirmemektedir. Türkçeyi iyi bilmesinden ve Türklükle daha ziyade ilgilenmesinden — Şam'lı da olsa — kendisine karşı bizde bir soy sevgisi uyanabilir. İhtimal ki büyük bilginlerimizden (شرح تعرف) sahibi kadıkuzat İbrahim Alâeddin Konya'lı bir Türk olduğu halde Şam'a gidip orada nasıl kalmışsa Ebubekir Efendi, yahut babası da Türkiye'nin her hangi bir kasabasından memuriyet veya başka bir suretle gidip orada

temekkün etmiş olabilir. Bizce Türk harsine, Türk hayrına çalışan her ferd nereli olursa olsun (Türküm) dedikçe ve öz yürekten Türklüğün tealisine himmet ettikçe onu bağrımıza basar ve Türk oldukları halde şursuz hareket edenleri de camiamızdan atarız. Tedavisine imkân kalmamış bir uzvun hayatı heder edeceği anlaşılırsa istemiye istemiye onu kesip atmak zarurîdir.

Kâtip Çelebi gibi Ebubekir Efendi'nin de mütefennin bir zat olduğunu görüyoruz. Zamanının şeyhülislâmına tut ta, hükümdarına varıncaya kadar denizlerin küreviyetini havsalarına sığdıramayanları bittecrübe iknaa muvaffak olan Ebubekir Ef. dir. (H : 1088 — M : 1677) yılında Edirne de padişah tarafından Veznedarbaşı, Şeyhülislâm tarafından Trabzon'lu İbrahim (1) ve Gerniş'li Mustafa (2) ve Sadrazam tarafından da Diyarbekir'li diğer mütefennin bir zat seçilerek huzurlarında suyun küreviyeti hakkında Ebubekir Efendi nin iddiası tecrübe edilmiş ve muvaffakiyetle neticelenmiştir. Ebubekir efendi Edirne'deki Selimiye Camii'nin minaresi dibinde ağzına kadar dolu bir bardağın suyunu ölçerek üç yüz kırk dirhem olduğunu göstermiş ve bu hey'etle birlikte minarenin en yukarı şerefesine çıkılarak o bardağı yine ağzına kadar doldurduktan sonra aynı miyar ile ölçüp aşağıdakinden beş dirhem eksik geldiğini isbat et-

(1) : İki defa Edirne kadısı olan bu zat yüksek bir âlimdir. H : 1095 — M : 1683) de ölmüştür.

(2) : Mısır mollası idi (H : 1097 — M : 1685) de ölmüştür. Fıkha dair eserleri vardır.

miştir. Gerek bu hey'etin, gerekse kendilerini seçen hünkâr ve diğerlerinin hayret ve takdirlerini celbetmiştir.

Bu zat Anadolu'nun bir çok yerlerini dolaşmış, gördüğü ve duyduğu şeyleri kaydetmiştir. Tarihe ait verdiği malûmatta yanlışları görülüyorsa da duyup gördüğü şeyler arasında alâkamızı uyandıracak kıymetli notları da vardır. Konya hakkında yazdığı şeyleri şu suretle kısaltıyorum :

Bu şehrin Müntehayı garbisinde iki çatal dağ ve bu dağların etekleri yakınında akarsular, bağlar vardır. Şehrin kal'ası mamurdur. Bu dağların cenup cihetinde Meram adlı bahçeleri ve güzel mesireleri vardır. Dağlardan Meram ve şehre enen ırmaklar tarla, bağ, bostanları sular. Sonra bu suların ayağı sahra cihetine enip bir göl olur. Selçuk Sultanlarından Kılınç Arslan Konya kal'asını taştan yaptırmış, Kendi sarayında muazzam bir eyvan bina ettirmiştir. Sonra bu kal'a Harabe yüz tutunca Alâeddin Keykubad ve ümerası yeniden onarmışlardır. Handeğinin genişliği yirmi ve kal'a duvarının yüksekliği otuz arşındır. Kal'anın oniki kapısı olup her birinin birer kasır şeklinde kuleleri vardır. Konya'da yüksek imaretler bina edilmiştir. Suyu dağdan gelir. Kal'anın bir kapısında büyük bir kubbe vardır. Üç yüz kadar lüle abı cari şehre taksim edilmiştir. Toprağı mahsuldardır. Hububat ve meyvesi boldur. (Kamerüddin) demekle maruf bir kayısı olur ki gayet latiftir. Bağlarının çoğu dağ cihetindedir. Burada Asümanî bir çiçek yetişir ki

Konya'lılar ona (Dabak Çiçeği) derler. Tohumunu her yıl öteki mezruat gibi ekip biçerler. Bu çiçekle Debbaglar gön ve sehtiyan boyarlar. Buradan Rum ve Frenk ülkelerine gider.

Ebubekir Efendi zamanında ova köylerinden İsmil Karyesi'nin bir kaza merkezi olduğunu yazarken : (Konya'dan Ereğli sınırına kadar sahradır. İsmil ol sahradadır. Suyun tuğyanı zamanında su basıp ol kaza derya gibi olur.) diyor. Sulama teşkilâtından önce yağmurlu yıllarda Çarşamba Çayı taşıdığı zaman ova köyleri su içinde kalırdı. Su çekildiği vakit tarlalar yarılr ve yarığa arpa Buğday saçılırdı. Sabanla sürülmeden husule gelen mahsul o köyler halkını çok sevindirir, hatta başak döküntüsünden ikinci bir mahsul daha alınırdı.

Yine Ebubekir Efendi Kitabında diyor ki :

İsmil'in şimalinde şarktan garbe uzanmış bir dağ vardır. (1) Buna Fudul baba Dağı derler. İsmil Kazası Ahalisi bu dağdaki yabanî keçileri avlamazlar ve onlara Fudul Baba sürüsü derler. Onun himayesinde olduğuna inanırlar. Yalnız Fudul Baba'nın ruhaniyetinden izin alarak kurbanlık iki üç keçi avlayabilirler. Fazlasına cesaret edemezler. Hatta bazı avcılar bu yüzden ukubetlere uğramışlardır. Bir zaman Konya paşalarından birisi bu keçilere taarruz etmiş te başına büyük felâketler gelmiştir. Bu keçilerin sürüsü iki binden fazladır. Halbuki o dağda ne ağaç, ne de su vardır. Bir küçük havuzdan başka bir şey yoktur. Bunun da suyu ne eksilir, ne de artar. Ol semtteki bütün hayvan bu sudan içerler. Konya Buhayresi (2)

(1) : Boz Dağ olacak.

(2) : Beyşehir gölü olsa gerek.

taşıp ta İsmil kurbüne gelmekle bu kaza sahası deniz gibi olur. Vilâyet ahalisi : « Konya sahrası bir zaman da derya imiş ! Eflâtun bir kolayını bulup burasını kurutmuştur » derler. Ereğli'nin hububatını ve meyvesinin envaini anlatırken doksan türlü armudu bulunduğunu da ilâve ediyor. Ekmekçi Oğlu Ahmed Paşa'nın Ereğli de başladığı bir hanı bitiremediğini Bayram Paşa'nın (1041) de serdarlıkla oraya gidip hanı ikmal eylediğini ve Ereğli civarında akan bir ırmak suyunun mütehaccir olduğunu ve o hanın bu taştan yapıldığını söylüyor.

Erdost Dağı'na da temas ediyor :

Bu dağda bir su kaynağı vardır. Menbaında su pek az iken Ereğli yakınına gelince geçit vermez olur. Üzerinde nice değirmenler ihdas olunmuştur. Bu ırmağın kaynağındaki büyük bir kayaya bir insan sureti resmolunmuştur. Oradaki (İbriz) atlı Köyün büyük beyi (İbrinos) un şeklidir. Bu heykelin bir elinde bir deste başak ve öteki elinde iki üzüm salkımı nakşolunmuştur. Bu, bağ ve ekine eyi bakılması için bir remzdir. Ereğli'de Rustem Paşanın da bir hanı vardır, diyor. Pirlevgandanın elması ile Aladağ'ın üzümü nü de çok öğüyor.

Bor Kazasını anlatırken de Konya'ya şöyle temas ediyor :

Orada barut işlenir büyük bir beylik baruthanesinin yüz dibeği vardır. Barut için köherçileyi Kilisehisar'dan toplarlar. Orada yıkılmış eski bir kal'a vardır. Adına Kilisehisar derler. Bu harabede mermer direkler ve büyük taşlardan yapılmış kemerler vardır. Birinci Alâeddin Konya Kal'asını

bina eylediği zaman taşlarını buradan taşıtmıştır.

Bütün Anadolu Şehirlerinin hususiyetleri, yolları, mesafeleri bu kitapta görülür. Ankaranın küçük bir tarihçesini, kal'alarını, diğer umran eserlerini de kaydetmektedir. Engürü'nün gün doğusunda Kızılırmak yanına yakın yerde bir kilise ve orada bir kuyu vardır. Susuz olan bu kuyuya (Deli Kuyusu) derler. Delileri ol kuyuya kefeni ile götürürler. Kuyuya baktırırlar; Deli kuyuya bakarken ya ölür, Ya eyi olur. Engürü halkı arasında bu meşhurdur. Hatta ol kuyu etrafında büyük bir kabristan vardır. Deli mezarlığı derler. Sağ kimse bu kuyuya baksa asla bir şey görmez ve kendisine zarar erişmez. Yalnız kibrit kokusuna benzer bir koku duyar. Engürü halkının ekserisi Türkmenidir. En meşhur metai tiftik ve softur ki başka yerde bu mertebede bulunmaz. Engürü de her türlü meyve bulunur. Yalnız Armudur otuz altı nevi vardır. İki nevi armuttan birisine Abbas diğerine Bey armudu derler ki rengi mordur. Bunlar Kışın da yenir. Türlü türlü elması ve üzümü vardır. Engürü'de bir nevi erik olur ki kasıma kadar ağacında durur. Erbain ve hamsin girince kurumaya başlarlar. Erbain çıkınca kemalini bulur. Suyu pâlûze pişirilse tahammülü vardır.

Ötedenberi Karaman Eyaleti denilen ülkenin ikiye ayrıldığı, sahil kısmına içel, dahil kısmına dışel dediklerini ve bu eyalette sekiz kal'a bulunduğunu, Aksaray, Akşehir, Beyşehir, Konya, Kırşehir, Kayseri ve Niğde'nin o zaman birer sancak olduğunu da anlatıyor.

Halep'li İsmail Hassanî ketebeli olan bu kitapta el ile yapılmış bir çok haritalar da vardır. Baş kubbeli levha ile süslenmiştir.

Ebubekir Efendi'nin bu coğrafyasından başka (نصرة الاسلام والسرور)

atlı coğrafyaya (في تحرير اطلس ماور) ait bir seri daha görülmüştür. Köprülü Fazıl Ahmed Paşanın tensibi ile lâ-tinceden terceme ettiği bu eseri (H : 1096 M : 1684) yılında yazmıştır. Bu kitabında da bir çok faydalı şeyler vardır. Bir yerinde : (Yakın zamanlarda Kâtip Çelebi'de bu ilme mübaşeret etmiştir. Fakat bir kitap tamam etmemiştir.) diyor. Bu da Nurüosmaniye Kütüphanesi'nin (2994) No. sinda mukayyettir.

Türkiye'nin o zamanki askerî ve mülkî teşkilâtına ait başka kaynaklarda görülemiyen bilgileri ihtiva etmesi itibarile çok önemli bir eser olan bu coğrafya kitabını araştırmacılara tavsiye ederim.

Konya şehrinde Selçukîlerden evvelki devirlere ait eserler üzerine bazı notlar

M. MES'UT KOMAN

Konya şehrinde Selçukîlerden evvelki devirlere ait eserlerden bugün ayakta duran hemen yoktur.

Selçukîlerin; Konya'yı zabıtlarında kendilerinden evvelki devirlere ait bulmuş oldukları heykel, lâhit gibi şeyleri, Konya'yı çeviren kal'anın duvarlarının, burçlarının tezyininde kullandıkları malûmdur.

1832 yılında Konya'ya gelen Şarl Teksiye, Konya kal'asının burçlarından bahsederken :

« Bunlar meyanında daha eski âsardan alınmış bir çok taşlar, Bizans yazılarını muhtevi levha parçaları, direk başlıkları ve gövdeleri de vardır. Selçukîlerin Osmanlılardan farkı Osmanlılar gibi, insan tasvirlerinden ikrah etmemeleridir. Buna bînaen eski mahkûkâtan ellerine ne geçtise kemali itina ile duvarlar ve surlar üzerine çerçiveleyerek muhafaza etmişlerdir.

Cenup taraf burçlarından birinde bulunup Avrupalıların hayretini mucip olan lâhit şayanı dikkattir. Bunun yüzü kavis şeklinde sekiz kısma ayrılmıştır ve mevzuu Aşil'in (Siro =

Scyros) a ait hikâyesidir » diyor (1).

Sultan Mahmud II. zamanında Konyadan geçen Mareşal Fon Molteke de : « yüzlerce burç ile müzeyyen yüksek bir duvar,.... duvarın terkibatına Nasara'nın mabetleri, Hiristiyanların mezarları, Rum ve Acemlerin mebanisi, Azizlerin tasvirleri, Cenevizlerin haçları, Romalıların kartalları, Arapların arslanları dahil olmuş.... » der (2).

Friedrich Sarre'nin (Konya) adlı kitabında da eski Konya surlarında gayri islâmî eserlerin resimleri görülmektedir (Resim 1 ve 2) 3.

Bu zevatın bahsettikleri eserlerden bazıları, pek mühim gayri islâmî eserleri de ihtiva eden, Konya Asariatika Müzesi'ndeki taşlar arasında aranmalıdır.

Bugün bile Konya'nın içinde ve dışında Romen ve Bizans devrine ait

(1) - Şarl Taksie; *Küçük Asya*. Cilt : 3 Sahife : 205 Bay Ali Suad tercümesi.

(2) - Mareşal Fon Molteke'nin şark hatıratından.

(3) - Konya Seldschkische Baudenkmaler (Denkmaler Perchisen Baukunst Teil I.

bazı kitabelere, sarkofajlara rast gelinir (4) .

Bu gibi eserlerden biri; Babalık gazetesi sahibi Merhum Mazhar'ın evi bahçesinden 1934 yılında İlbay Cemal Bardakçı'ya vaki olan ricamız üzerine Konya Müzesi'ne kaldırıldı. Bu eser fotoğrafisinde de görüldüğü üzere mermerden bir arslandır. Arslanın baş tarafına tesadüf eden kaidesine yakın bir yerde üç bacaklı bir gama vardır. Arslanın yan tarafında beş satırdan ibaret bir kitabe görülmektedir. (Resim : 3)

(Viyana) Asariatika Enstitüsü sabık kâtibi umumîsi ve (Innsbrück) Üniversitesi profesörlerinden Arkeolog Doktor Franz Miltner'in beyanına göre bu arslan iki erkek tarafından, müşterek mefreslerine bir kabir taşı olmak üzere yaptırılmıştır.

(4) - Konya ve çevresinin Etiler, Frikler, Elenler, Romenler ve Bizanslılar devrindeki tarihi ehemmiyeti pek büyüktür. Bu devirlere ait eserlerden Anadolu Türk Tarihi bakımından pek çok istifadeler edileceği açıktır. Hatta Romen devrine ait bir takım kitabeler üzerinde Türkçe adlara bile tesadüf ediyoruz. (Konya Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih araştırmaları'nın 1. inci notuna bakınız.)

Konyada Parası mahallî idareden verilmek üzere başlı başına gayri islâmî kitabeler ve izler müzesi meydana getirmek pek faydeli olacaktır. Konya çevresindeki gayri islâmî kitabeler ve eserlerin bir araya getirilmesi suretile Anadolunun en büyük bir kitabeler müzesi kurulmuş olacaktır. Bu suret gerek ilim, gerek turizm bakımından da Konya için istifadeli ve ehemmiyetlidir. Bu eserlerin tasnif, tertip ve tetkikleri için yine parası mahallî idare bütçesinden verilecek Lâtince ve Yunanca okur, yazar ve Türkçe bilir bir mütehassıs da ihtiyaç vardır. Biz bunları bir teklif halinde Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat komitesi reisi iken İlbaylık Yüce Katına arz etmiştik.

Orta mektep civarında bulunan bir evin bahçesindeki sarkofaj da mühim bir eserdir. Beyaz mermerden yapılmış olan bu lâhtin bir yüzünde iki Medüz başı olup bunun ortasında bir çerçive vardır. Çerçivenin içerisinde lâhtin sahibinin adı yazılı iken sonradan kazılmıştır. Bunun mukabil cihetinde daire şeklinde iki çelenk olduğu gibi baş ve ayak uçlarında da birer çelenk kabartması vardır. Gayet sade bir surette yapılmış olan bu eser Helenistik devre ait olsa gerektir. (Resim : 4)

**

Kitabı mukaddesin beyanına göre :

Sen Pol Konyaya gelerek Yehudilerin sinagoğunda halkı irşat etti. Gerek Yehudi ve gerek Yunanlılardan bir çok kişiyi İsa'nın dinine soktu. Burada haylı zaman kaldı. Şehrin cumhuru iki parti olup bazıları aleyhine döndü, bazıları da taraftarı oldu. En nihayet taşlanmak üzere iken Sen Pol Likaonya'nın şehirleri olan Listre (5), Derbe (6) taraflarına kaçtı. Sen Pol bundan sonra bir defa daha Konya'ya ve Derbe ile Listreye geldi. (7)

Bu suretle kilise tarihine geçen Konya, Patriklik makamı olarak (Lycaonya) nın on dört büyük şehrine hakim oldu ve 235 tarihinde burada ruhanî bir meclis (Sen Sinod) toplandı.

(5) - Lystra : İlisira

(6) - Derbe : Divle

(7) - Kitabı Mukaddes (yani ahdi atik ve ahdi cedid.) İstanbul. 1885. Sahife : 1245, 1246 ve 1248.

Konya Türklerin eline geçtiğinde bir Baş Peskoposluk merkezi bulunmuş ve bu baş Peskoposlardan biri de 18 inci asırda altıncı Kirilos namile İstanbul Rum Patrikliğine geçmiştir.

Bir çok kiliseleri bulunan Konyada Ayos Estasiyos adına bu kiliseler yapıldığı da söylenir.

* *

Konyadaki Hristiyanlığa ait dinî eserlerin en eskisi ve en mühimmi; Sırçalı Medrese'nin yanında ve bir mübadil Rumun kısmen evinin ve kısmen bahçesinin altındaki Katakomb'dur.

Bir taş merdivenle içine indigimizde uzun bir dehlizde kendimizi buluruz.

Bu büyük dehlizin yanlarında birbirine muvazi iki küçük dehliz daha vardır ki bunlara büyük dehlize inilen merdivenin sağ ve solunda bulunan iki adet üstü kemerli küçük kapıdan girilir. (Resim:3)

Dehlizlerin üzerleri ve yanları taştan örmedir, Üstleri kemerlidir. Büyük dehlize kapıdan, küçük dehlizlere de üzerlerindeki iki küçük menfezden aydınlık girmektedir. Bunun için içerisi loştur.

Gerek ortadaki büyük ve gerekse yanlarındaki küçük dehlizlerde üç Absid (8) vardır. Ortadaki büyük dehlizin içerisindeki Absid'in önünde müdevver bir sütun, mezbah yerinde bulunmaktadır. (Resim : 6)

Sağ taraftaki küçük dehlizin Ab-

(8) - Bir kilisenin yahut katakomb'un arkasındaki kemerli ve mihrabımsı mahal

sid'i (Resim : 7) sağlam ise de sol taraftaki dehlizin Absid'i ile Absid'in üstü ve yanları çokmüştür.

Küçük dehlizlerin Absid'lerine mukabil gelen cihetleri sağlamdır. (Resim : 8)

Dehlizin içinde yazısız ve Milâd'ın II. nci asrına ait bir lâhtin köşe parçası görünmektedir.

Sayın İlbayımız Cemal Bardakçı ile burayı tetkika gittiğimizde Katakomb'un üstünde ters çevrilmiş bir mermer taş nazarı dikkatimi celbetmişti; çevirdim, bir kitabe olduğunu memnuniyetle gördüm. Müzeye kaldırdığımız bu Yunanca kitabe bir mezar taşı olup dostumuz Profesör Doktor Franz Miltner bundan 1400 yıl önceye ait olduğunu tahmin ettiler. Fotoğrafisinde de görüldüğü üzere kitabenin üstündeki dairenin içinde bir istavroz ile bunun yanlarında birer Monogram vardır. Dairenin iki yanına Ruhülküdüse işaret olmak üzere bir güvercin yapılmıştır. (Resim : 9)

Kitabe üzerinde mealen şunlar yazılıdır :

« Ben ki Allah'ın Katolik ve Apostolik aziz kilisesinin papazı olan Seleukos'um. Burada İsa'nın himayesinde yatıyorum ».

Kitabedeki kırık satırlar bu tercümeyle dahil değildir. Milad'dan 500 yıl sonraya ait olarak tahmin olunan bu mezar taşı da gösteriyor ki Romalılar devrinde gizli ibadet edilmesine mahsus olarak yer altında yapılmış olan bu mabet Hristiyanlık aleniye çıktığı devirlerde de kullanılmıştır.

Konyanın Sen Pol zamanındanberi tanınmış dinî bir merkez olması iti-

barile bu katakomb mühim bir eserdir.

* *

Mevlâna Celâleddini Rumînin içine keşişlerle birlikte girdiği söylenen (Ayon — Hariton) adlı manastır da Konyanın şimalinde ve Silles bağları civarındadır (9) . Elyevm mevcut olan bu manastır kısmen kayalara oyulmuştur. Belki de daha evvelki devirlere ait bir mabet idi. Sonradan kiliseye tahvil edilmiştir.

F. H. Hasluk'a göre bunun yanında bir de ufak cami varmış.

Selçuklular zamanında mamur olan bu manastırda bir lâhit bulunmuştur ki Selçuk hizmetine giren ve Emir Arslan adını alan bir hristiyan Prense aittir. (Resim : 10)

Selçuk tarzında olan bu lâhtin kitabesinden :

Burada yatanın Trabzon Komnenlerinden (Jan Komnen) isminde bir zat olduğu ve buun da (Mavrozom) adında bir kadının zevci bulunduğu ve Jan Komnen'in Emir Arslan unvanı ile Selçuk sarayı erkânından sayıldığı ve 1297 senei milâdiyesinde Konyada vefat eylediği anlaşılıyor.

(Mavrozom) (10) Bizanslı bir ailenin ismidir ki Giyaseddin Keyhüsrev I. bu aileden bir kız ile evlenmişti.

(9) - Sumer'de Larsa sülâlesinden bir zatın ismini (Leonara Wavley) , Silli Adad diye yazmaktadır.

Roma Konsüllerinden birinin adı da Sylla'dır.

Sille adı her halde bu adlardan biri ile ilgilidir.

(10) - Mavrozomes

İbni Bibî'nin Tevârihi Âli Selçukun da bu Emir Arslan'ın adı (Emir Kümnanos) yahut (Kümminos) namı altında def'atla geçmektedir.

* *

Şarl Teksiye Konyada Hristiyanlığın parlak devrine ait abidat ve asar görülmediğinden bahseder. Halbuki Konyaya geldiği zaman, bir Eti Akropolu olan şehrin ortasındaki Alâeddin tepesinin üstünde bir bina vardı. Nitekim eskilerden Fon Molteke (Şark Hatıratı) nda bundan bahsettiği gibi yenilerden Hüar da (Konya, dönen dervişlerin şehri) adlı eserinde bunu zikreder. (11)

(Ayos — Amfilohiyos) namına olmak üzere yapılan bu kilise (12) sonradan bir mescide döndürülmüştü. Halk burayı makamı Eflâtun olmak üzere kabul ederdi.

Bu kilise bir murabba olup taştan yapılmıştı. Şark cihetinde bir nısıf daire çıkıntı teşkil ediyordu ki kilisenin mihrabı idi. Duvarlarındaki bazı pencereler taşla örülmüştü.

Binanın üstünde kalın bir üstüvane şeklinde üstü yıkılmış kilisenin kulesi vardı ki üzerine sonradan ahşaptan iki kat daha yapılmıştı. Birinci katta irtifa alınırdı. İkinci kata da Sultan Abdülaziz zamanında büyük bir saat konulmuştu. Kulenin etrafı iki kat panolarla tezyin olun-

(11) - Cl. Huart; Konia, La Ville des Derviches Tourneurs.

(12) - F. H. Hasluk; Bektaşilik tetkikleri. Bay Rağıp Hulûsi tercümesi. sahife : 137 - 138

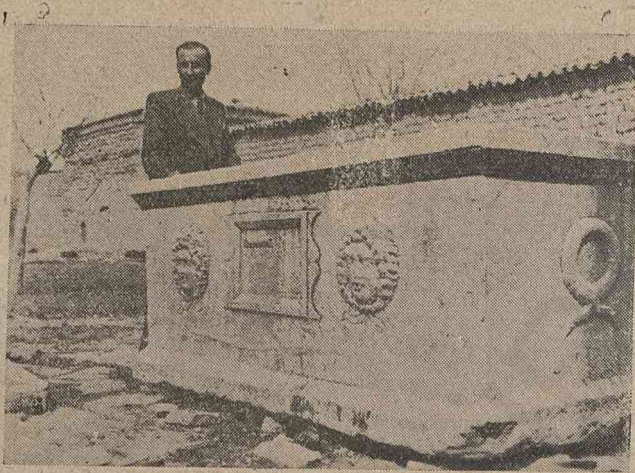
muştı. (Resim : 11)

Frenklerin Bizanslılardan kalma bir eser olmak üzere gösterdikleri bu kilise, bizce Bizans, Trabzon ve Gürcü hanedanlarından kız alan Selçuk Sultanlarının kendi anaları, karıları ve gelinleri için kendi saraylarının bulunduğu iç kale dahilinde yaptırdıkları bir küçük saray kilisesidir.

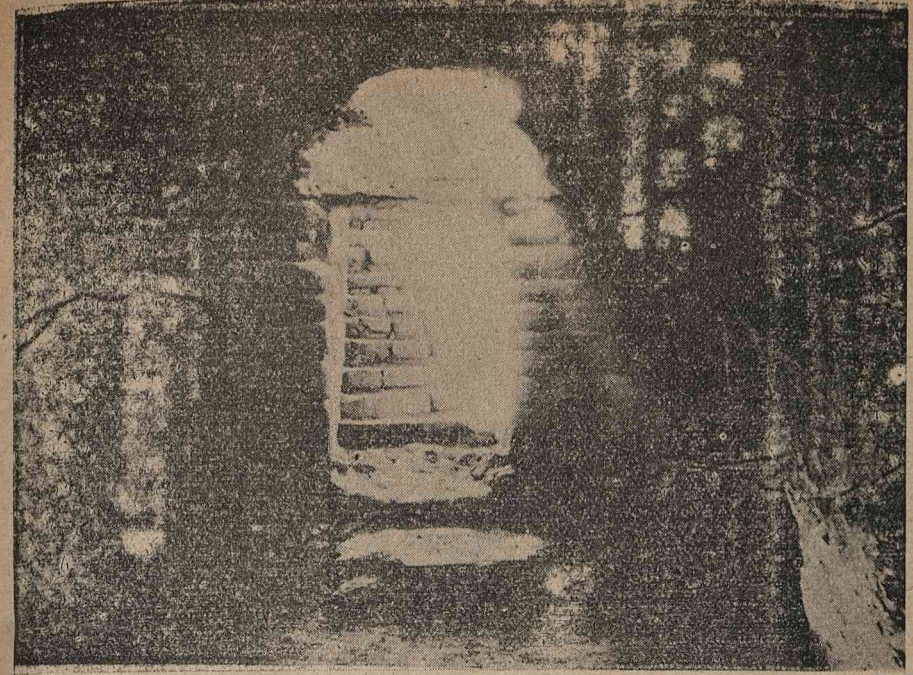
Selçuk hükümdarlarının Hristiyan hükümdar hanedanlarıyla olan sıkı münasebetleri göz önüne alınırsa bizim bu tahminimizin pek te boş olmadığı görülür. Bu suretle de Selçuk hükümdarları ve Türk milleti dinî bir tolerans göstermiş oluyorlar. Bu itibarla Türk Tarihi için mühim bir eser olan bu kilise on beş yıl önce bir kazaya kurban olup gitti.

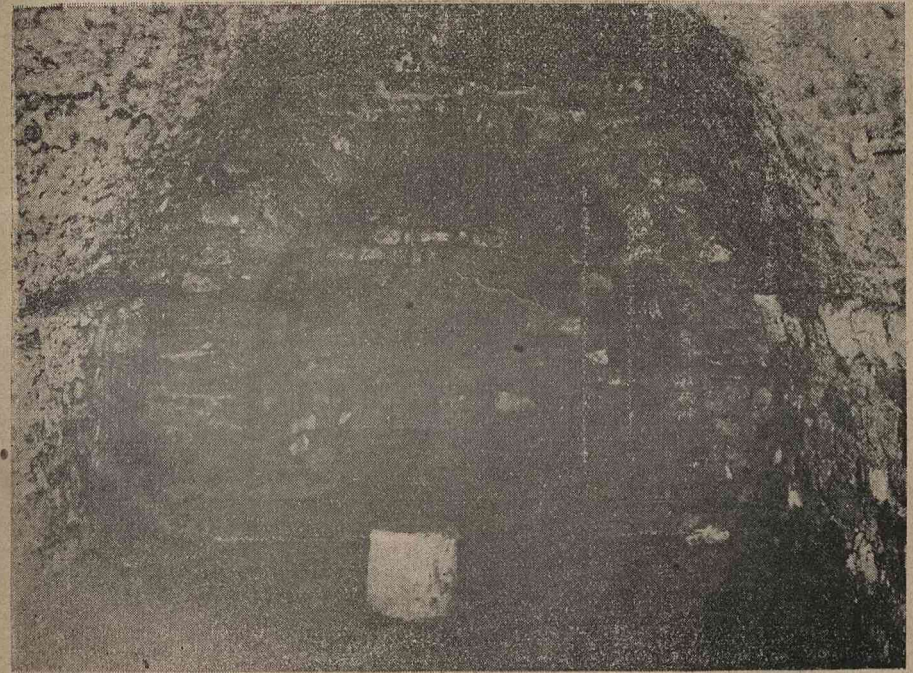
İki erkek tarafından müştarek metreslerine
yapılan kabir taşı ve kitabesi (No. 3)

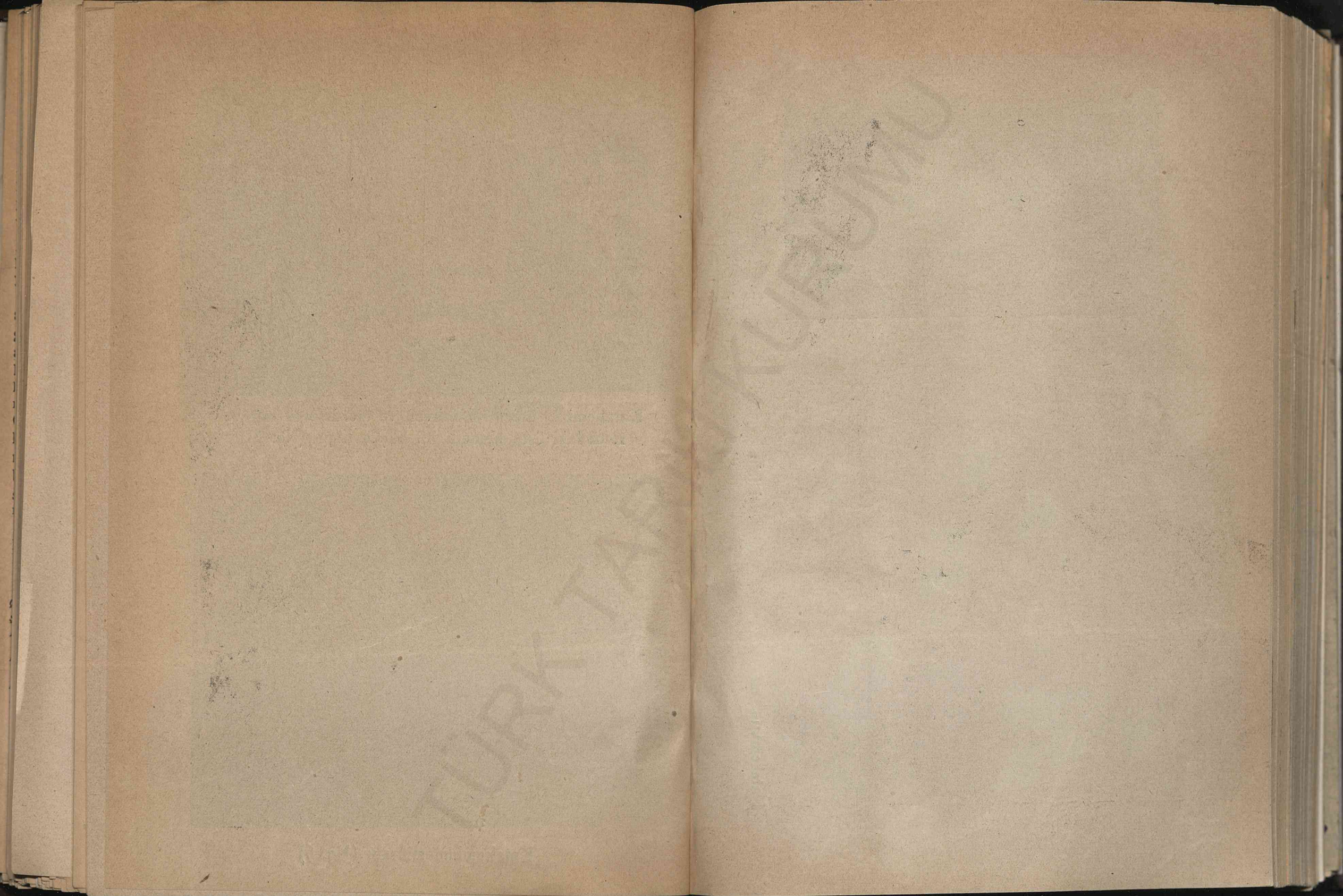
Muhtelit Ortamektep civarında bir evin
içinde bulunan Serkofaj (No. 4)

Katakomba inilen merdiven ve merdivenin sağ ve
solundaki üstü kemerli iki küçük kapı (No. 5)

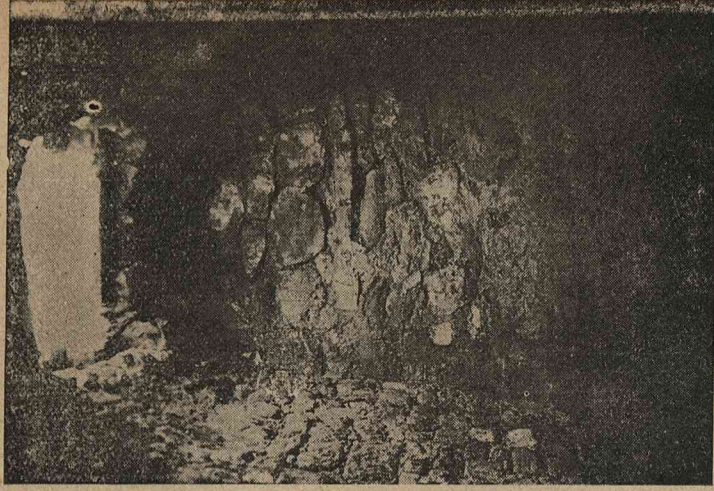

Katakombun mihrabı (No. 6)

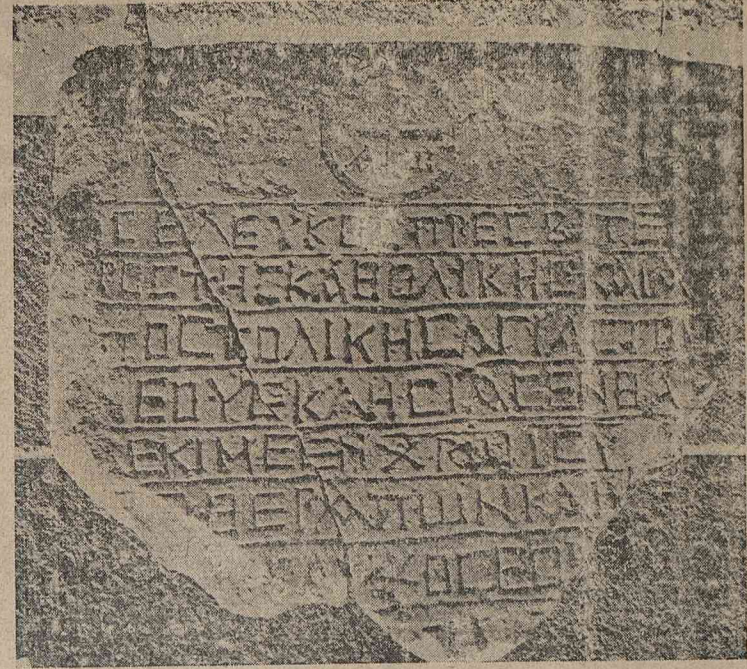

**Katakombun sağ tarafındaki-küçük dehlizin
mihrabı (No. 7)**

**Sağ taraftaki küçük dehlizin
mihrabının mukabili (No. 8)**

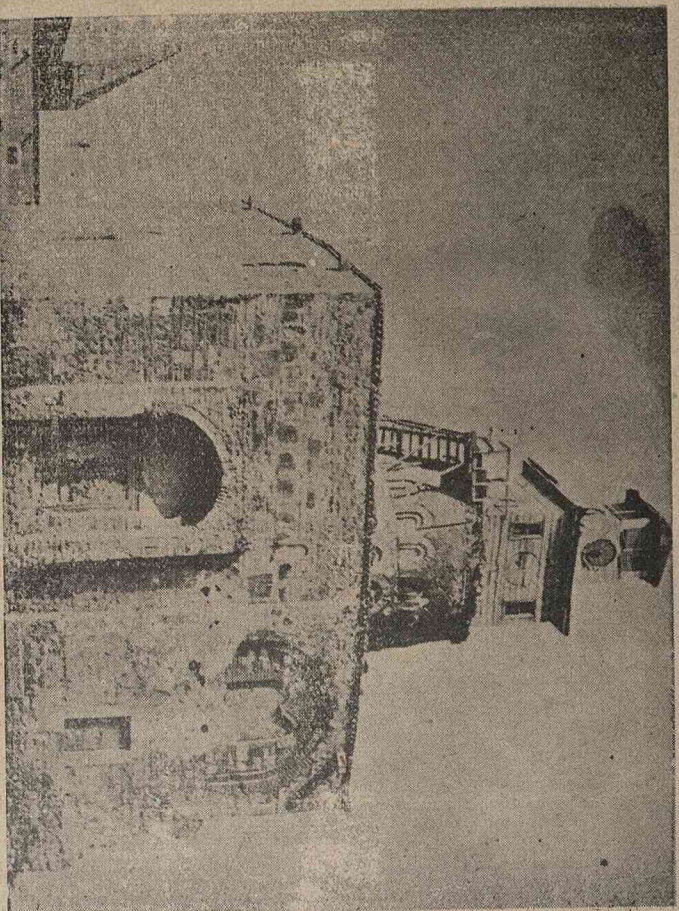
Katakompta bulunan kitabe (No. 9)

Emir Arslan'ın Selçuk tarzındaki lahdi ve kitabesi (No. 10-A)

Emir Arslan'ın gömüldüğü yerde bulunan diğer bir kitabe (No. 10-B)

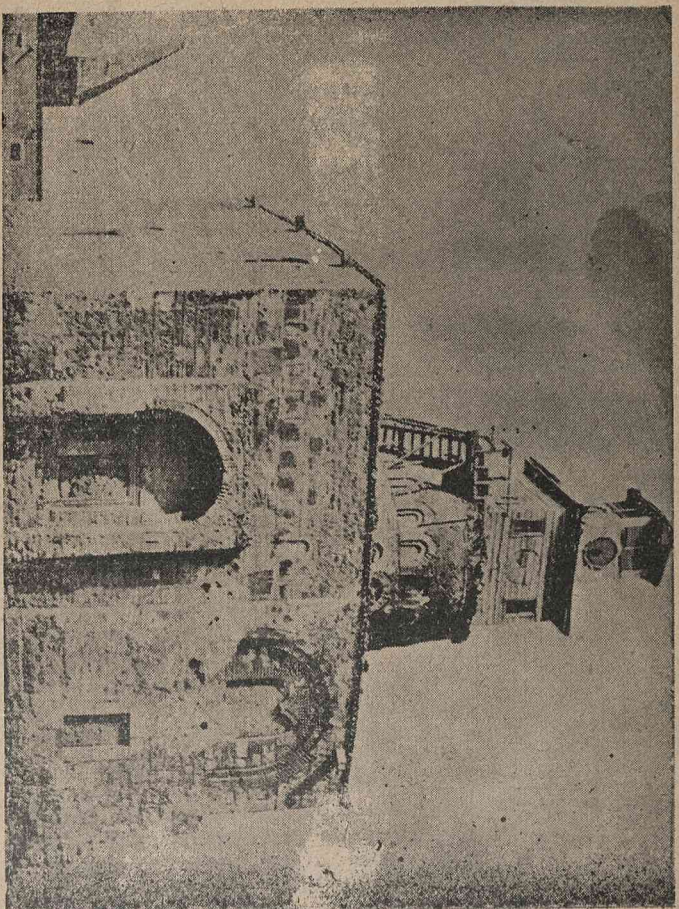
Alâeddin Tepesindeki Kilitse (No. 11)

Emir Arslanın Selçuk tarzındaki lahdi ve kitabesi (No. 10-A)

Emir Arslanın gömüldüğü yerde bulunan diğer bir kitabe (No. 10-B)

Alâeddin Tepesindeki Kilise (No. 11)

BİR TENKİDİN CEVABI

YAZAN : H. GÖNCEL

Konya Halkevi, Eylül 1936 da « Konya » Adlı bir Revünün ilk sayısını çıkarmıştı. Bu Revüde benim de "Müzekki-n nüfusun dil bakımından değerleri,, (1) başlıklı yazının bir kısmı çıktı.

Yazının başlıca gayesi kitabın şive, gramer, sentaks bakımından hususiyetlerini ve halk Türkçesinin gerçek bir haznesi olduğunu göz önüne koymaktır. En başa konulmuş olan plân bunu açıkça gösteriyor. Basılan kısmın sonunda da Revünün şöyle bir notu vardır :

"Bu kısmın son üç maddesiyle III üncü kısmındaki karşılaştırmalar Revümüzün ikinci sayısında çıkacaktır,,.

Çıkan kısmı şöyle bir gözden geçiriverenler bile kolayca anlayabilirler ki henüz asıl maksada girilmemiştir bile.

Böyle iken Ülkü dergisinin Bibliyografya sütunlarında; henüz üçte biri çıkmış olan bu yazı tenkid edilmiştir.

(1) Konya eski eserler müzesi kütüphanesindeki (Kayıt numarası : 5471) yazma nushanın metni bu yazının dayandığı esastır.

Derginin (İkinci Kânun 1937. Sayı 47. S. 403. Sütun 2) bu tenkidini olduğu gibi alıyoruz :

« Müzekki—n nüfusa ait olan yazıda, Eşref Oğlu Rumînin bu isimdeki eserin münasebetiyle, onun tercüme—i hali hakkında da bazı izahat verilmiştir. Müellif yalnız ölüm tarihinden bahsederken Lûgat—i tarihiye ve Coğrafya sahibi Rifattan ve Bursalı Tahirden istifade etmiştir. Bu tarz membalar 15 inci asra ait bir şair için kullanılmasa gerektir. Saniyen Eşref Oğlu hakkındaki Etüdler, bu tarz araştırmalara lüzum göstermemelidir. Bunun için Fuat Köprülünün ilk mutasavvıflar adlı eserine (S 324 ve 330) veya Divan Edebiyatı Antolojisine.. yahut yeni Türk mecmuasına (1934 S. 375—394) bakmak kolaylıkla bu işi halledebilir.

Edebiyatımız üzerindeki çalışmaların hemen hemen bütünü kendisine borçlu olduğumuz Fuat Köprülünün 1913—1934 yılları arasındaki eserlerine dair Şerif Hulusî tarafından bir Bibliyografya çıkarılmıştı. (Burhanettin matbaası, 1935 değeri 15 kuruş) bu mevzular üzerinde çalışanların bu Bibliyografyayı elde

etmeleri çalışmalarını kolaylaştırıcı olacaktır.

Bundan başka eserdeki bazı Öz Türkçe kelimeler de neşredilmiştir. Fakat bu lûgatlerin manaları hangi lûgatlerden istifade edilerek verildiği yazılmıyor. Meselâ (sinle) Mezar Evdürmek, İnhiraf etmek, Meyil etmek manasına alınmıştır. Halbuki Türkçede Mezar manasını ifade eden kelime (Sinle) değil (sin) dir. (Mahmud—u Kâşgarî).

Eski metinlerde oldukça çok tesadüf edilen Evdürmek kelimesi ise acele etmek manasına kullanılmaktadır. (Kitab—Al—İdrâk S. 13).

İhtiva ettiği mevzular bakımından çok kıymetli olan Konya Halkevi mecmuası bu zikrettiğimiz noktaları da göz önünde bulundurursa, Halkevleri hesabına kendisi ile öğünebileceğimiz bir dergi olacağı muhakkaktır.»

**

Olduğu gibi yukarıya aldığımız yazının şekli üzerinde hiç durmayacağız. Bizi ilgilendiren, asıl onun ruhudur. Biz ona üç esaslı noktadan cevap vereceğiz : 1—Görüş, 2—Düşünüş, 3—Bilgi.

1 — Biz Eşref Oğlu Rumînin ne Felsefesine, ne de Edebî durumuna el sürebiliriz. Haddimizi çok iyi bilenlerdeniz : Bizim için kelime ve sentaksden ileri gitmek, çizmeden yukarı çıkmaktır.

Bunun içindir ki — yukarıda da söylenildiği gibi — Müzekki—n nüfus'ta kullanılan halka Türkçesinin şive, Gramer ve sentaks bakımından şekilleri üzerine örnekler vermek ve bunları Anadolumuzda yaşamakta olan benzerleriyle karşılaştırmak iste-

dik.

Daha Konuya girmeden eser sahibinin hayatından kısaca bahsedişimiz de sırf onun yaşadığı asrı göstermek içindir.

Eser sahibinin ölümü için Bursa'da Mehmed Tahirin gösterdiği (874 H.) tarihini alışımız niçin doğru olmasın ?

Bunun için Fuat Köprülünün ilk mutasavviflerine baş vurmamış değiliz. O da aynı tarihi gösteriyor. Fakat Mehmed Tahir, gösterdiği tarihi « Eşref Zade Azmîcinan eyledi. » Mısraının « Ebced » hesabıyla isbat etmektedir.

O halde biz bu yazı için Fuat Köprülünün yüksek eserlerinden ne yolda faydalanabilirdik ? Demek oluyor ki bu işte bir görüş yanlışlığı vardır. Yazımızın başındaki plâna olsun dikkatlice bir göz gezdirilmiş olsa böyle bir yanlışlığa düşülmezdi.

2 — Bu memlekette az çok fikir hayatı yaşayanlar Fuat Köprülü'yü ve onun eserlerini tanırlar. Bu adın ve bu adı taşıyan eserlerin böyle bir reklâma ihtiyacı yoktur.

Bir de Köprülünün Edebiyatımız üzerindeki Otoritesini biz ne inkâr etmiş, ne de küçümsemişizdir. Bunun içindir ki « Edebiyatımız üzerindeki çalışmaların hemen hemen bütününü kendisine borçlu olduğumuz » gibi sözlerin doğru bir düşünüşten doğmuş olmadığını söyleyebiliriz.

3 — Yazımızın basılan kısmında Müzekki—n nüfusta kullanılan Türkçe kelimelerden bir kaç örnek verilmiş ve bunların ne gibi anlamlar ile kullanıldığı gösterilmişti.

İlinci kısmın basılacak madde-

leriyle III üncü kısımda bütün bu kelimelerin anlamları yine kitaptan alınmış bir çok cümlelerle göz önüne konulacak ve gerek lûgatlerde görülen, gerekse Halkımızın dilinde yaşayan şekilleriyle karşılaştırılacaktır. Bunun anlaşılacağı bir yeri yoktu. Öyle olduğu halde henüz arkası alınmamış bir yazıda görülen gelimelerden ikisi ele alınarak bunlar için gösterdiğimiz anlamlar çürütülmek istenmiştir. Kelimelerden biri **SİNLE** biri de **EYDÜRMEK** tir.

Biz « Sinle » nin mezar, kabristan anlamıyla kullanılmış olduğunu yazmıştık. Müzekki—n nüfustan alarak o sütunlarda gösterdiğimiz örnekleri okuyanların gözlerinden şu beyt kaçmamış olsa gerektir :

« Şular kim uyudu, durmadı dünle
Dut anı oldu evi ana sinle » S. 378

Pek açıktır ki bu beyitteki « Sinle » mezar yerine kullanılmıştır.

Kabristan anlamındaki bu söz için Müzekki—n nüfustan bir kaç örnek daha alalım :

« Sanasun kim bir ölüdür Sinlede yaur » S. 363

« Öldüğü vaktin Sinlesini damu çukurlarından bir çukur bula S. 199

« Bir bölük kavm hacce giderken bir yoldaşları ölmüş, bir yerde bir Sinle kazmışlar. Ol Sinin içi dobdolu yılan çıkmış » S. 157

« Bir gün ölüverdi, iletiler, Sinleye kodular. Sinlede uyanu geldi » S. 74

Şol Sinlede ölü gizlendiği gibi mü'minin sırrı mü'minin kalbinde gizlenmek gerek » S. 337

Adem oğulları Ekindür, Ezrail biçicisidür ve Sinleler dostlar derinecek yerlerdür. » S. 62

Eski Metinlerin daha bir çoğunda

bunun benzerlerini bulabiliriz. Aşık Paşanın Garip—namesinden :

« Anun ile varısavuz Sinleye

Cümle halk evvel gerek anı giye » S. 272

[Ankara umumî Kütüphanesi
K. N. 163]

Yine Ankara Umumî kütüphanesindeki yazma Tefsir—i Sûretül mülkten :

« Bir niceler Sinlelerinden kopıcak dürlü dürlü kopalar » (K. N. 5/42. Y)
Gâvur Dağı « Cebelibereket » te mezara **SİNLİK** denilmektedir.

Konya ve Aksarayda « Aksinle, Sinle » adıyla anılan yerler görüyoruz.

Sayın tenkitçimiz deyorlar ki « Türkçede mezar manasını ifade eden kelime Sinle değil, Sin dir » (Mahmud—u Kâşgarî) .

Gerçektir ki Kaşgarlı Mahmud S İ N kelimesini B O Y (Kad ve kamet) diye izah eder ve boya göre olduğu için mezara da S İ N denildiğini söyler. (Cilt 3. S. 101) .

Fakat Kaşgarlı Mahmudu onun dilinden daha iyi anlıyanlara bırakalım. Dil araştırma kurumunun büyük emeklerle çıkardığı Tarama dergisi bizim nemize yetmezki.

Bu çok değerli dergi; Cevahir—ül e-daf, Lûgat—i Nimetullah, Yunus Emre divanı, Fırışteh oğlu Lûgati, Felekname Gülşehrî, Mukaddimet—ül edep gibi esaslı kaynaklara dayanarak sinle, sınıla, sinlik, sinleyik kelimelerinin kabir, kabristan, mezar ve makber karşılığı olduğunu göstermektedir.

Bes—bellidir ki « Sin » den sonra ki eklentiler « mekân » anlamıyla getiriliyor. Farsçada bunu « lâh » şeklinde görüyoruz. « Senk—lâh » kelimesi

de döne dolaşa bu «Sinle» ile birleşmektedir.

Şu halde «Türkçe de mezar manasını ifade eden kelime Sinle değil, sin dir !» Hükümü hiç araştırma yorgunluğuna katlanılmadan verilmiştir.

«Eydürmek» kelimesine gelince basımda «Y» nin alt yanı silik çıkmış olduğu için «evdürmek» okunarak hüküm vermekte acele edildiği anlaşıyor. Kelimenin karşısındaki anlam dahi onun «Eydürmek» olduğunu belli etmekte idi :

Dilimizde «Meyl» anlamındaki sözler «Evmek : acele etmek» teki «ev = iv» kökünden değil, «eğmek» teki «eğ = ey» kökünden gelişmektedir. Dil işleriyle az çok uğraşmış

olanlar bunu pek iyi bilirler.

Silik çıkmış, yahut yanlış dizilmiş bir harfi doğru okuyamamak... pek olağan bir iştir. Fakat bu, bir tenkitçi için küçük bir dikkatsizlik sayılamaz. Çünkü tenkitçi kılı kırk yaran bir kişidir.

Böyle azacık dikkatle ne olduğu anlaşılacak bir kelime için boşu boşuna «kitab—al—idrâk» e baş vurmak zahmetine girilmiş. Hem de bu kaynağın dahi bizi hatalara düşürmeyeceğini kim söyleyebilir ki ? . .

Cevabım burada bitti. Sırf, doğruyu korumak ve hakikati aydınlatmak için sözü biraz uzattım. Çok umarım ki okuyanlar bunu hoş göreceklidir.

HALK EDEBİYATINA AİT BİR ESER MÜNASEBETİLE

PERTEV BORATAV

Konya Halkevi tarafından bastırılan Sille halk şairleri [1] nin intişarı halk edebiyatı kütüphanemizi zenginleştirmek için memlekette epeydir yapılagelen işlerin Konyadaki görünüşü olmak itibarıyla bizi sevindirdi.

Kitapta şiirleri toplanan ve hayatı hakkında malûmat verilen yedi şairden Figanî, Devâmî, Nigârî, Recaî, Âşık Ali, Zehrî, Feşânî dördünün biyografilerine ait bazı malûmatla bazı manzumeleri vaktiyle Konya Vilâyeti halkıyat ve harsiyatında [2], ve Figanî hakkında, şairin ölümünü bildiren bir not ta Halk Bilgisi Mecmuasında [3], Sadeddin Nüzhet tarafından neşredilmişti. Zeki Dalboyun kitabındaki manzumeler Halkıyat ve harsiyat ta bulunmayan manzumelerdir. Fakat biyografiler, M. Feritle Sadettin Nüzhe-

Harsiyattan istifade edilmeden yazılmış. Bu, halk şairlerine ait bir kitap için, — Kitabın içindeki şairlerin, edebiyat tarihi bakımından kıymetleri ne olursa olsun — mühim bir kusur teşkil eder.

Kitabın yine bu biyografi kısmında umumiyetle halk edebiyatı tetkiklerinde görülen bir eksiklik daha görüyoruz; esasen, Halkıyat ve Harsiyat ta bundan kurtulamamıştı. Halk şairlerine ait malûmatın kaynakları gayet mahduttur; bunlar çok defa şifahî rivayetlere, husuî ellerdeki cönlere ve yazma mecmualara, nadiren de basılmış veya basılmamış tarihî membalara inhisar eder. Halk edebiyatı sahasındaki araştırmacılarımız ilmi an'aneye uyarak tarihî membaları mehzaz olarak zikretmekten geri kalmadıkları halde, diğer kaytın verdikleri malûmata yeni bir şey ilâve etmiyor; hattâ, Halkıyat ve nakları hiç saymazlar. Halbuki sadece edebiyat tarihi bakımından değil, folklor ve sosyoloji bakımından da, ve bilhassa bu son bakımlardan, sözlü olsun, yazılı olsun, halk kaynaklarının zikri lüzumludur, hatta zarurîdir; aksi

[1] Sille Halk şairleri; toptıyau : Zeki Dalboy; Konya 1935 [Konya Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih kolları neşriyatından, sayı 5].

[2] M. Ferit, Sadettin Nüzhet; Konya Vilâyeti Halkıyat ve harsiyatı; Konya, 1926. Zehrî, S. 41-43 ve 334,335; Feşânî, S. 85; Figanî, S. 86-88; Nigârî S. 342-344.

[3] Halk Bilgisi Mecmuası, c. I, Ankara 1928; S. 182.

takdirde yapılan işler ilmi kıymetlerini yarı yarıya kaybetmiş olurlar. Bütün bu söylediklerimiz, neşredilen metinler için de varittir. Araştırmacılarımız, en ufak bir metni bastırırken dahi, ufak bir notla onu nereden aldıklarını, nasıl ve hangi usule göre tesbit ettiklerini muhakkak yazmalıdırlar.

Halkıyat ve Harsiyatın verdiği malûmat (yukarda ismini saydığım dört şair hakkında) ekseriyetle Silles Halk şairlerinin verdiği malûmatttan fazladır. Bundan başka, bu iki eserdeki biyografilerin birbirine uymayan bir noktasına işaret edeceğim. Nigârînin ölüm tarihi, Halkıyat ve harsiyat ta 1335, Silles Halk şairlerinde 1305 gösterilmektedir. Ben bu tarihleri tahkik için her hangi bir vasıtaya malik değilim.

Yine Halkıyat ve harsiyatı tetkik ederken dikkatimizi çeken ve mevzuumuz olan şairlerden birinin biyografisiyle ilgili bulunan bir noktaya daha dokunalım : Halkıyat ve Harsiyat ta Zehrînin bir koşması var; bu mersi-yemsi bir manzumedir, ve içinde , Sürurî adlı birisinin ölümü acı ile anılır :

Şu fânî dünyadan geçti Sürurî,
Yok idi zerrece asla gururu.
Helâk edip gider kendini Zehrî,
Yanıyor vücudum nâra kardaşlar.

(Halkıyat ve Harsiyat, S. 334)

Bu, Halkıyat ve harsiyat ta (S.44-47) ve Sadettin Nüzhetin Sillesli Sürurîsinde 1 hakkında malûmat verilen şair Sürurî midir ? Gerçi, Halkıyat ve Harsiyat onun zehirlenerek öldürüldüğü tarihi 1272, ve Zehrînin ölüm tarihini de 1322 (Halkıyat ve Harsi-

[1] Sadettin Nüzhet, Sillesli Sürurî, İstanbul, Sühulet kütüphanesi, tarihsiz.

yat ta « tahminen » kaydı var) olarak gösteriyor; ve bu malûmat, ancak Zehrînin bu şiiri çok gençken yazmış, ve yahut çok ihtiyar ölmüş olmasıyla telif edilebilir. Fakat, her ne olursa olsun, buradaki Sürurî eğer meşhur halk şairi Sürurî ise, bu kayıt, Silles halk şairlerinde ismi yazılı şairlerin belki en kuvvetlisi olan Zehrî ile Sürurînin münasebetlerine dair bizi bir parçacık olsun aydınlatmış olur. Zehrînin bahsettiği Sürurînin, meşhur halk şairi Sillesli Sürurî olması ihtimalini biraz daha kuvvetlendiren bir vâkıa daha vardır : Sadettin Nüzhetin Sillesli Sürurîsinde (S. 8) :

Şu fânî dünyada neylerim yâri,
Herkes aşnasıyla gülemez oldu.

Matla'lı koşmanın bazı mecmualarda Sürurîye, bazılarında da Zehrîye ait gibi gösterildiği kaydediliyor.

Silles Halk Şairlerinin bibliyografik tenkidini tamamlarken şunları da söyleyelim : Kitapta şairler dizilirken her hangi bir sıra, hatta en basiti ve bence böyle küçük kitaplar için en münasibi olan alfabe sırası (alfabe sırası ancak ansiklopediler, lûgatlar için pratik faydaları haizdir) bile gözedilmemiştir. Tertip hataları pek çoktur. Halkevi neşriyatında ilmi eserler için, uzman olmıyanların bile gözüne çarpan bu türlü eksikliklere çok dikkat etmelidir. Bu çeşit halkıyat tetkiklerinde hem filoloji bakımından, hem de bu gün büyük önemi olan halk vokabüleri bakımından çok lüzümlü bir neşir kaidesi vardır ki kitapta bu da gözedilmemiştir. Koşmalarda bir çok manası anlaşılmıyan kelimeler, tâbirler var. Bunlardaki bu anlaşılmazlık tertip ve basım hatasından mı ileri geliyor,

istinsah edilirken mi okunamamış, yoksa mahallî halk ağzına ait kelimeler olmasından mı doğuyor ? içinden çıkmak imkânsızdır. Ummiyetle metin neşirlerinde, anlaşılmıyan kelimelerin arap harfleriyle yazılması yanlarına (?) işareti konulması, istinsah vasıtasıyla yapılmış neşirlerde en iyi usuldür. Okunan ve manası anlaşılan kelimelere gelince : bunlar eğer umumî halk idiyomuna ait kelimelerse ve umumî lûgatlerde bulunabileceklerse, kitabın plânı da buna göre yapılmışsa, izah edilmeden geçilebilir. Diğer her türlü hususî kelime ve tabirlerin muhakkak, ya kitabın sonuna bir lûgatçe ilâvesiyle, ve yahut haşiyelerle manalarının açılması zaruridir. Müstensih tarafından tahmini okunuşlar veya tashihler asıl kelimenin yanına (....) işaretleri içinde yazılır. Halkıyat araştırmalarıyla uğraşan nice kimseler vardır ki bu türlü işlere, ya vakitleri olmadığından, veya alışmadıklarından yanaşmazlar. Halkevi neşriyat kolları basacakları eserlerin bu eksikliklerini kendi komite âzalarına tamamlatmalıdırlar. Bundan on on beş sene evvel belki, halkıyata ait çıkan eserlerin bu kadar titiz bir teknik tenkidine tabi tutulması zait görülebilirdi; çünkü o zamanlar halkıyat sahası daha yeni işlenmeğe başlıyordu, ve hevesleri kırmamak gerekti. Bugün, kısa da olsa, bir mazisi, an'anesi olan halkıyat çalışmalarından her türlü dikkat ve sıhhat şartlarını beklemekte haklı sayılırız. Bilhassa, neşredilen eserler, bugün oldukça mühim bir yekûn tutuyor. Artık bunlardan istifade edenler tabiatıyla bizden endeks ve lûgatçeler gibi pratik vasıtalar beklerler.

*
**

Halk şairlerine aif metinler, kültür çalışmalarımızı bir kaç bakımdan ilgilendirir : 1 — Edebiyat — estetik bakımından. Biz bunlarda halk estetiğinin halk heyecanının ve ifadesinin ham güzelliklerini ararız. 2 — Lisanî bakımdan. Yeni kelimeler, kelimelerin yeni manaları, yeni tabirler, fonetik hususiyetler için bunlar iyi birer kaynak olabilirler. 3 — Sosyal bakımdan: Bizim geçmişe ait edebî eserlerimiz halk tabakalarının muhtelif devirlerdeki durumlarını, duygu ve ihtiyaçlarını, muhtelif sosyal sınıfların aralarındaki münasebetleri izah hususunda ne kadar kısır (bazı tarihî, coğrafî eserlerimizle tek tük edebî eserlerimizi, şehir hayatını anlatmak itibarıyla bu hükümden ayrı tutmak şartıyla), halk edebiyatına ait eserlerimiz, hatta edebî bakımdan o derece verimlidir.

Ben Silles Halk Şairlerinin lisanî bakımdan tetkikini yapacak değilim. Zaten bu hususta yapılacak fazla iş yoktur. Bu nevi neşriyatta fonetik hususiyetleri bulamıyoruz. Vokabüler işini Türk Dili Kurulu, bütün şumullüyle başarırken halk kaynaklarından hiç birini ihmal etmiyor. Sözlük çıktıktan sonradır ki, ferdi çalışmalar, başarılan işlere yeni bir şey ilâve edebilir.

Kitaptaki metinlerin edebî bakımdan tetkikine gelelim : XIX. asır halk şairlerimiz içinde, eski kuvvetli halk şiiri an'anesini devam ettirenler pek nadirdir. Yeniçeri ocakları kalktıktan sonra, bu an'ananın en verimli yurdu göçebeler arası oldu. Göçebe an'anelerine malik olmayan şairlerimizin hepsinde, XIX. asırda git gide sadeleşen, ve halk tabakalarına (bilhassa şehirlerdeki orta tabakalara) kadar sokulan

divan edebiyatı tesirleri görülür. Sille Halk şairlerini bu vasıflarla vasıflanmış görüyoruz. Yalnız bütün bu halk şairlerinde, yine halktan olan bir taraf vardır ki o, ifadede ve düşünüşte zaman zaman harcı âlem divan mazmunları ve tevekkül, kanaat, meskenet ideolojisi içinde yer yer tepen bir halk aklı selimi ve zekâsı, ve iptidai insan duygu ve heyecanı halinde belirir. Bunlar bize, edebî kıymeti olan kuvvetli halk şairleri kazandırmasalar bile, bazı kıt'alarda, hatta beyit ve mısralarda (bütün bir şiirin, bu çeşit halk şairlerinde, aynı kuvvetli soluk ile dolu olması pek vâki değildir.) kalabalığın orijinal estetik ve duyuş ihtibasını haber verdiği için önemlidir. Böyle hallerde, halk şairleri bilmiyerek ve istemiyerek kalabalığın hakikî ihtiyaçlarının tercümanı olurlar.

Sille halk şairlerinde de bu çeşit parçalar — az da olsa — vardır. Figanî nin ölüm sıralarında oğluna (oğullarına ?) kendini şu şekilde anlatarak : İhtiyar halimde ettiniz şaşkın, Figanî yim, evlât yüzünden düşkün..

Diye yazdığı koşmadaki şu parçalar, evlâdına hasret kalmış, onlardan bir fayda bulamamış dertli, fakir bir babanın duygularını kuvvetle ifade ediyor :

Vâdem geldi, elbet ben de kaçırım...
Kara toprak, mezarımı açarım,
Tohum gibi dertlerimi saçarım.
Ağlamaktan gayri kârım kalmadı.

Ruhum pek daraldı, kesildi nefes.
Şimdengeri artık benden ümit kes.
Söylemek isterim, çıkmıyor hiç ses...
İster geling, gelmeng, zorun kalmadı.

(S. 24)

Aynı şiirin bir yerinde, bu acının,

kolay kolay bulunmayacak bir mazmunla ifadesini buluyoruz :
Derdî dert üstüne pek çok uladım,
Yarama bir merhem sargım kalmadı.

« Asker ocağındaki kuzu » suna yazdığı manzum mektupta, kendisiyle oğlunun iki satırda şu veciz ifadeyle karşılaştırılması, ancak hassas halk san'atkârlarına nasip olan muvaffakiyetlerdendir :

Garip bülbül yuvasında ötüşür,
Erkek koyun, kasap yeri yakışır...

(S. 23)

Umumiyetle kuru zahidane manzumelerini gördüğümüz Devâmînin, yer yer lirik coşuşlarını buluyoruz :
Acep nerde gezer ol nazlı yârim,
Sağlığını bidiren yok, bilen yok...

(S. 28)

Bu, halk şairlerinin kullana kullana bir türlü bitiremedikleri, eskitemedikleri, sonsuz gurbet temidir.

İşte Feşânînin bütün şiirleri içinde şairin yalnızlıktan, gariplikten duyduğu büyük acıyı anlatan güzel parça :
Kimseler kalmasın kendi başına,
Kardaştan fayda yok hem kardaşına...
Ölürsem el değmeng ilin taşına,
Bilirse kabrimi bir kazan bilir...

(S. 42)

Bu yedi halk şairinin belki en iyisi Zehrîdir. Kendine orijinal ve maridar bir mahlas bulan bu küçük yaştan kör kalmış şairde bütün iptidailiğine ve beceriksizliğine rağmen halkın garip ve sefil hayatından duyduğu şeylerin tok ve haşin ifadesini de buluyoruz. Yazık ki Zehrînin pek az miktarda şiirleri mevcuttur. Eğer mebzul manzumeleri elimize geçseydi yine gurbet acısını, gurbet illerde ölen kimsenin uyandırabileceği merhamet hislerinin belki en derinini

Bir garip öldü diyeler,
Üç günden sonra duyalar
Soğuk su ile yuyalar...

Diyen Yunusa yakın bir kuvvetli ifade ile anlatan şu parça gibi belki daha bir çok bulmak mümkün olacaktı :

Ey Zehrî (.....) sen dahi düşün,
Var mıdır tarihi mezar daşının ?
Gurbet illerinde ölen kişinin
Yazılır mektubu, kâğıtlar gider...

(S. 38)

Sille Halk Şairlerindeki metinler bize sosyal bakımdan bir çok şeyler öğretiyor. Bunları okuyunca XIX. asır sonlarında ve büyük harp sıralarında bütün bir yoksul ve aç kalmış halkın çorak ve verimsiz bir memleketin manzarasını sezmek mümkündür. Figanî nin S. 6 daki ilencinde S. 15 teki destanında bu yoksulluk hayatının canlı tasvirini buluyoruz.

Manzumelerde sık sık mültezimlerin zulmünden şikâyet olunur. Hatta bu mevzua hasredilmiş şiirler bile var. Nigârînin bir ilenci, elinden bütün mahsulünü alan bir aşar mültezimine hitap eder. Bu, başka merci bulamıyan köylünün Hudaya yazdığı bir istid'a ile başlar :

Bütün varım aldın, ey kanlı zâlim !
Şikâyet ederim Hudaya seni.

Mültezimi, fakirlerin, rızklarından fazlasını yığan zenginlere karşı duydukları hayretle, şöyle anlatır :

Helâl, haram demez, aldığın yudar,
Bu kadar eşyayı bilmem ki nider ?
Hemen mârifeti vurgunluk eder...
Kalmadı ben fakirin eldeki varı.

(S. 31 — 32)

Recâînin mültezimleri ve « haraç-güzar » köylülerin halini anlatan parçası daha vecizdir :

Kimisi ulemâ, kimisi hacı... (mültezimlerin)

Böyle bir devirde verdik haracı,
Sanki yesir köle geldik Moradan...

(S. 33 — 34)

Bu destan muhamminlerle mültezimlerin, köylü aleyhine, uzlaşmalarından, kadıların rüşvetlerinden şikâyetlerle doludur.

Görülüyor ki halk şairlerinin eserlerinin tetkiki edebî bakımdan bize bir şey vermediği zamanlar bile, boş bir iş değildir. Bütün bir feodal veya yarı feodal memlekette, her türlü tenkit ve neşir vasıtalarından mahrum halkın, şikâyetlerini, acı istihzalarını, ve tenkitlerini halk şairleri dediğimiz bu canlı gazetelerle neşrettiğini hatırdan çıkarmamalıdır. Memleketin sosyal tarihini öğrenmek istediğimiz zaman, yalnız büyük şehirlerin matbuat kaynaklarına değil, daima ihmal edilmiş olan bu halk kaynaklarına da müracaat etmeliyiz.

Dergimizin Abonesi

Okuyucularımızın alım kabiliyeti düşünülerek dergimizin beher sayısının fiatı 20 kuruşa indirilmiştir. Bundan evvelki sayılar da bu fiat üzerinden verilecektir.

Derginin yıllık abone tutarı 240 kuruştur. Abone olmak isteyenler Halkevine baş vurabilirler.

Dergideki bazı yanlışlar

Sayfa	Sütun	Satır	Yanlış	Doğru
268	Sol	28	budan	bud an
278	Sağ	9 (hamiş1)	Tarsulular	Tarsuslular
278	"	11 (hamiş1)	teehür	teahhur
278	"	23 (hamiş1)	coğrafiyalarda	coğrafyalarda
278	Sol	10	Sabiküddin	Sabikuddin
279	Sağ	13	zırhlı, Frenk	zırhlı Frenk,
280	Sol	19	Nişanburlu	Nişaburlu
280	Sağ	24	Rebia	Rebia diyarına
281	Sol	32	Nizamddin	Nizamüddin
284	Sol	3	Feramerzin	Feramerz
285	Sağ	8 (not)	kisever	kise ber
285	"	9 (not)	müşteşref	müşteşref
285	"	11 (not)	ü	kalkacak
291	Şiir	2	derrüi	derrü
261	Şiir	26	asumana	asūmane
292	Sağ	32	Pir Mehmed	Pir Ahmed
303	Sağ	24	vardımlı	yardımlı
307	Sağ	16	bir seri	bir eseri

Üçüncü sayıda (Selçuk tarihinin devamı) nda geçen (Terhablu) kelimesinin, asıl nüshasında , (تر-جلو) şeklinde olduğu anlaşılmıştır.

Yine bu sayıda (152) inci sayfanın (10) uncu satırındaki (Babaları) kelimesinden evvel (Bunlara bir çok guruh ezcümle Karaman Oğulları katıldı. Bu Karamanlıların aslı şudur) : ibaresi konacaktır.

Tutarı (20) Kuruştur